

Ewa Pawlak*

Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w 2013 r. na wielokulturowej osadzie na stanowisku 20 w Bninie, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie

Abstract

Pawlak E. 2014. Results of archeological field survey conducted in 2013 in a multicultural settlement on site 20 in Bnin, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. *Raport 9, 241-291*

The article presents the results of archaeological field survey carried out by the Archaeological – Conservator's Studio Alina Jaszewska on site 20 in Bnin in 2013. In the area with the width of 65 m, length: 75 m 60 features were uncovered related to population settlement of the Lusatian Culture (45), the Przeworsk culture (5) and from the early Middle Ages (10) and the modern times (2). The oldest phase of inhabiting this land falls in the Neolithic period, which links only single pieces of ceramics. The next, dated to the 5th EB and HaC, contains most numerous features forming a compact utility zone of the settlement and a set of 342 fragments of dishes. Late Roman period is the period of the residential feature and several utility buildings open in dispersion and 104 pieces of dishes. With regard to the early Middle Ages two phases are distinguished: older, connecting at least 5 features in a period from the 2nd half of the 7th – 1 half of the 8th century, earlier to the 2nd half of the 8th century and 1st half of the 9th century. Dating an early medieval settlement uses the 14C analysis.

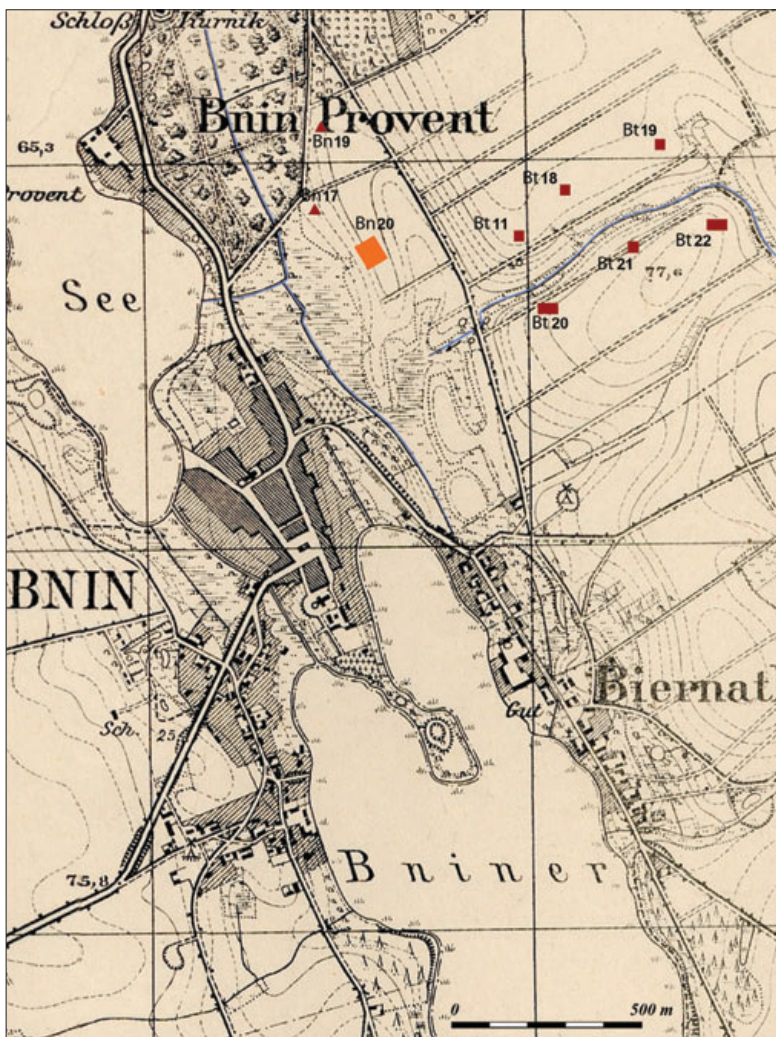
Keywords: settlement, the Neolithic period, the Lusatian culture, the Przeworsk culture, early Middle Ages, the Modern period

Badania archeologiczne w Bninie, gm. Kórnik prowadziła Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Alina Jaszewska pod kierownictwem Ewy Pawlak. Prace wykonano w dwóch etapach związanych z realizacją dwóch odrębnych inwestycji. W maju 2013 roku, na zlecenie przedsiębiorstwa WESLEY-BO z Poznania, rozpoznano teren w obrębie działek 16/12-13 i 16/22 w związku z planowaną budową osiedla mieszkaniowego. W czerwcu, na zlecenie Anny Hybner-Giannoulis poszerzono zasięg badań na działki 16/17, 16/11, 17/8-9, położone na południe od dotychczasowego obszaru prac.

Inwestycja znajduje się przy ulicy Edwarda Pohla w Bninie, w jego części położonej na wschód od Jeziora Kórnickiego i Bnińskiego, na terenie do niedawna użytkowanym wyłącznie rolniczo (Ryc. 1). Malownicze położenie oraz dobre połączenie komunikacyjne z Poznaniem sprawiły, że coraz liczniej powstaje tu zabudowa, zarówno jedno-, jak i wielorodzinna.

W rejonie budowy zlokalizowane jest stanowisko 20 (AZP 56-29/16), odkryte przez Jerzego Fogła w 1986 roku w ramach badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (symbol oznaczający na arkuszu stanowisko, zlokalizowane *de facto* na sąsiedniej działce, okazał się na tyle duży, że w niewielkim stopniu objął również teren objęty inwestycją). Na podstawie zarejestrowanego wówczas materiału ceramicznego badacz ten wyróżnił dwa punkty osadnicze: kultury łużyckiej (13 ułamków) i nowożytny (14 ułamków) oraz dwa ślady osadnicze: kultury przeworskiej i późnośredniowieczny (po jednym ułamku). Ten stosunkowo liczny materiał, w tym przedziejowy, w połączeniu z niezwykle atrakcyjnym pod względem osadniczym ukształtowaniem terenu, dawał podstawy do wydzielenia jednej, rozleglejszej osady. W niewielkiej odległości na północ znajdują się dwa archiwalne stanowiska: Bnin, stan. 17 i Bnin, stan. 19; na obydwu, prócz ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej odślono groby kloszowe, stanowiące prawdopodobnie

* e-mail: ewapawlak36@gmail.com

Ryc. 1. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Lokalizacja miejsca badań (pomarańczowy prostokąt) na podkładzie mapy z 1940 r. (źródło: <http://mapy.amzp.pl/>) z uwzględnieniem sąsiednich stanowisk archeologicznych w Bninie (Bn) i Biernatkach (Bt)

Fig. 1. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Location of survey (orange rectangle) on the map of 1940 (WWW.AMZZP) including the neighbouring archaeological sites in Bnin (Bn) and Biernatki (Bt)

elementy jednego cmentarzyska. Liczne stanowiska, z których pochodzi materiał ceramiczny łączony z osadnictwem kultury pucharów lejkowatych (Biernatki, stan. 11 i 18), kultury łużyckiej (Biernatki, stan. 11, 18, 20), kultury przeworskiej (Biernatki, stan. 11, 18, 21) i z wczesnego średniowiecza (Biernatki, stan. 11, 21), znajdują się na wschód od interesującego nas terenu, po obu stronach Kanału Dębieckiego, uchodzącego do bezimiennego strumienia, który stanowi dopływ Jeziora Kórnickiego. W rejonie Bnina i Kórnika wyjątkowo licznie rejestrowane są stanowiska archeologiczne, na co bez wątpienia ma wpływ usytuowanie przy ciągu jezior (poczynając od południa: Raczyńskiego, Łękno, Małe Jezioro, Wielkie Jezioro, Bnińskie, Kórnickie i Skrzyneckie Duże), z których wypływa Głuszynka, lewostronny dopływ Warty.

Stanowisko 20, na terenie którego prowadzono badania archeologiczne, znajduje się na wschodnim stoku niecki Jeziora Kórnickiego, na słabo zaznaczonym od strony wschodniej podłużnym wyniesieniu o orientacji północ-południe, równoległym zarówno do jeziora, jak i uchodzącego doń niewielkiego ciek. Na podstawie

wyników przeprowadzonych badań i uwzględniając ukształtowanie terenu sądzimy, że zachodni zasięg stanowiska wyznaczyć można wzdłuż granicy oddzielającej wzniesienie od podmokłej doliny wspomnianego ciek. Granica ta, jak się wydaje, określa również jego południowy zasięg, natomiast wskazanie granicy północnej i wschodniej trzeba oprzeć wyłącznie na domysłach. Być może ta ostatnia przebiega wzdłuż nieznacznego obniżenia oddzielającego wyniesienie ze stanowiskiem 20 od stoku doliny jeziora (Ryc. 1). Niestety, uznanie przez autora kart AZP małej wartości poznawczej wydzielonego stanowiska i co za tym idzie oznaczenie go na mapie wyłącznie kropką sprawiło, że inwestycje budowlane, które prowadzono dotychczas w sąsiedztwie, nie zostały objęte badaniami archeologicznymi (Ryc. 2). Jedyne niezabudowane dotąd stanowisko stanowi użytkowane dotąd pole położone na południe od miejsca naszych prac.

Obecnie cały ten rejon objęty jest ochroną konserwatorską jako zespół stanowisk archeologicznych oznaczonych numerem 46 w Gminnej Ewidencji Zabytków. Pozwolenie na budowę osiedla mieszkaniowego

wydano jednak przed zmianami zagospodarowania przestrzennego uwzględniającymi kwestie archeologiczne i *de facto* inwestor nie był zobligowany do jakichkolwiek badań lub choćby nadzoru towarzyszącego inwestycji.

Prace objęły początkowo wyłącznie obszar działek nr 16/11, 16/12, 16/13 i 16/22 (Ryc. 3). Szczęśliwym zbiegiem okoliczności inwestor, z którym współpracowaliśmy, porozumiał się z właścicielką sąsiednich działek w kwestii sposobu zagospodarowania terenu i jednoczesnego przeprowadzenia prac ziemnych poprzedzających budowę, polegających na odhumusowaniu i częściowej niwelacji terenu. Dało to możliwość obserwacji odsłanianej powierzchni (działki nr 17/8, 17/9, 16/17 i 16/18 położone były już poza zasięgiem stan. 20), w efekcie czego, w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi, wstrzymaliśmy prace niwelacyjne i podjęliśmy badania archeologiczne. Odhumusowanie południowej części wykopu wykonywano w czasie deszczowej pogody, co w połączeniu z koniecznością użycia przez operatora koparki łyżki z zębami (ze względu na występujący w tej strefie gliniasty calec) spowodowało spore zniszczenia, zwłaszcza w zachodniej części odsłanianego obszaru. Nie bez znaczenia było również negatywne nastawienie operatora do ekipy archeologów, które w istotnym stopniu wpłynęło na możliwość egzekwowania jakichkolwiek wcześniejszych ustaleń.

Badania archeologiczne ostatecznie objęły obszar o nieregularnym kształcie, o szerokości 65 m i maksymalnej długości 75 m. W czasie prac odsłonięto 60 obiektów związanych z osadnictwem ludności kultury

Ryc. 2. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Widok od strony południowo-zachodniej na teren badań. Fot. E. Pawlak

Fig. 2. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. View from the south-western side to the survey location. Photo E. Pawlak

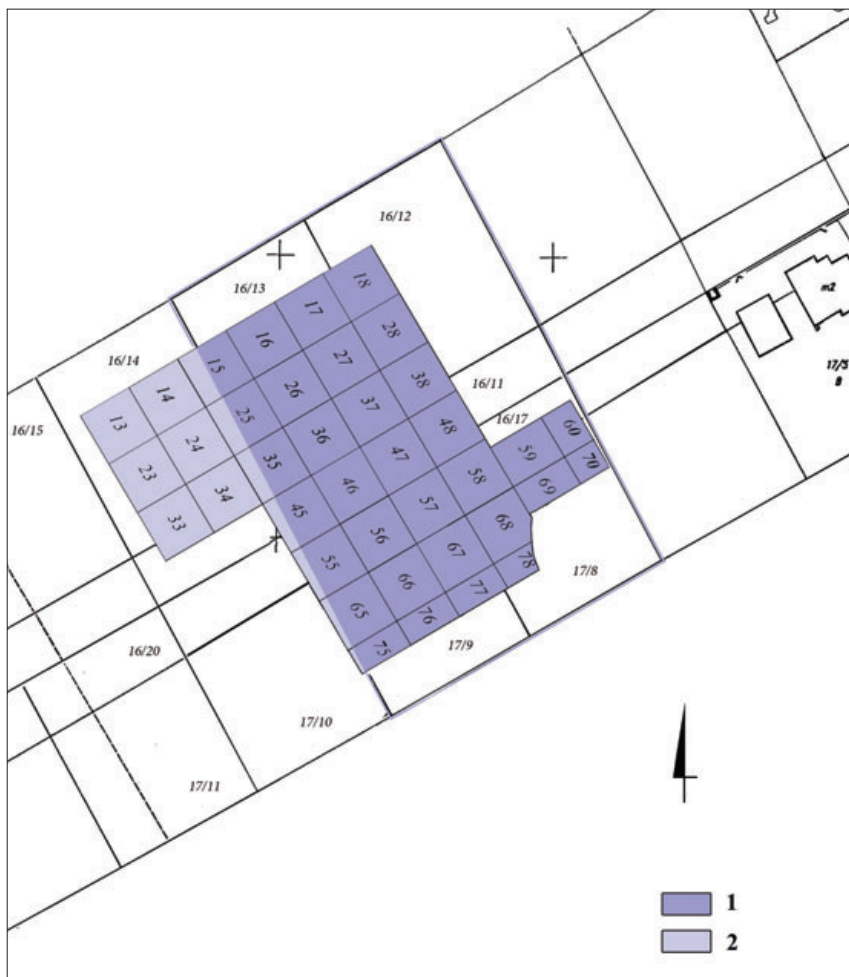
łużyckiej, przeworskiej i z wczesnego średniowiecza oraz nowożytności (Ryc. 4; Tabela 1).

Materiał ruchomy umożliwił datowanie 45 obiektów, choć kształt i charakter wypełnisk pozwalają na ustalenie chronologii kilkunastu kolejnych. Z kulturą łużycką związane są jamy 5, 8, 10-11, 15-17, 19-29, 33, 35, 42, 44, 47, 54, 57, 58 i 61 oraz zapewne 14, 18 i 59 (bez ceramiki). Zdecydowanie mniejszą liczbę obiektów łączymy z osadnictwem kultury przeworskiej: 30, 36, 44, 45 i 53 oraz wczesnośredniowiecznym: 1-3, 31, 32, 48-50, 51 i 60. Jedynie dwa obiekty (jeden datowany ceramiką, drugi *per analogiam*) datujemy na okres nowożytny.

Z wypełnisk obiektów i z powierzchni wykopów pozyskano 2189 ułamków ceramiki, 65 kości zwierzęcych, 10 bryłek polepy, wiór krzemienisty, 441 fragmentów prażnic, przedmiot żelazny i 2 brązowe, 2 gliniane przęsłiki oraz przekuwacz kościany (Ryc. 5).

■ KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH

Najstarsza faza zasiedlenia tego terenu przypada na neolit. Nieliczne, pochodzące wyłącznie ze strefy brzuśca i niezdobione ułamki naczyń kultury pucharów lejkowatych (Ryc. 6; Tabela 2), nie pozwalają na precyzyjniejsze datowanie. Wydaje się prawdopodobne, że wiór krzemienisty odkryty podczas doczyszczania powierzchni na arze 15 wiązać można z tą jednostką kulturową.

Ryc. 3. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Obszar badań archeologicznych z zaznaczoną siatką arową. Legenda: (1) teren przeznaczony do badań w 2013 r.; (2) teren odsłonięty w poprzednich latach, rozpoznany poza pierwotnymi założeniami. Oprac. E. Pawlak

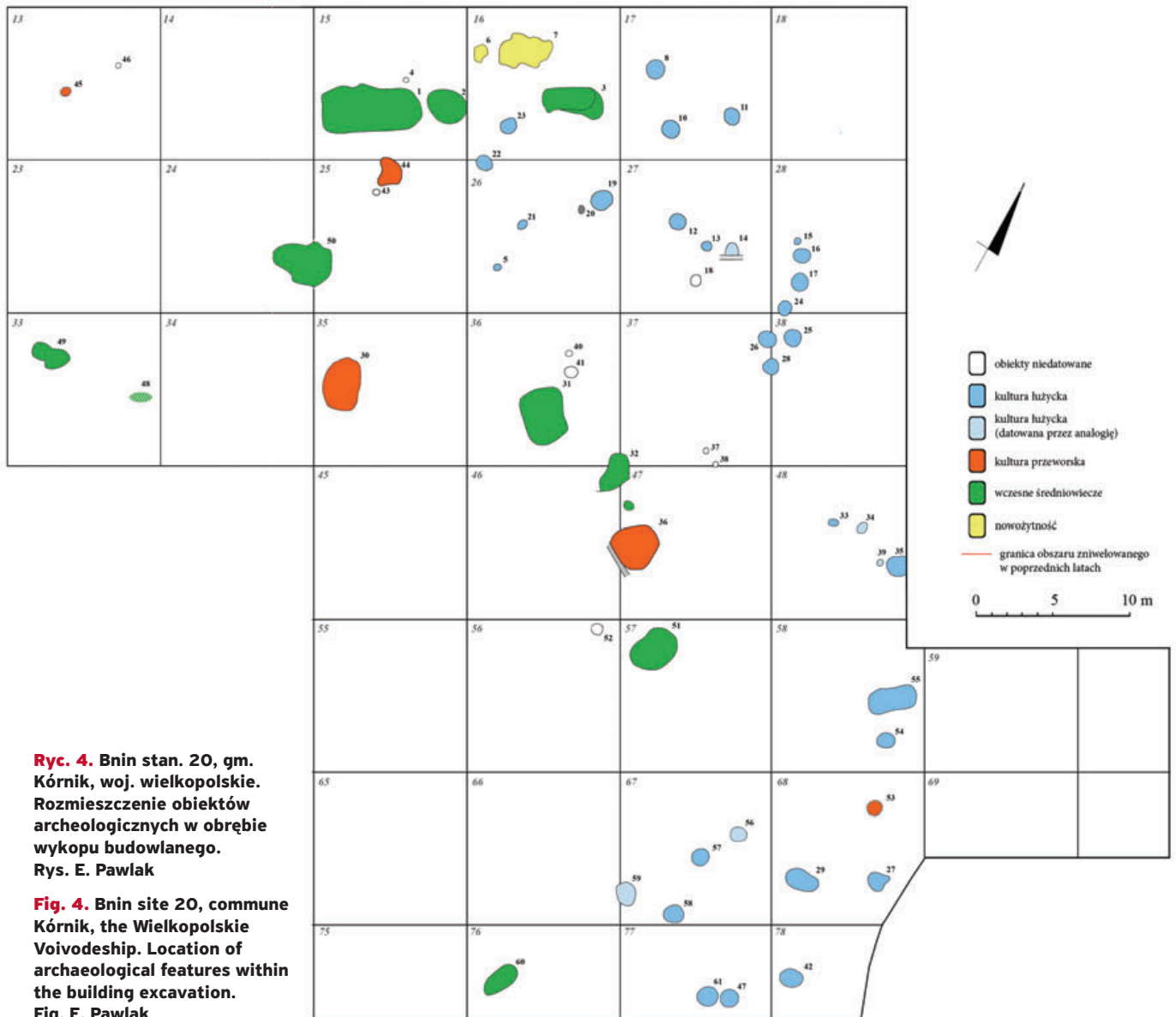
Fig. 3. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Archaeological field survey area with marked are netting. Key: (1) area used for survey in 2013; (2) area exposed in the previous years, recognised beyond the original assumptions. By E. Pawlak

■ KULTURA ŁUŻYCKA

Zdecydowaną większość zarejestrowanych na stanowisku relikwów łączymy z kulturą łużycką. Na całej szerokości wykopu, w jego wschodniej części, odsłonięto 29 obiektów, co może wskazywać na to, że zabudowa zajmowała wyżej położoną partię stoku. Pozwala to przyjąć, że ewentualne zniszczenia związane z poprzednimi inwestycjami w niewielkim jedynie stopniu objęły osadę kultury łużyckiej.

Zdecydowaną większość stanowią niewielkich rozmiarów obiekty o kształtach kolistych lub zbliżonych do kolistych i rozmiarach w granicach: 0,9-1,24 × 0,9-1,14 m. W obrębie tej grupy widoczne są pewne różnice w ukształtowaniu ścianek wkopu, odnoszące się być może do odmiennego sposobu ich użytkowania. Workowaty kształt, z płasko lub lekko półowalnie ukształtowanym dnem i charakterystycznym przewężeniem bezpośrednio poniżej stropu, obserwujemy w przypadku obiektów: 22, 23, 54 i 61 (Ryc. 6: 8; 8: 7; 10: 5; 11: 2). Nieco odmienny, zbliżony do prostokątnego kształt, o pionowo lub lekko ukośnie uformowanych ściankach wkopu miały jamy: 12, 25, 27, 28, 35, 47, 55 (A i B) i 61 oraz zapewne 58 i 59 (Ryc. 8: 1, 7; 9: 2, 3; 10: 1; 11: 1). W kilku przypadkach (obiekty: 8, 19)

w jednej ze ścianek wkopu znajdowało się poszerzenie, rodzaj nieznacznie zagłębionej „półki”, służące zapewne ułatwieniu dostępu do zmagazynowanych wewnątrz przedmiotów lub pożywienia (Ryc. 6: 5). Ciekawym przypadkiem jest obiekt 55 odsłonięty we wschodniej części wykopu, który w stropie miał kształt zbliżony do prostokąta i rozmiary 3,18 × 1,55 m. Na poziomie około 0,1 m poniżej stropu, w obrębie tego obiektu uwidoczniły się dwie niezależne, kolisty jamy: 55A i 55B, o średnicach odpowiednio 1,4 m i 1,3 m, zagłębione na 0,6 m (Ryc. 10: I; 11: 3). Wydaje się, że w podobny sposób (jako elementy jednego założenia) funkcjonowały pierwotnie nieco mniejsze jamy 47 i 61 (Ryc. 8: 7). Ich głębokość wynosiła od 0,45 do 0,78 m, a uwzględniając grubość humusu, sięgała pierwotnie około 1 m; średnice w przybliżeniu wynosiły 1,1 m i 1,25 m. W wypełniskach wszystkich jam wchodzących w skład opisanych zespołów stwierdzono spaleniznę (w postaci zwartej warstwy lub silnie rozmytych przebarwień), która wskazuje na obecność palenisk w ich wnętrzach. Można przyjąć, że użytkowano je do przetwarzania żywności (jako ziemne piece), podobnie, jak przyjęliśmy to w odniesieniu do obiektu 59, w którym spalenizna zalegała kilkunastometrową warstwą w spągu jamy. Prostokątny kształt

obiekty 55 i, jak się domyślamy, 47 i 61, wskazuje jednak na towarzyszącą zagłębieniom część naziemną (z pewnością nie była to gliniana kopuła), co sugeruje raczej ich magazynowy charakter.

Do omawianej grupy obiektów o kolistych kształtach w przekroju poziomym należałoby włączyć jeszcze kilka jam o mniejszej miąższości (wynikała ona jednak z opisanych we wstępie problemów związanych z odhumusowaniem południowej części obszaru badań; do wartości odnoszących się do głębokości należy dodać około 0,2 m): 10, 11, 14, 16, 17, 24, 26, 28, 57, 58 i 59. Przyjmuje się, że zagłębienia opisanego wyżej typu związane były z magazynowaniem pożywienia, a swój regularny kształt zawdzięczają umieszczonej w nich pojemnikom (np. koszom) z surowców organicznych. Pozostałe obiekty to niewielkie jamy stanowiące pozostałość rozmaitych działań związanych z funkcjonowaniem osady, których przeznaczenia trudno dociec. Obiekty 5 i 15 można uznać

za doły postłupowe, stanowiące pozostałość nieokreślonych naziemnych konstrukcji.

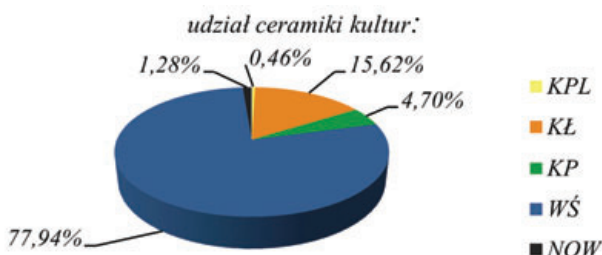
W trakcie prowadzonych prac nie odsłonięto obiektów, które można by wskazać jako pozostałości zabudowy mieszkalnej – sądzimy, że domostwa mogły być wzniesione równoległe do łukowato układającego się pasma jam gospodarczych, po jego wewnętrznej (od strony zachodniej) lub zewnętrznej stronie (Ryc. 4). W pierwszym przypadku budynki musiałyby być wzniesione w całkowicie naziemnej konstrukcji, nie pozostawiającej żadnych czytelnych archeologicznie śladów. Zważywszy na rodzaj zabudowy rejestrowanej na osadach „łużyckich” (półziemianki lub budynki słupowe), prawdopodobniejsza wydaje się lokalizacja domostw po stronie wschodniej. Założenie to pozwala na próbę odtworzenia sposobu użytkowania osady i jej bezpośredniego otoczenia. Najwyżej położony obszar, grzbiet wyniesienia, zajmowałyby budynki mieszkalne,

Kultura	KPL	KŁ	KP	WŚ	NOW	Razem
Liczba obiektów	-	29	5	10	1	45
Liczba ułamków ceramiki	10	342	104	1706	28	2157

KPL – kultura pucharów lejkowatych, KŁ – kultura łużycka, KP – kultura przeworska, WŚ – wczesne średniowiecze, NOW - nowożytność

Tabela 1. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Zestawienie obiektów datowanych oraz ceramiki z podziałem na przynależność kulturową

Table 1. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. List of dated features and ceramics with division into cultural affiliation

Ryc. 5. Bnin, gm. Kórnik, stan. 20. Podział ceramiki z uwzględnieniem przynależności kulturowej

Fig. 5. Bnin, commune Kórnik, site 20. Division ceramics including cultural affiliation identification

zapewniając mieszkańcom wzrokową kontrolę, zarówno znajdujących się w pobliżu jam magazynowych i związanych z przetwórstwem żywności, jak i znajdujących się nieco dalej, w strefie podmokłej, urzędzeń, w których wykorzystywano wodę (np. do moczenia lnu, wikliny, garbarstwa itp.). Nie bez znaczenia jest tu trakt wodny wiodący jeziorami i dalej Głuszynką do Warty.

Z badań pochodzi zbiór ułamków naczyń związanych z kulturą łużycką liczący 342 sztuki, które pozyskano zarówno z wypełnisk obiektów „łużyckich”, jak i młodszych (Tabela 3). W trakcie analizy wydzielono fragmenty pochodzące z tych samych pojemników, co pozwoliło zredukować tę liczbę do 212 jednostek taksonomicznych, z których każda reprezentuje jedno naczynie (niezależnie, czy mamy do czynienia z okazem zachowanym w całości, czy zaledwie z kilkoma lub jednym jego fragmentem; zasada ta konsekwentnie stosowana będzie w dalszej części opracowania, przy omawianiu ceramiki kultury przeworskiej i wczesno-średniowiecznej), która stanowi podstawę dalszych rozważań. Zaledwie 15,78% pochodzi z naczyń cienkościennych, tzw. stołowych, pozostałe – z naczyń grubszej roboty. W większości przypadków mamy do czynienia z ułamkami garnków, wśród których jest 26 wylewów, 140 brzuśców i 10 den, które łącznie stanowią 84,21% całego zbioru. W masie garncarskiej widoczne są ziarna tłuczni o zróżnicowanym granulacie; w mniejszych

pojemnikach nie spotykamy zasadniczo ziaren przekraczających 2 mm. Stosowano, jak można się domyślać na podstawie zaobserwowanych barw powierzchni, wypał utleniający lub mieszany. Niemal wyłącznie występują ułamki o barwach ceglasto-brunatnych, jasnobrunatnych lub kremowych. W omawianej grupie połowę stanowią pojemniki o chropowaconych powierzchniach, powleczone warstwą gliny z widocznymi niekiedy ciągami palcowymi. Na liczbę 26 wylewów zaledwie w 5 przypadkach udało się zrekonstruować średnicę. Mamy do czynienia przede wszystkim z garnkami średnich albo małych rozmiarów (w jednym tylko przypadku ułamki z obiektu 26 określono jako pochodzące z dużego naczynia zasobowego), o wychylonym na zewnątrz i prosto ściętym brzegu (Ryc. 6: 3; 8: 5; 9: 1), formami jajowatymi o lekko zagiętej do wewnątrz górnej części pojemnika i zaokrąglonej lub ściętej od wewnątrz krawędzi (Ryc. 6: 4; 7: 3) oraz formami z brzegiem ukształtowanym cylindrycznie (Ryc. 9: 4). Z obiektu 26 pochodzi naczynie sitowate o średnicy 14 cm i zachowanej wysokości 10 cm (pierwotna wysokość zapewne była tylko nieznacznie większa; Ryc. 7: 2). Kolejną co do liczebności grupę stanowią misy; zaliczono tu 4 wylewy i 3 dna. Są to okazy o małej lub średniej wartości średnicy wylewu, z zachylonym do wewnątrz brzegiem (Ryc. 9: 7) lub uformowane donicowato (Ryc. 7: 6). Wyróżniono również pojedyncze

Nr obiektu	brzusiec	ucho	
Z obiektów młodszych, na zlożu wtórnym	2	1	
	3	3	
	20	1	
	31	1	1
	32	2	
	53	1	
razem	9	1	

Tabela 2. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Ułamki naczyń związane z osadnictwem kultury pucharów lejkowatych

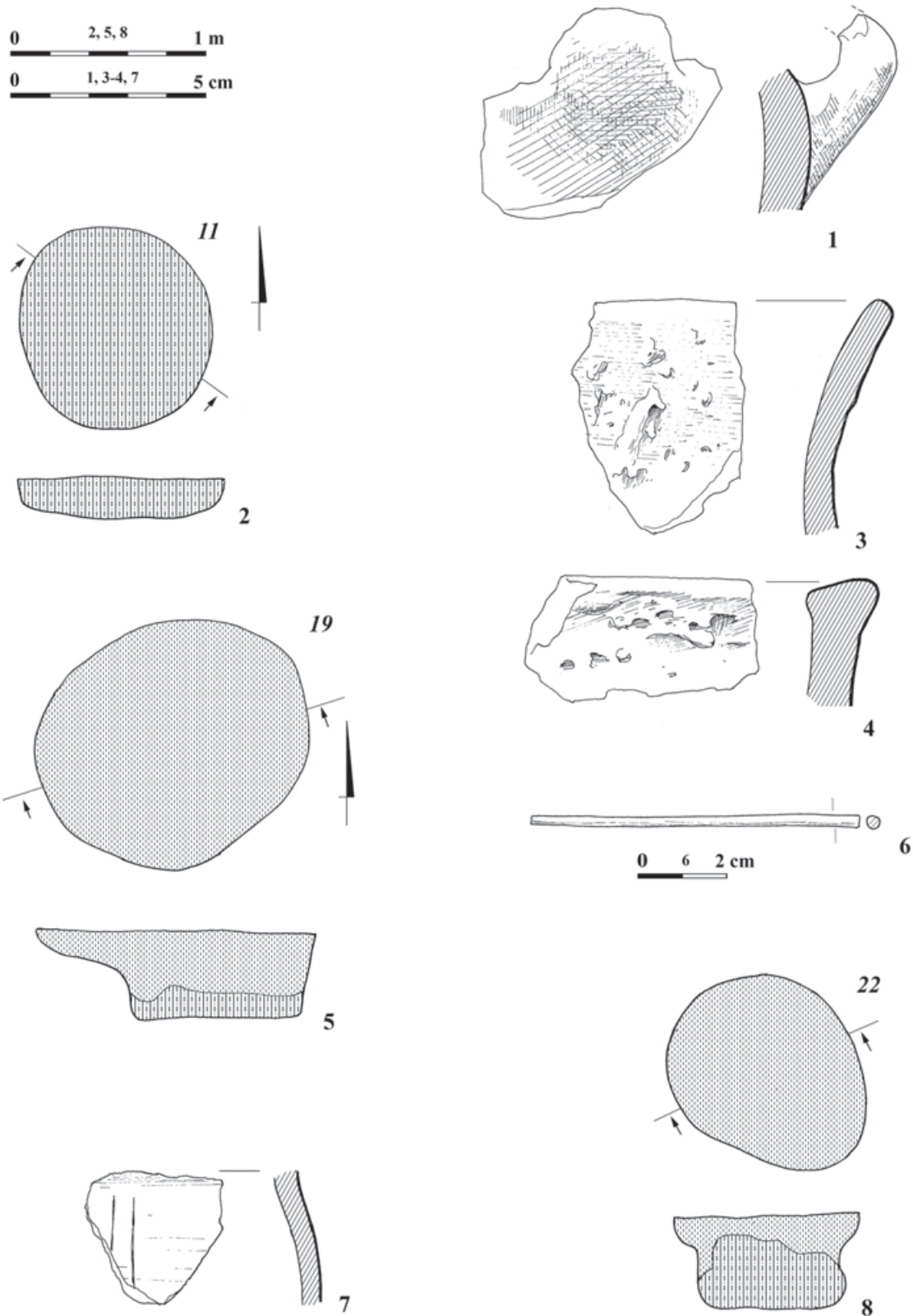
Table 2. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Fragments of vessels related to settlement of the Funnel Beaker culture

Nr obiektu wylew	Strefa naczynia			talerz	razem	
	brzusiec	dno				
Na złożu wtórnym (w obiektach WŚ)	1A		4		4	
	1B		8		8	
	2		6 (5)		6 (5)	
	3	2 (1)	8		10 (9)	
	32		9		9	
	51	1	4		5	
	60		1		1	
Na złożu pierwotnym	5	2	3	7 (1)	12 (6)	
	8		1		1	
	11	3	13 (1)	5 (1)	21 (5)	
	12	2	2	1	5	
	13	2	2	1	5	
	15		2	1	3	
	16		2	1	3	
	17		2		2	
	19			3 (1)	3 (1)	
	20	1	7		8	
	21		3		3	
	22	1	7 (5)		8 (6)	
	23		1		1	
	24		7		2	
	25	27 (6)	14 (12)		4 (2)	45 (19)
	26	14 (5)	39 (14)	2		55 (21)
	27		5 (4)			5 (4)
	28	8 (4)	17 (8)	1	4 (1)	30 (14)
	29	8 (1)	1			9 (2)
	33		1			1
	35		1			1
	42		2			2
	47	5 (3)	8	1		14 (12)
	54		2			2
	55	8 (2)	8 (5)	9 (1)	2	27 (10)
	57		4 (3)			4 (3)
58		1	1		2	
61	1	13	2		16	
razem		85 (35)	210 (155)	22 (12)	25 (10)	342 (212)

Tabela 3. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Ułamki naczyń związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej

Table 3. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Fragments of vessels related to settlement of the Lusatian culture

W nawiasie podano liczbę jednostek taksonomicznych (po redukcji ułamków pochodzących z jednego naczynia)

Ryc. 6. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Kultura pucharów lejkowatych – fragment naczynia z powierzchni wykopu (1). Kultura łużycka. Przekroje poziome i pionowe obiektów kultury łużyckiej: 11 (2), 19 (5) i 22 (8); ceramika z obiektów: 11 (3-4) i 22 (7) oraz fragment szpili (?) brązowej z obiektu 32 (6). Rys. E. Pawlak

Fig. 6. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Funnel Beaker culture – fragment of the vessel from the trench. Lusatian culture. Horizontal and vertical sections of features: 11 (2), 19 (5) and 22 (8); ceramics from features: 11 (3-4) and 22 (7) and a fragment of a brown pin (?) from feature 32 (6). Fig. E. Pawlak

egzemplarze waz (Ryc. 8: 3), czerpaków (Ryc. 10: 3) i czarok (Ryc. 7: 4, 8). Skromnie prezentuje się zdobnictwo, które rejestrowano w postaci słabo zaznaczonego guzka umieszczonego poniżej wylewu garnka z obiektu 27 (Ryc. 9: 4), dwu (?) pionowych żłobków w górnej części brzuśca naczynia z obiektu 22 (Ryc. 6: 7), dwu poziomych żłobków na obu stronach gładkiej, czernionej wazie/amforze z obiektu 42 (Ryc. 8: 6) oraz trzech okrągłych wgłębień umieszczonych poniżej ucha na czarce z obiektu 26 (Ryc. 7: 8). Osobną grupę tworzą talerze odnotowane w liczbie 7 fragmentów, jednak ze względu na rozdrobnienie materiału tylko w jednym przypadku możliwe było odtworzenie średnicy – 22 cm (Ryc. 8: 2). Na dwóch egzemplarzach brzegi były zdobione karbowaniem, któremu w jednym przypadku towarzyszyły odciski paznokciowe pokrywające całą powierzchnię talerza (Ryc. 7: 5; 9: 6).

Ze stanowiska pochodzą dwa fragmenty szpil brązowych: jedna z obiektu 16, druga zaś z wczesnośrednio-wiecznego obiektu 32. W obydwu przypadkach są to stosunkowo niewielkie fragmenty o zachowanych rozmiarach odpowiednio 7,35 cm i 7 cm oraz średnicy 0,3 cm (Ryc. 6: 6; 7: 9).

Obiekty, które łączymy z kulturą łuzycą, stanowią elementy jednej osady i mają charakter jednoczasowy. Pomimo stosunkowo skromnego zasobu źródeł pewne cechy ceramiki pozwalają na uściślenie czasu jej funkcjonowania. Mamy do czynienia niemal wyłącznie z garnkami i w pojedynczych przypadkach z niewielkimi fragmentami kubków, mis, waz i talerzy. Wśród garnków występują zarówno formy z wyraźnie podkreślonym, wychylonym na zewnątrz wylewem (Ryc. 6: 3; 8: 5; 9: 1), jak i okazy jednosegmentowe, bez wydzielonej szyjki, z zachyloną do wnętrza krawędzią (Ryc. 7: 3; 8: 4; 9: 4). Te ostatnie wykazują cechy stylu, który upowszechnia się w okresie halsztackim. Podobną wskazówkę odnośnie do datowania stanowią talerze, które wprawdzie spotykane są w zespołach pochodzących z młodszej epoki brązu, jednak upowszechniają się dopiero w okresie halsztackim (Krzyszowski 2009, 187). Dekoracja naczyń (karbowanie krawędzi – Ryc. 7: 5; 9: 6; dolki umieszczone pod uchem czerpaka – Ryc. 7: 8, nalepiony poniżej krawędzi guz – Ryc. 9: 4) jest charakterystyczna zarówno dla schyłku epoki brązu, jak i początków epoki żelaza (Szamałek 1992, 14; Krzyszowski 2009, 187). Wobec braku bardziej diagnostycznych elementów i datowników pozaceramicznych, poprzestajemy na wyznaczeniu stosunkowo szerokich ram funkcjonowania osady ze stanowiska 20 w Bninie na schyłek V okresu epoki brązu i okres halsztacki C. Stanowi ona element skupiska osadniczego

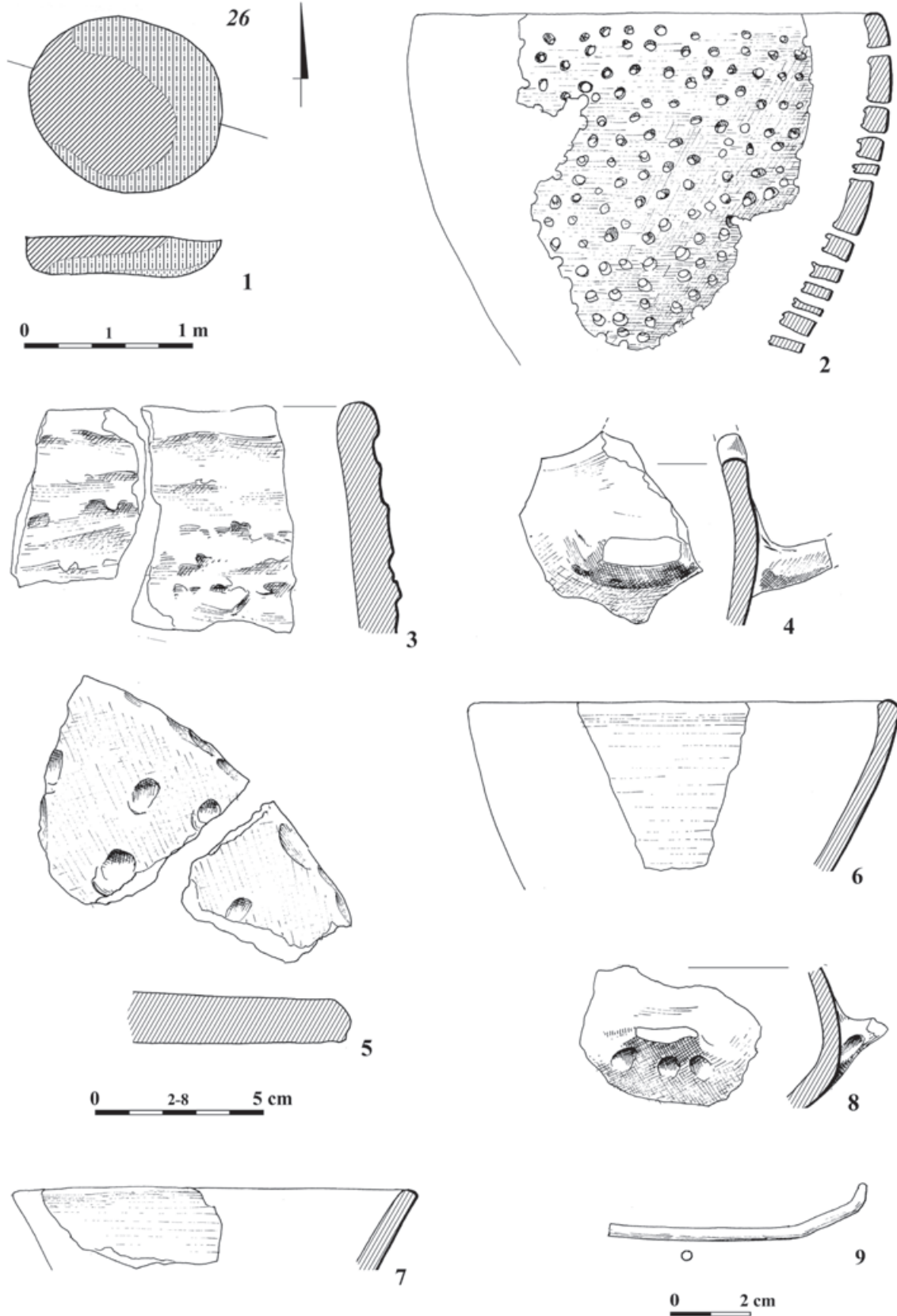
wyróżnionego przez Macieja Kaczmarka w rejonie Niecki Jezior Bnińskich (wchodzącego w skład większej grupy – skupiska śremsko-średzkiego), którego rozwój przypada właśnie na schyłek epoki brązu i początek okresu halsztackiego (Kaczmarek 2002, 221).

■ KULTURA PRZEWORSKA

Z kulturą przeworską łączymy zaledwie 4 obiekty. Nie tworzą one skupiska, lecz rozlokowane są na znacznym obszarze, w odległości 18-25 m od siebie. W przeciwieństwie do starszej fazy zasiedlenia, jednoznacznie można wskazać tu na relikty zabudowy mieszkalnej i gospodarczej.

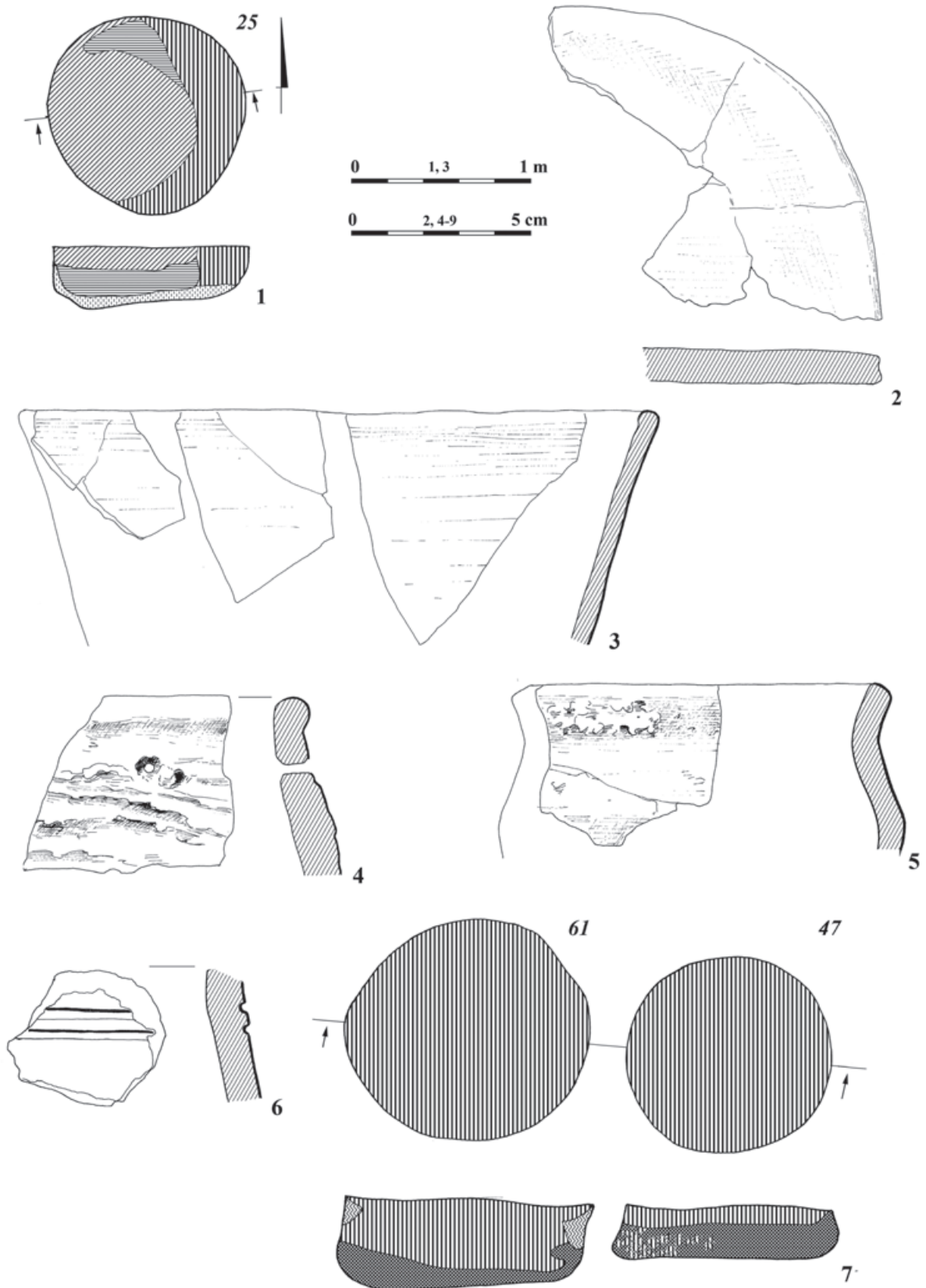
W zachodniej części wykopu odkryto obiekt 30, o zbliżonym do prostokątnego kształcie i rozmiarach $6,84 \times 4,78$ m, z płasko uformowanym dnem na poziomie około 0,24 m poniżej stropu calca (uwzględniając grubość humusu zagłębienie mogło sięgać 0,5-0,6 m; Ryc. 4; 12: 1; 14: 1, 2). Bez wątpienia mamy tu do czynienia z pozostałością mieszkalnego budynku wziemnego, którego powierzchnia użytkowa wynosiła 32,8 m². Wielkość ta znacznie przekracza średnie rozmiary budynków charakterystycznych dla budownictwa kultury przeworskiej; blisko połowę analizowanego przez Andrzeja Michałowskiego zbioru stanowią obiekty o powierzchniach nie przekraczających 10 m², a 1/3 – nie większych niż 20 m² (Michałowski 2011, 91). Ani w obrębie wkopu pod budynek, ani też w jego bezpośrednim sąsiedztwie nie odnotowano pozostałości słupów, należy więc sądzić, że ściany zostały wzniesione bez użycia tego rodzaju elementów, a dach wspierał się, bądź bezpośrednio na ścianach, bądź osadzonych na nich półsochach. Przy północno-zachodnim narożniku obiektu odsłonięto niewielkie, trójkątne w przybliżeniu zaciemnienie z kolistą koncentracją ciemnobrunatnej próchnicy, którego „przeciwprostokątna” była równoległa do granicy budynku, cofniętej w tym miejscu do wewnątrz; (Ryc. 12: 1). Po częściowej eksploracji w profilu widoczna była jedynie cienka, słabo zaznaczająca się warstwa brunatnej próchnicy, którą ewentualnie można uznać za pozostałość wejścia do silniej zagłębionego budynku.

W odległości niespełna 20 m na południowy wschód od budynku mieszkalnego odkryto obiekt 36. Była to czworoboczna w rzucie poziomym jama o rozmiarach $2,69 \times 2,78$ m, z płasko ukształtowanym spągciem posadowionym na głębokości 0,3 m (maksymalnie 0,38 m) (Ryc. 13: 1; 14: 3, 4). Pomimo stosunkowo dużych rozmiarów (7,5 m²) wydaje się, że w kontekście opisanego wyżej obiektu 30 nie można uznać jego mieszkalnej funkcji. Być może mamy do czynienia z zagłębionym

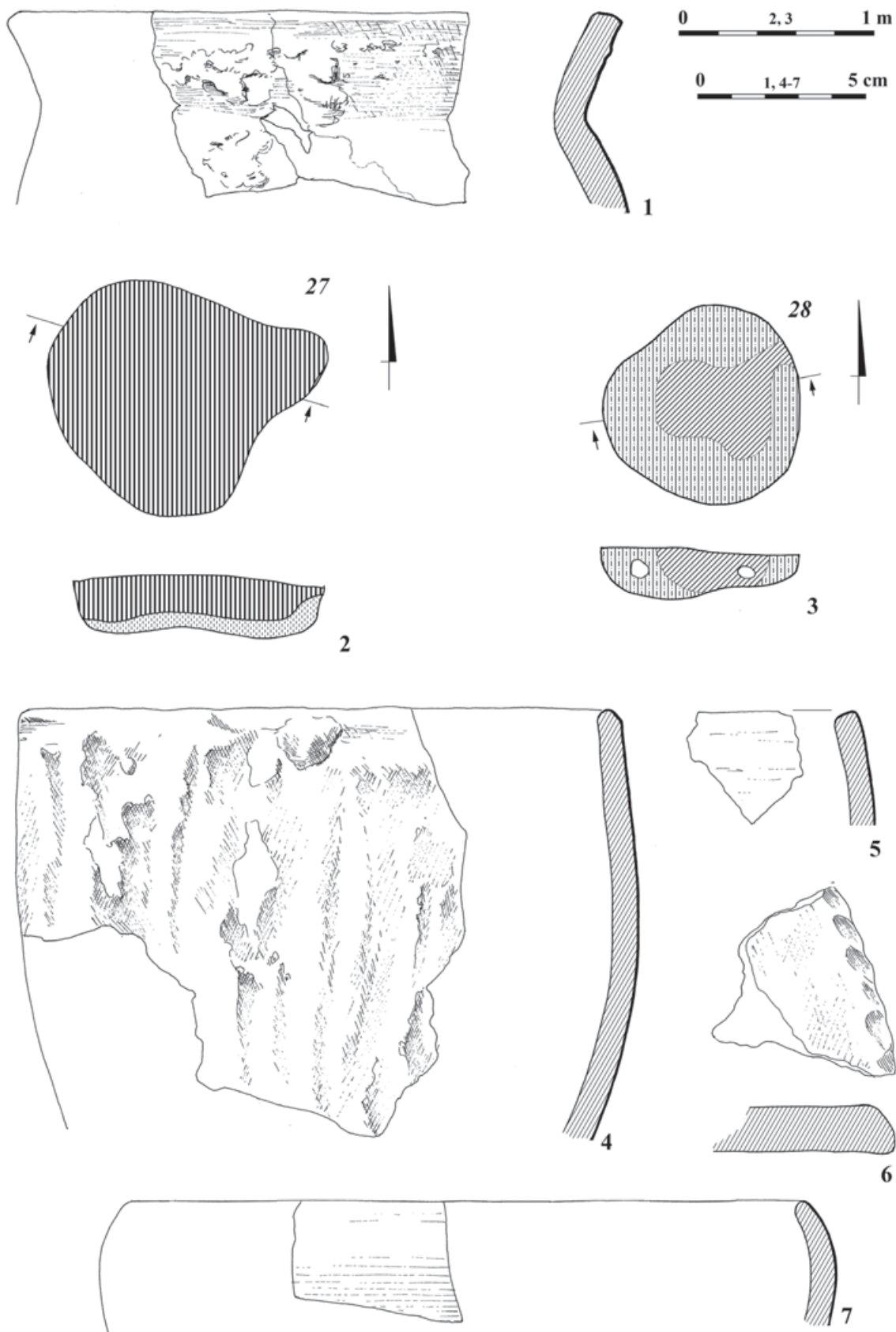
Ryc. 7. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Kultura łużycka. Obiekt 26 – przekroje poziomy i pionowy oraz ceramika (2-6); ceramika z powierzchni wykopu (7-8) i fragment szpili brązowej z obiektu 32 (9). Rys. E. Pawlak

Fig. 7. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 26 – horizontal and vertical sections and ceramics (2-6); ceramics from the surface of the excavation (7-8) and a fragment of a brown pin from feature 32 (9). Fig. E. Pawlak

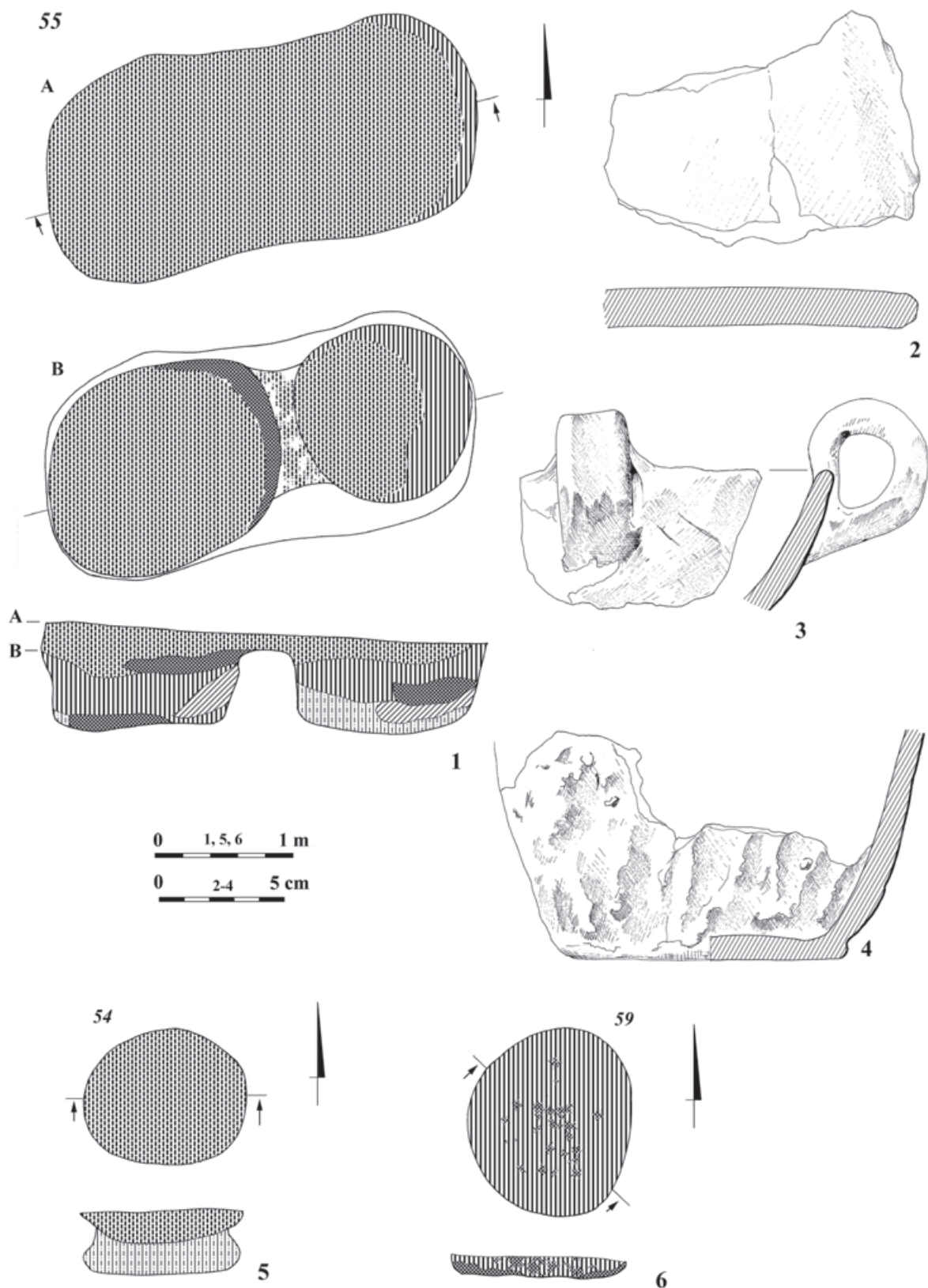
Ryc. 8. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Kultura łużycka. Przekroje poziome i pionowe obiektów: 25 (1), 47 i 61 (7); ceramika z obiektów 25 (2-4) i 47 (5-6). Rys. E. Pawlak

Fig. 8. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Horizontal and vertical sections of features: 25 (1), 47 and 61 (7); ceramics from features 25 (2-4) and 47 (5-6). Fig. E. Pawlak

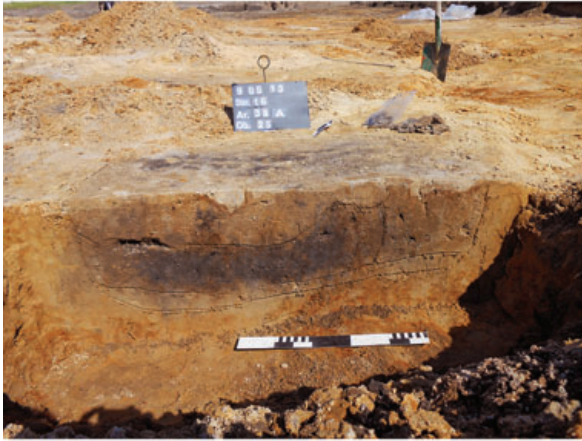
Ryc. 9. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Kultura łużycka. Obiekt 27 – przekroje poziomy i pionowy (2) i ceramika (1); obiekt 28 – przekroje poziomy i pionowy (3) i ceramika (4-7). Rys. E. Pawlak

Fig. 9. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 27 – horizontal and vertical sections (2) and ceramics (1); feature 28 – horizontal and vertical sections (3) and ceramics (4-7). Fig. E. Pawlak

Ryc. 10. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Kultura łużycka. Przekroje poziome i pionowe obiektów: 55 (1), 54 (5) i 59 (6); ceramika z obiektu 55 (2-4). Rys. E. Pawlak

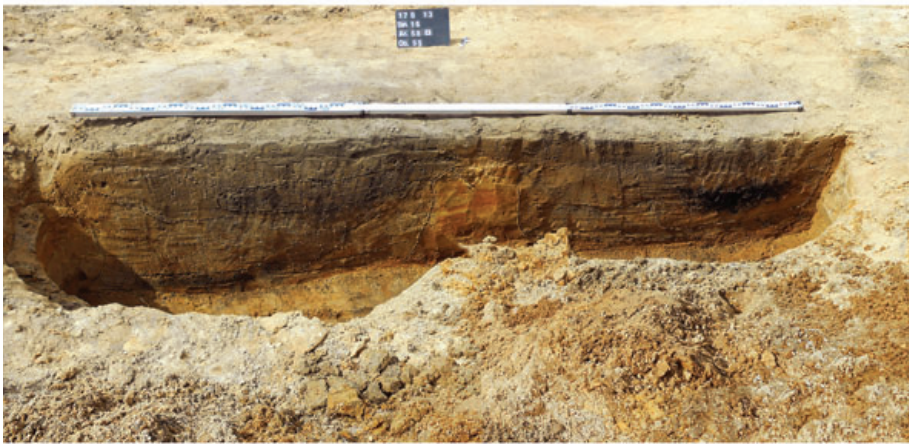
Fig. 10. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Horizontal and vertical sections of features: 55 (1), 54 (5) and 59 (6); ceramics from feature 55 (2-4). Fig. E. Pawlak

1

2

3

Ryc. 11. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Obiekty ludności kultury łużyckiej: 25 (1), 54 (2) i 55 (3). Fot. E. Pawlak

Fig. 11. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Features of the Lusatian culture: 25 (1), 54 (2), 55 (3). Photo E. Pawlak

budynkiem o przeznaczeniu gospodarczym, stanowiącym element zagrody związanej z funkcjonowaniem domostwa. Pozostałe obiekty związane są z gospodarczą działalnością mieszkańców osady i brak jakichkolwiek wskazówek umożliwiających dokładniejsze określenie ich funkcji.

Z wypełnisk obiektów przyporządkowanych kulturze przeworskiej pochodzi 66 ułamków naczyń a kolejne 38 zalegało w obiektach wczesnośredniowiecznych. Po redukcji liczebnej fragmentów pochodzących z tych samych pojemników (por. uwagi wyżej) wydzielono 82 jednostki taksonomiczne: 7 ze strefy wylewu, 73 ze strefy brzuśca i 2 dna. Mamy do czynienia z ceramiką niemal wyłącznie ręcznie lepioną. Wyjątek w tym względzie stanowią ułamki wylewu z obiektu 2 (Ryc. 9: 5) i brzuśca z obiektu 30, pochodzące z naczyń toczonych, reprezentujące tzw. ceramikę siwą. W pierwszym przypadku, pomimo niewielkiego rozmiaru fragmentu, z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że pochodzi on z garnka o charakterystycznej dla tego rodzaju naczyń szorstkiej powierzchni, z białym brzuścem i wychylonym na zewnątrz, obustronnie pogrubionym wylewem. Drugi z fragmentów „siwych”, o grubości ścianki około 5 mm, pochodzi z naczynia mniejszych rozmiarów, o podobnej jak poprzednio

fakturze powierzchni. Przyjąć można, że są to naczynia pochodzące z wielkopolskich warsztatów, których pozostałości odkryto np. w Łaszczynie pod Rawiczem (Makiewicz 1997) i Woli Piekarskiej w powiecie tureckim (Jaszewska, Łaskiewicz 1994). Wylewy naczyń ręcznie lepionych to mało charakterystyczne, niewielkie fragmenty – pochodzą wyłącznie z garnków o górnej części brzuśca nieznacznie zachylonej do wewnątrz i brzegu pogrubionym od zewnątrz (Ryc. 12: 2; 13: 6) lub ściętym (Ryc. 13: 2, 7); w jednym tylko przypadku brzeg naczynia wychylony był na zewnątrz (Ryc. 12: 4). Jedynie kilka ułamków miało wygładzone faktury powierzchni – obustronnie czerniony fragment z obiektu 44, brzusiec z obiektu 30 i wylew z obiektu 36 (Ryc. 13: 2). Wśród 82 ułamków tylko jednokrotnie odnotowano zdobienie powierzchni – są to cienkie, pionowe linie ryte pokrywające prawdopodobnie większą część brzuśca (Ryc. 13: 8).

Z obiektu 30 pochodzi jedyny przedmiot żelazny – zbliżony do trójkątnego przekrój może wskazywać, że jest to fragment ostrza noża (Ryc. 12: 3).

Lokalizacja obiektów związanych z osadą kultury przeworskiej wskazuje, że jej zasięg może wykraczać poza rozpoznany w czasie badań obszar we wszystkich kierunkach, w tym w głąb terenu objętego wcześniejszymi

działaniami budowlanymi. Ogólne cechy ceramiki, a zwłaszcza występowanie fragmentów naczyń siwionych pozwalają określić czas funkcjonowania osady na późny okres rzymski.

■ Wczesne Średniowiecze

Z wczesnym średniowieczem łączymy wprawdzie tylko 10 spośród 60 obiektów, jednak materiały ruchome odkryte w ich wypełniskach stanowią zdecydowaną większość (Ryc. 5; Tabela 1). Ten liczny zbiór stanowi 1706 ułamków naczyń, 438 ułamków prażnic, dwa gliniane przęśliki, kościany przekłuwacz i kamienna oselka.

Obiekty we wszystkich przypadkach reprezentują tzw. typ „wannowaty”, charakterystyczny dla zachodniosłowiańskiego budownictwa mieszkalnego, o ciemnoszaro-brunatnej, niekiedy czarno-brunatnej barwie wypełniska. Jak dowodzą ostatnie odkrycia, ten typ zabudowy, pomijając najwcześniejsze fazy wczesnego średniowiecza, dominuje także w Małopolsce, co doskonale ilustrują stanowiska w Żyrakowie, gm. *loco*, stan. 3 (Okoński 2011); w Wojniczu, gm. *loco*, stan. 48 (Wojenka 2010) i Gosławicach, gm. Wierzchosławice, stan. 5 (Wojenka, Nawrot 2012). Szczególną uwagę zwraca obiekt 1 odkryty w północnej części rozpoznanego obszaru, którego regularny, prostokątny kształt i rozmiary ($6,76 \times 3,1$ m) wyróżniają się nie tylko w porównaniu z pozostałymi obiektami z osady w Bninie, ale w odniesieniu do innych osad z tego okresu. W jego stropie, w obrębie ciemnoszarej próchnicy czytelne były

dwie mniejsze, owalne koncentracje ciemnoszaro-brunatnej próchnicy, które stały się podstawą do wyznaczenia cięć obejmujących profil wzdłużny całego założenia i dwu profili poprzecznych. Słuszność tego rozwiązania potwierdziła sytuacja zarejestrowana na poziomie II warstwy mechanicznej – wyraźnie wydzieliły się dwie części (oznaczone jako 1A i 1B), które w profilu miały kształt niecek o stosunkowo regularnym przebiegu dna położonego w obu przypadkach na głębokości około 0,45 m (Ryc. 26; 40: 1). Wypełniska części A i B miały analogiczny charakter; składały się na nie ciemnoszaro-brunatna próchnica oraz zalegająca w spągu, około piętnastocentymetrowa warstwa intensywnie czarnej próchnicy.

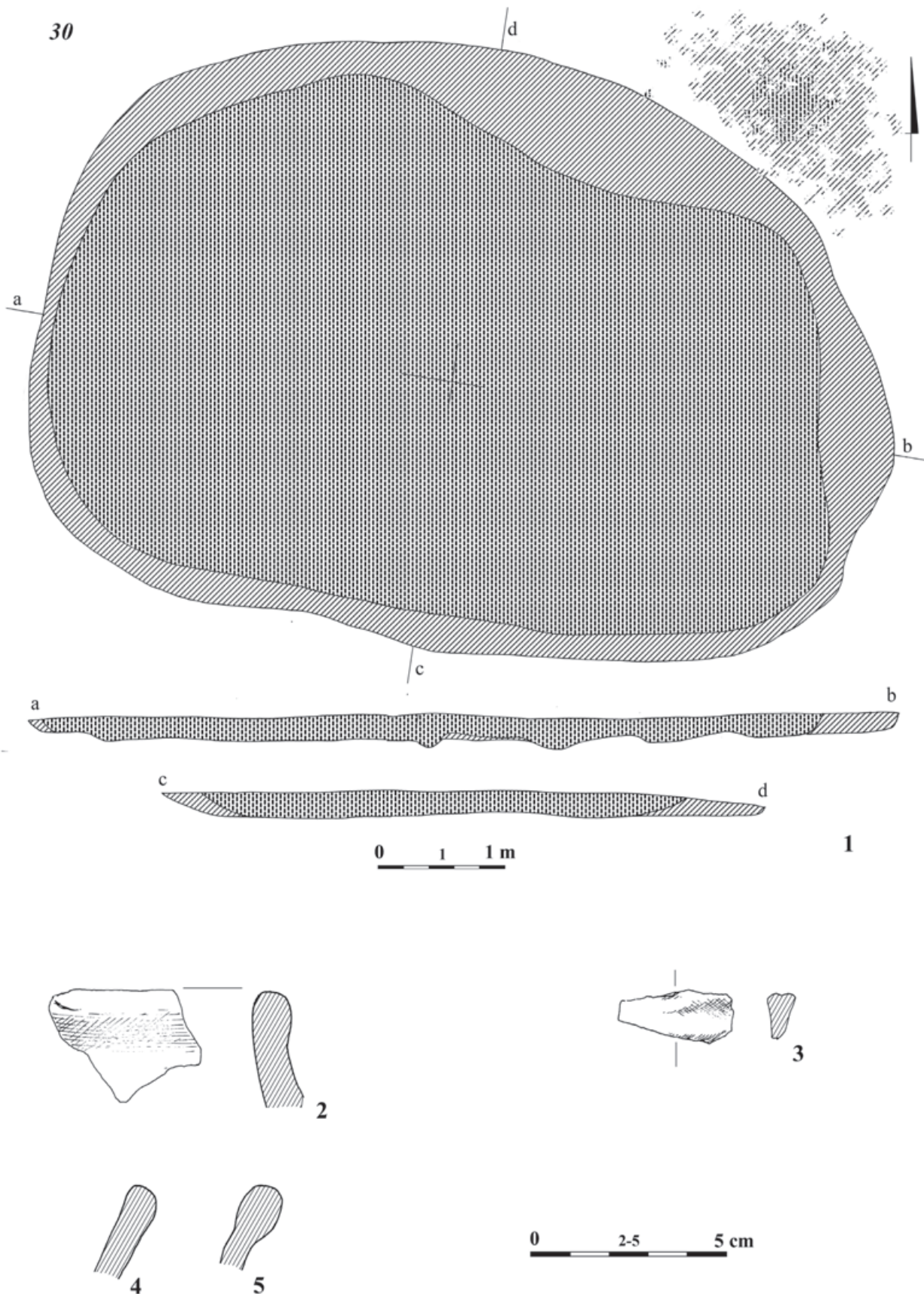
W bezpośrednim sąsiedztwie obiektu 1, w odległości zaledwie 0,5 m na wschód znajdował się znacznie mniejszy obiekt 2. W stropie miał kształt zbliżony do koleistego i wymiary $2,44 \times 2,2$ m, natomiast w profilu (linia cięcia obejmowała jednocześnie obiekty 1 i 2) miał kształt płytkiej niecki o głębokości niespełna 0,2 m (Ryc. 32: 1). Kolejny z obiektów, oznaczony numerem 3, oddalony był od poprzedniego o 5 m na zachód; była to prostokątna w zarysie poziomym jama o rozmiarach

Tabela 4. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Ułamki naczyń związane z osadnictwem kultury przeworskiej

Table 4. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Fragments of vessels related to the settlement of the Przeworsk culture

Nr obiektu	Technika wykonania							razem
	ręcznie lepiona			toczona				
	Wylew (n)*	brzusiec	dno	wylew	brzusiec	dno		
Na złożu wtórnym	1A		19					19
	1B		2		1			3
	3		2					2
	32		14					14
Na złożu pierwotnym	30	1	19			1		21
	36	2	3 (2)	21 (2)				26
	44		2					2
	45	1	4					5
	53	4 (2)	8	-	-	-	-	12
razem		8 (6)	73 (72)	21 (2)	1	1		104 (82)

* liczba jednostek taksonomicznych (po redukcji ułamków pochodzących z jednego naczynia)

Ryc. 12. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Obiekt 30 – przekroje poziomy i pionowy, wybór ceramiki (2-5) i fragment noża (?) (3). Rys. E. Pawlak

Fig. 12. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 30 – horizontal and vertical sections, the selection of ceramics (2-5) and a fragment of a knife (?) (3). Fig. E. Pawlak

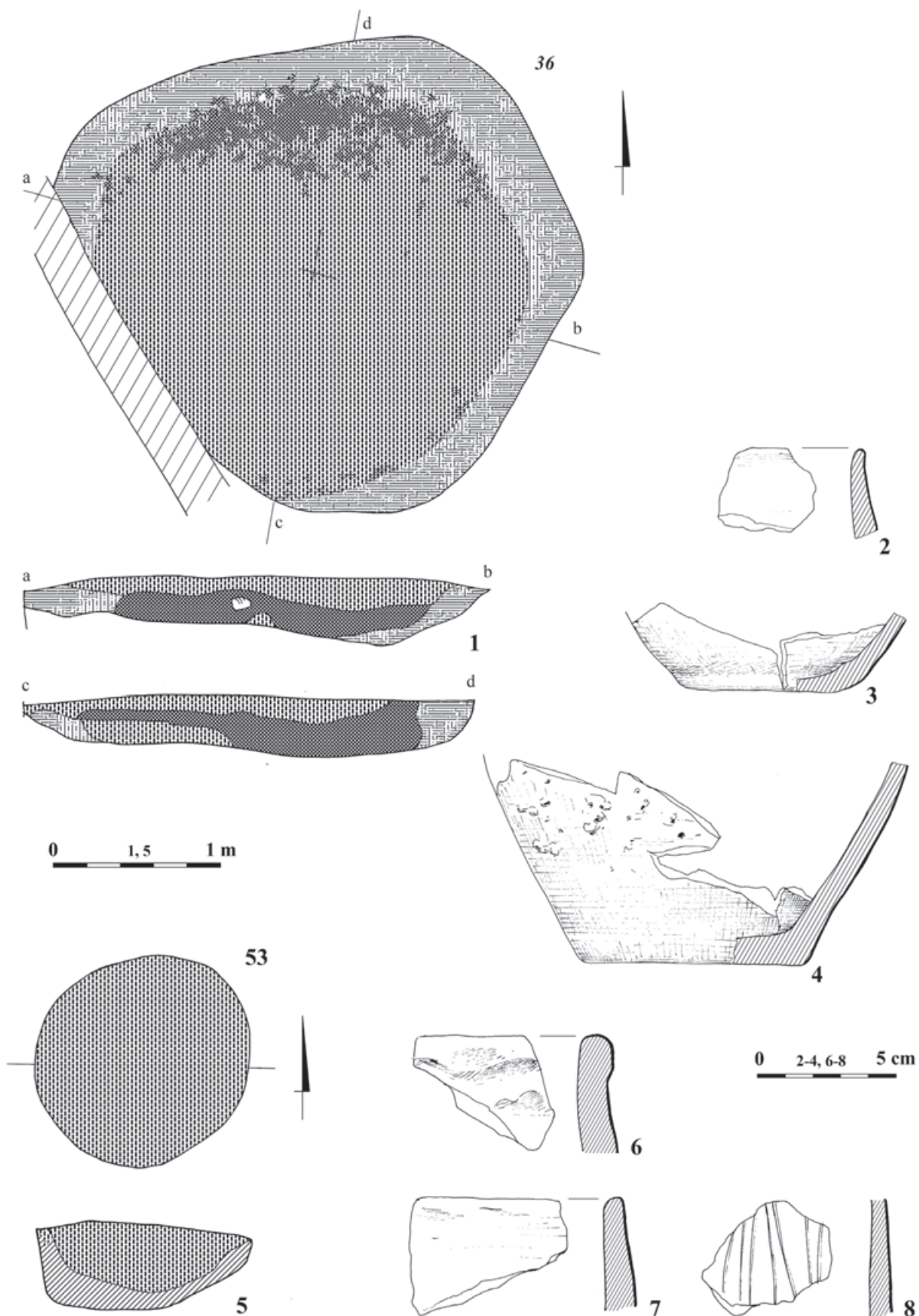

3,88 × 2,1 m (Ryc. 33: 1; 40: 2, 3). W profilu miała kształt w przybliżeniu trapezowaty, ze stosunkowo poziomo uformowanym dnem i maksymalną miąższość 0,53 m. Wypełnisko, podobnie jak poprzednio, stanowiła ciemnoszaro-brunatna próchnica, a w spągu intensywnie czarna próchnica o miąższości 0,1-0,2 m. We wschodniej części obiektu, na poziomie około 0,15 m powyżej spągu, zalegały fragmenty częściowo przepalanej prawnicy (prawnicy) (Ryc. 34: 6; 40: 3).

Poza skupiskiem opisanych wyżej obiektów położonych wzdłuż osi wschód-zachód, odkryto 5 kolejnych, tworzących łukowate pasmo zabudowy rozciągające się wzdłuż osi północ-południe, równoległe do granicy podmokłego terenu. Najbardziej wysunięty na północ był obiekt 50, o owalnym kształcie w części zachodniej i w przybliżeniu czworobocznym we wschodniej, i rozmiarach w stropie 3,9 × 2,86 m (Ryc. 38: 1). Jego powierzchnia z uwzględnieniem nieregularnego kształtu wynosiła około 9,5 m². W profilu miał kształt nieckowaty z łagodniej uformowaną częścią wschodnią, sugerującą umiejscowienie wejścia właśnie od tej strony (takiemu rozwiązaniu sprzyjało nachylenie stoku). W odległości około 18 m na północny wschód od opisanej półmianki znajdował się obiekt 31 – prostokątny w stropie, zorientowany w przeciwieństwie do wcześniejszych wzdłuż osi północny północny zachód-południowy południowy wschód, o wymiarach 3,56 × 2,8 m (Ryc. 37: 1), co daje powierzchnię około 10 m². Niewielka miąższość obiektu wynosząca maksymalnie 0,2 m i płytkie, uformowane niemal poziomo dno, mogą wskazywać, że podany metraż mógł być większy, a poziom użytkowy znajdował się w niezachowanej części domu, powyżej stropu calca. Znacznie mniejsze rozmiary charakteryzują pozostałe obiekty: 32 (Ryc. 36: 1), 51 i 60 (Ryc. 39: 1), których powierzchnia nie przekraczała 7 m². Na wczesne średniowiecze datowane są również dwa częściowo zniszczone obiekty: 48 i 49, położone w strefie objętej działaniami budowlanymi w poprzednich latach, których zachowanie się umożliwiło bezpośrednie sąsiedztwo z pasem drogi pozostawionym do przejazdu dla sprzętu budowlanego. Niestety, ówczesny projekt zabudowy zakładał niższe posadowienie poziomego użytkowego zachodniej części osiedla, stąd teren niwelowano tu o około 0,2-0,3 m głębiej, niż miało to miejsce w części wschodniej, w 2013 r. Przy stosunkowo niewielkim zagłębieniu obiektów wielkość ta była wystarczająca, by zniszczeniu uległa większość ewentualnych relikwów osadnictwa. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że w rejonie tym mogły znajdować się kolejne pozostałości związane z wczesnośredniowiecznym osadnictwem.

Usytuowanie i kształt odkrytych obiektów oraz materiał ceramiczny pochodzący z ich wypełnień wskazują na istnienie dwóch faz zabudowy. Na starszą składają się obiekty: 31, 32, 50, 51 i 60, tworzące pasmo układające się równoległe do grzbietu nieznacznego wyniesienia, na którym były posadowione. Z fazą młodszą związane są obiekty 1, 2 i 3 usytuowane poprzecznie, wzdłuż osi wschód-zachód. Zapewne wiązać z nimi można dołek posłupowy – obiekt 4, odkryty przy północno-wschodnim narożniku pierwszego z wymienionych, na co wskazuje zarówno lokalizacja, jak i relacje stratygraficzne (zarysy obu czytelne były w obrębie jasnobrunatnej warstwy zalegającej bezpośrednio pod humusem). W odniesieniu do pozostałych, zniszczonych obiektów, 48 i 49, trudno o tego rodzaju ustalenia. Wydaje się, że pomimo niewielkich rozmiarów zabudowy pierwszej fazy można przyjąć, że mamy do czynienia z relikwami budynków mieszkalnych. Odpowiadają one wielkościom rejestrowanym na innych stanowiskach wczesnosłowiańskich. Na osadzie w Markowicach, gm. Kleszczewo, jedynie powierzchnie 5 obiektów były większe niż 20 m², a metraż 94% (spośród 173 jam) nie przekroczył 13 m² (Pawlak, Pawlak 2008, 12). Obiekty interpretowane jako mieszkalne, odkryte na stanowisku 42 w Lubrzy, gm. *loco* miały maksymalną powierzchnię 9,5 m² (Tabaka, Zamelska-Monczak 2011, 529-531), w Czeladzi Wielkiej, gm. Wąsosz – 8-14 m², w Zawoni, gm. *loco* – 8-12 m² (Lodowski 1980, 83-84), w Żółwinie, stan. 29, gm. Międzyrzecz średnio 6-7 m² maksymalnie 11 m² (Kabaciński *et al.* 1998, 346) i w Nowej Wsi, stan. 1 i 12, gm. Bledzew od 2,86 do 6,5 m² (Dzieduszycki *et al.* 1998, 162 - niestety brak katalogu obiektów w publikacji oraz rażąco różnice dotyczące zarówno kształtu, jak i rozmiarów obiektów, przedstawionych na planie zbiorczym i poszczególnych rycinach, uniemożliwiają powołanie się na inne informacje niż zacytowana wyżej).

Na tle relikwów starszych domostw wyróżniają się trzy pochodzące z fazy młodziej, usytuowane w jednej linii na osi wschód-zachód w północnej części wykopu. Sposób zabudowy sugeruje ich równoczesne użytkowanie w ramach jednego założenia – zagrody. Uważamy, że przypadkowe wzniesienie sąsiadujących ze sobą budynków w tak idealnym porządku nie mogło być dziełem przypadku i niewątpliwie towarzyszył mu celowy zamysł. Tego rodzaju rozplanowanie jest ewenementem na znanych z literatury osadach. Bliskie sąsiedztwo obiektów 1 i 2 oraz usytuowanie ich w jednej osi, każą wziąć pod uwagę możliwość ich funkcjonowania w ramach jednego założenia, na takiej zasadzie jak części A i B obiektu 1. Bez zastrzeżeń przyjmuje się, że ściany budynków mieszkalnych znajdowały się poza

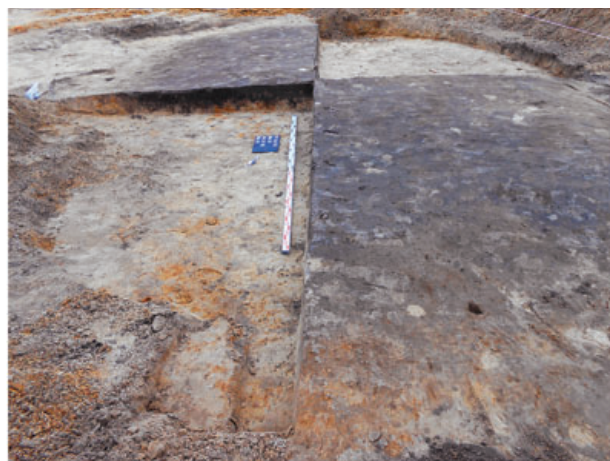

Ryc. 13. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Przekroje poziome i pionowe obiektów ludności kultury przeworskiej: 36 (1), 53 (5); ceramika z obiektów: 36 (2-4) i 53 (6-8). Rys. E. Pawlak

Fig. 13. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodship. Horizontal and vertical sections of features of the Przeworsk culture: 36 (1), 53 (5); ceramics from features: 36 (2-4) and 53 (6-8). Fig. E. Pawlak

1

2

3

4

Ryc. 14. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Obiekty ludności kultury przeworskiej: 30 (1, 2) i 53 (3-4). Fot E. Pawlak

Fig. 14. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodship. Features of the Przeworsk culture: 30 (1, 2) and 53 (3-4). Photo E. Pawlak

czytelny zarysem wkopu, przyjęc zatem możemy, że na odcinku 0,5 m, dzielącym obie jamy, trudno byłoby zmieścić ściany dwóch budynków wraz z resztkami, nawet jeśli przyjmiemy, że zastosowano tu dranicę, a nie okrągłaki. Pojedyncze znaleziska dranic stosowanych w konstrukcjach domostw znane są z Małopolski: z Wyciąża w Krakowie-Nowej Hucie (Poleska, Bober 1996, 112) i Grodziska Dolnego, stan. 22, gm. *loco* (Podgórska-Czopek 2009, 112, ryc. 58), a w odniesieniu do terenów Słowiańszczyzny Zachodniej są znane jedynie ze studni (por. Biermann 2001; Dulnicz 2001, 161-164). Być może obiekty 1A, 1B i 2 należy traktować łącznie i uznać, że stanowią pozostałości podziałów wewnętrznych jednego budynku o powierzchni około 30 m². Obiekty mieszkalne o podobnie dużych gabarytach jak półziemianka 1 odkryto np. w Bytkowie, gm. Rokietnica, na stan. 1 (powierzchnia półziemianki 574/575 wynosiła około 23 m²; Pawlak 2011, 3-4), na grodzisku w Nowińcu, gm. Lubsko (obiekt 7 około 50 m²,

obiekt 18-20 m²; Dzedzic 2012, 29, 33.). Według niektórych badaczy obiekty o ponadstandardowo dużych powierzchniach miałyby pełnić funkcje nie mieszkalne, a gospodarcze, służąc np. do przetrzymywania zwierząt (Kobyliński 1988, 113). Takie rozwiązanie dla obiektu 1 z Bnina należy wykluczyć ze względu na uformowanie dna jamy, które uniemożliwiałoby poruszanie się we wnętrzu nie tylko bydła, ale i mniejszej trzody. Należy się zastanowić nad możliwością przetrzymywania zwierząt we wczesnośredniowiecznych budynkach przeznaczonych specjalnie do tego celu – wobec tradycji wypasu stad w okresie letnim na użytkowanych przez wspólnotę łąkach lub lasach położonych poza osadami, tego rodzaju konstrukcje pozostawałyby bezużyteczne. Przedstawione przez Kazimierza Moszyńskiego opisy hodowli charakterystycznej dla Słowian wskazują, że w niektórych rejonach jeszcze w początkach XX w. stada przetrzymywano na otwartym powietrzu również w okresie zimowym (Moszyński 2010, 105-107), co można traktować jako istotną sugestię w odniesieniu do wczesnego średniowiecza.

Nieco inaczej przedstawia się obiekt 3, o regularnym, prostokątnym kształcie w przekroju poziomym i rozmiarach 3,88 × 2,1 m. Położony był na przedłużeniu osi

Nr obiektu	1	2	3	31	32	50	51	60
Rozmiary [m]	6,76 × 3,1	2,44 × 2,2	3,88 × 2,1	3,56 × 2,8	2,54 × 1,96	3,90 × 2,86	3,12 × 2,28	1,82 × 1,60
Powierzchnia [m ²]	21	5,4	8,2	10	x	9,5	7	2,9

Tabela 5. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Zestawienie rozmiarów i powierzchni obiektów wczesnośredniowiecznych o przypuszczalnej funkcji mieszkalnej

Table 5. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Statement of sizes and surfaces of the early-medieval features of probable residential function

wyznaczonej przez obiekty 1 i 2, w odległości około 5 m na wschód od drugiego z nich. Obiekt zalegał w obrębie warstwy jasnobrunatnej próchnicy o nieregularnym kształcie, która po jego wschodniej stronie miała miąższość około 0,1 m, po zachodniej zaś była nieuchwytna w profilu. Wziąwszy pod uwagę pogląd, że wczesnośredniowieczne obiekty wannowate są jedynie silniej zagłębionymi w podłoże częściami większych budowli możemy przyjąć, że odnotowana przez nas warstwa wyznacza poziom użytkowy „właściwego” pomieszczenia, którego rozmiary nie byłyby mniejsze niż 5 × 2,5 m. Wschodnią część obiektu 3 niemal w całości wypełniały pozostałości prężnicy (prażnicy), zalegające w skupisku o rozmiarach około 1 × 0,8 m. W ich sąsiedztwie, od strony wnętrza, znajdowało się kilka dużych kamieni (Ryc. 33: 1; 40: 2, 3), które mogły stanowić rodzaj „ścianki” podkreślającej podziały funkcjonalne w obrębie obiektu, wydzielając miejsce związane z przetwórstwem żywności. Możliwe jest również (co nie stoi w sprzeczności z przedstawioną wyżej interpretacją), że wraz z kamieniem posadowionym po przeciwnej stronie, przy ścianie wschodniej, stanowiły oparcie dla glinianej platformy (prażnicy), ułatwiając na przykład niecenie ognia poniżej jej dna.

Regularne kształty zarówno obiektu 1, jak i pozostałych jam, mogą świadczyć o dbałości, z jaką wzniesiono poszczególne elementy zagrody. Przyjmując teorię, że obiekty 1 i 2 stanowią jedno założenie, należy zadać pytanie o funkcję budynku o tak dużych rozmiarach. Duże nagromadzenie ceramiki, przęślik i kościany przekuwacz mogą świadczyć raczej o jego mieszkalnym przeznaczeniu, choć podobną interpretację w oparciu o analogiczne argumenty można przyjąć dla obiektu 3. Sądzymy jednak, że zróżnicowanie rozmiarów i ukształtowania den, odróżniające od siebie poszczególne obiekty (a zwłaszcza obiekt 3 od pozostałych), stanowi świadectwo odmiennego sposobu ich użytkowania, a co za tym idzie – funkcję mieszkalną przypisać można tylko jamie 3, albo 1 (ewentualnie 1 i 2) (Tabela 6).

CERAMIKA

Z wypełnisk obiektów wczesnośredniowiecznych pochodzi zbiór 1706 ułamków naczyń glinianych. Najliczniej wystąpiły w obiektach z młodszej fazy: 1A/1B – 704 fragmenty, z 2 – 197 i z 3 – 383, a w mniejszym zakresie z fazy starszej (Tabela 6). Podobnie jak w przypadku ceramiki kultury łużyckiej i przeworskiej, zbiór ten poddano redukcji wydzielając 922 jednostki taksonomiczne (54,04% stanu pierwotnego). Z analizy wyłączono kolejne 106 fragmentów naczyń z obiektu 3, które były przepalone w stopniu uniemożliwiającym jakąkolwiek analizę. Objęła ona zatem 816 jednostek taksonomicznych: 108 pochodzących ze strefy wylewu (strefy 1-1/3, Ryc. 15), 644 z brzuśca (strefy 2-3/5), 52 z dna (strefy 5/5-6) oraz 12 całych naczyń. Do tej ostatniej grupy należą zarówno ułamki, z których udało się zrekonstruować formę w pełni, jak i te, w przypadku których możliwe było tylko przyporządkowanie do jednego naczynia, bez możliwości jej rekonstrukcji (Ryc. 15).

W całym zbiorze stwierdzono występowanie mineralnej domieszki schudzającej w postaci tłuczni o zróżnicowanym granulacie. Udział najmniejszych frakcji (do 0,5 mm), stwierdzony wyłącznie w młodszych materiałach jest minimalny (wynosił 1,13%), dlatego też został włączony do nieco szerszej grupy wielkościowej, obejmującej ziarna do 1 mm. W obrębie zbiorów pochodzących z młodszej i starszej fazy użytkowania osady w Bninie obserwujemy pewne różnice dotyczące wielkości stosowanej domieszki, które są szczególnie widoczne w odniesieniu do najmniejszych przedziałów wielkościowych (Ryc. 16). Tendencję tę podkreśla dwukrotnie częściej rejestrowana w fazie młodszej domieszka piasku (10,51% w stosunku do 5% w fazie starszej). Nie zaobserwowano istotnych różnic dotyczących frekwencji domieszki; poszczególne, wydzielone arbitralnie, kategorie, czyli „bardzo dużo”, „dużo” i „średnio” miały podobne wartości w obu zbiorach (Tabela 7).

Cały zbiór fragmentów pochodzi z naczyń formowanych z wałków/taśm – ślady ich łączenia poprzez zagładzanie i wyrównywanie w zasadzie są niewidoczne na powierzchni. Najczęściej pozostałości procesu łączenia poszczególnych elementów poprzez ugniatanie obserwujemy w dolnych partiach naczyń, gdzie czytelne pozostaje łączenie ścianek z dnem lub rzadziej w miejscach poziomych pęknięć ścianki. Ślady procesu

	nr obiektu	Strefa naczynia			całe	razem	prażnice
		wylew	brzusiec	dno			
Na złożu wórnym	7		1			1	
	30	2	30			33	
	61		2 (1)			2 (1)	
Na złożu pierwotnym	1A	98 (21*)	193 (177)	46 (16)	170 (7)	507 (221)	12
	1B	46 (19)	86 (74)	9 (6)	56 (3)	197 (102)	1
	2	50 (14)	71 (50)	12 (4)		123 (68)	
	3	105 (28)	315 (290)	53 (16)	15 (2)	382 (336)	391
	31	1	8			9	
	32	57 (5)	45 (23)			102 (28)	1
	49		2			2	6
	50	34 (9)	82 (63)	8 (5)		124 (77)	
	51	12 (2)	43 (16)	1		56 (19)	
	60	23 (6)	16 (15)	13 (4)		52 (25)	27
razem		429 (108)	894 (750)	142 (52)	241 (12)	1706 (922)	438

* liczba jednostek taksonomicznych (po redukcji ułamków pochodzących z jednego naczynia)

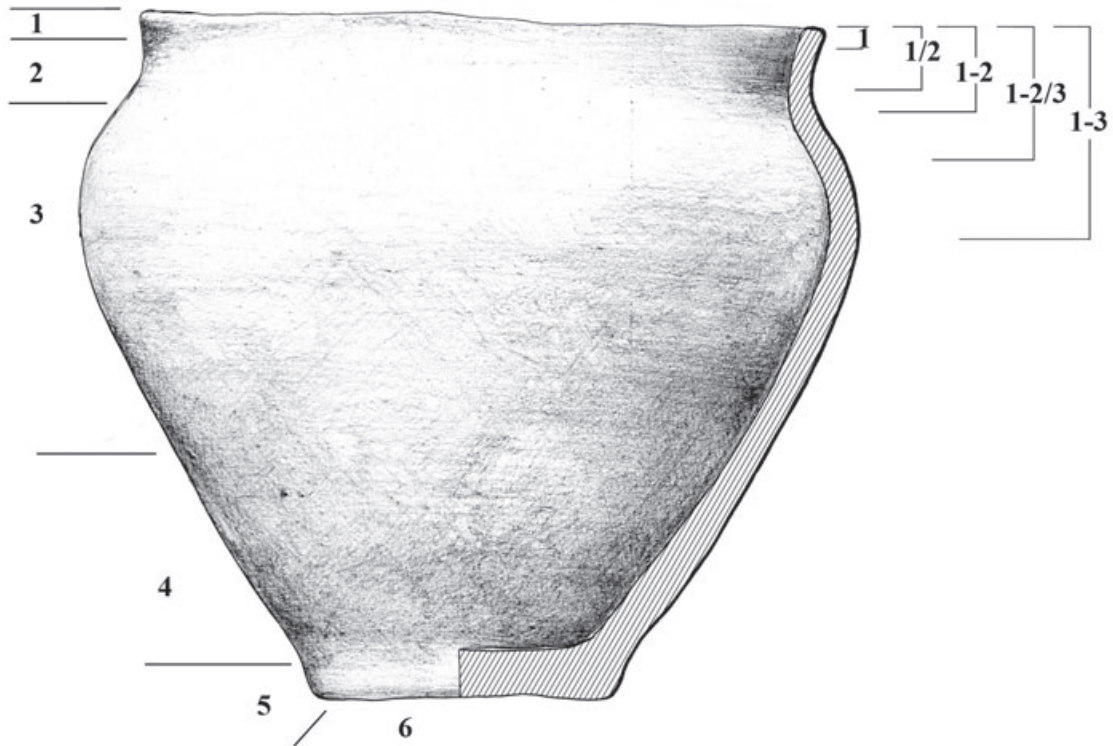
Tabela 6. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Ułamki naczyń związane z osadnictwem wczesnośredniowiecznym

Table 6. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Fragments of vessels related to the early medieval settlement

wyrównywania ścianek widoczne są niekiedy w postaci pionowych ciągów w dolnej części naczyń (Ryc. 28: 1; 32: 9; 34: 1) lub porowatej faktury powstałej po wyrwaniu ze ścianki ziaren tłuczni (Ryc. 30: 5). Formowanie bryły rozpoczynano od doklejania kolejnych warstw taśm do placka gliny stanowiącego dno; co ciekawe w zdecydowanej większości przypadków nie zaobserwowano śladów stosowania podsypki, a w kilku widoczne było zagładzanie powierzchni. Na 52 dnach podsypkę stwierdzono jedynie w szesnastu przypadkach, ograniczonych niemal wyłącznie do młodszej fazy; z obiektów 1A/1B, 2 i 3 pochodzą dna ze śladami podsypki piasku (9 okazów), popiołu (3), popiołu i piasku (1) i tłuczni (2); (Ryc. 17: 2; 27: 4). Pojedyncze naczynie ze starszej fazy na podsypce z piasku pochodzi z obiektu 50. Odosobniony przypadek stanowi dno z odciskami roślinnymi (zapewne słomy lub trawy) i tekstylnymi z obiektu 3 (Ryc. 17: 3). Wydaje się, że w większości przypadków wyrównywano spodnią część gotowego pojemnika zacierając różnego rodzaju odciski, które musiały się pojawić na miękkiej powierzchni w trakcie

lepienia; potwierdzeniem tego rodzaju zabiegów mogą być ślady przycinania, czy też wygładzania nożem dna niewielkiego naczynia z obiektu 1A. Nieliczne są odciski osi koła, które odnoszą się wyłącznie do naczyń z fazy młodszej i stanowią 7,14% wszystkich den pochodzących z obiektów 1-3 (Ryc. 17: 1; 27: 4; 29: 1; 31: 4).

Na 120 wszystkich wylewów zarejestrowanych na stanowisku, jedynie w 16 przypadkach nie zdołano określić zasięgu obtaczania; w czternastu ślady obtaczania widoczne były aż po zachowaną dolną krawędź fragmentu, można więc przypuszczać, że pierwotnie sięgały poniżej (Tabela 8). Analizie zatem poddane może być 90 górnych części naczyń. Udział naczyń całkowicie ręcznie lepionych w fazie starszej sięga 30,76%, choć ten wysoki wynik nie ilustruje rzeczywistego stanu, bowiem 6 spośród 8 okazów pochodzi z jednego obiektu 50 (Ryc. 38: 3-13). Trudno powiedzieć, czy fakt ten można odnieść do jego wcześniejszego datowania (niewielkie niekiedy różnice odnoszące się do form czy właśnie zasięgu obtaczania lub jego braku nie zawsze stanowią dostateczną przesłankę w tej kwestii). Pozostałe cechy techno-stylistyczne naczyń z obiektu 50 nie odbiegają od zbiorów z pozostałych obiektów, zatem wspomniany wysoki udział pojemników całkowicie ręcznie lepionych jesteśmy skłonni uznać za przypadkowy, nie przesądzaający o starszej metryce.

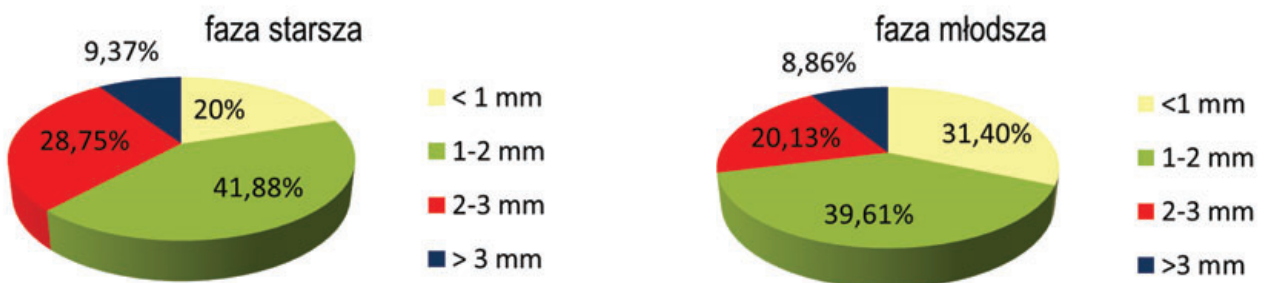

Ryc. 15. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Schemat podziału bryły naczynia na strefy (lewa strona) i zasięg obtaczania (prawa strona)

Fig. 15. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Diagram of division of the blocks of the vessel into zones (left side) and scope of rolling (right side)

Istotną cechą części naczyń całkowicie ręcznie lepionych z Bnina jest ich bardzo dobra jakość, zarówno pod względem doboru masy garncarskiej, jak i sposobu wykonania – w wielu przypadkach mamy do czynienia z pojemnikami o stosunkowo niewielkiej grubości ścianek, o starannie wygładzonych powierzchniach, często powleczonej angobą i silniej profilowanych formach (Ryc. 36: 7; 38: 4-5, 8). Pomijając ów „niestandardowy” zbiór z obiektu 50, naczynia całkowicie ręcznie lepione są nieznacznie częściej obecne w zespołach z fazy młodszej niż w fazie starszej (odpowiednio 11 i 8%). Różnica w materiale z obydwu faz jest widoczna także w zasięgu obtaczania – w pierwszej sięgało maksymalnie strefy 2/3, natomiast w drugiej pozostałości tego procesu odnotowano dwukrotnie do załomu brzuśca, a w przypadku kolejnych siedmiu przynajmniej do strefy 2/3 (Tabela 8).

Końcowe etapy formowania naczyń związane są z wygładzaniem powierzchni oraz angobowaniem. Ten ostatni zabieg widoczny był na ściankach większości pojemników, albo od strony zewnętrznej, albo obustronnie. Angoba jest rejestrowana w postaci warstwy gliny szlamowanej (Ryc. 18: 2, 4) lub z drobniejszą, wyselekcjonowaną domieszką (Ryc. 18: 1), ewentualnie jako cienka warstwa pozostała po naniesieniu na powierzchnię naczynia rzadkiego roztworu (Ryc. 18: 3, 6). W omawianych tu przypadkach z pewnością nie mamy do czynienia z „pseudoangobą”, „której efekt uzyskuje się w drodze silnego oraz długotrwałego

Ryc. 16. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Zróżnicowanie granulatu mineralnej domieszki schudzającej w zespołach ceramiki z fazy starszej i młodszej

Fig. 16. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Diversity of mineral granulated product of thinning admixtures in sets of ceramics of the older and younger phase

Frekwencja	Bardzo duża	Duża	Średnia	Mała
Faza starsza	46,25%	41,87%	11,25%	0,63%
Faza młodsza	49,43%	41,54%	7,9%	1,13%

Tabela 7. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Frekwencja domieszki schudzającej w zespołach ceramiki z fazy starszej i młodszej

Table 7. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. The frequency of the thinning admixtures in sets of ceramics of the older and younger phase

wygładzania zewnętrznej powierzchni pojemnika” (Kara 2009, 150, przypis 878). Angoba jest bowiem albo zbyt gruba, aby jej powstanie można przypisać przywołanemu wyżej procesowi, albo różni się barwą od czerepu, co trudno byłoby uzasadnić jedynie zmianą warunków wypału. Na fragmentach przedstawionych na rycinie 18: 3 i 6 widoczna jest pomarańczowo-brunatna powłoka z prześwitującym miejscowo ciemnym tłem – w przypadku dostępu powietrza w końcowym etapie wypału powierzchnia uległaby w miarę jednolitemu przebarwieniu, o ile w ogóle taka procedura była możliwa do przeprowadzenia, zważywszy na ówczesną technikę wypalania naczyń. Analizy petrograficzne Piotra Guni z Instytutu Nauk Geologicznych

Uniwersytetu Wrocławskiego, wykonane m.in. dla materiałów ze stanowisk: w Sulechowie (Pawlak, Pawlak 2013, 59; Gunia 2013, 191-369), w Zawadzie (Gunia 2014, 299-353) i w Nowińcu, gm. Lubsko (Gunia 2012, 240, 269, 271, 280-282, 301-303, 305) na ziemi lubuskiej oraz stanowiska w Krakowie-Przewozie (materiały z badań poprzedzających budowę drogi ekspresowej S 7 opracowane przez autorkę; opracowanie w archiwum Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Mgr Alina Jaszewska), potwierdziły w pełni obserwacje makroskopowe. Wielokrotnie P. Gunia wykazał obecność barwników mineralnych dodawanych dla uzyskania pożądanego efektu; jak się wydaje, fragmenty przedstawione na rycinie – Ryc. 18: 1, 4, 6 kolorystykę powierzchni zawdzięczają, albo właśnie temu zabiegowi, albo użyciu specjalnego składu mineralnego surowca użytego do wykonania angoby. Niewątpliwie stosowanie warstwy gliny (niezależnie od jej konsystencji) dla pokrycia jednej lub obydwu powierzchni naczyń miało na celu podwyższenie ich walorów estetycznych i uniezależniało efekt

Ryc. 17. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Pozostałości technologiczne na dnach naczyń wczesnośredniowiecznych. Fot. Pawlak

Fig. 17. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Technological traces on bottom of early-medieval vessels. Photo Pawlak

	Nr obiektu	Strefa obtaczania								R*
		1	1/2	2	2 ↓	2/3	2/3 ↓	3	N	
Faza starsza	30				1				2	
	31								1	
	32					2			2	1
	50		1		1				1	6
	51			1		1				
	60			3	2					1
	razem		1	4	4	3			6	8
Faza młodsza	1A	1	3	9	3	6	0	2	3	1
	1B	0	2	4		8	4		2	2
	2			7		2	3			2
	3	3	4	8		4			5	6
	Razem	4	9	28	3	20	7	2	10	11

*Całkowicie ręcznie lepiona

końcowy od sposobu wykonania właściwego czerepu. Rejestrowanie angob na naczyniach pochodzących z Wielkopolski (Bnin; Markowice – Pawlak, Pawlak 2008a, 49; Kijewo, gm. Środa Wielkopolska, stan. 4 – Pawlak, Pawlak 2008b, 231), ziemi lubuskiej (przywoływane wyżej stanowiska w Zawadzie, Nowińcu i Sulechowie oraz Lubrzy, gm. Lubsko, stan. 11 – Tabaka, Zamelska-Monczak 2011, 538 – tu autorzy jedynie dość lakonicznie stwierdzają, że „Najprawdopodobniej gładką fakturę uzyskano przez pokrycie powierzchni naczynia, przed wypaleniem, cienką warstwą delikatnej glinki”) i Małopolski, dowodzi powszechności stosowania tego zabiegu. Sądzimy, że przyczyną pozornego braku tego rodzaju pozostałości na ściankach naczyń jest nieumiejętność ich wyróżnienia lub ignorowanie ich przez badaczy w toku analizy.

Efektom zabiegów wygładzania i angobowania powierzchni jest uzyskana faktura. Za wyjątkiem 5 ułamków z fazy starszej i 11 z fazy młodszej wszystkie określono jako obustronnie szorstkie.

Zróznicowane warunki wypału znajdują odzwierciedlenie w różnych barwach powierzchni, począwszy od jasnych, kremowych, po niemal czarne i wielobarwnych przełamach (Tabela 9). W przypadku powierzchni

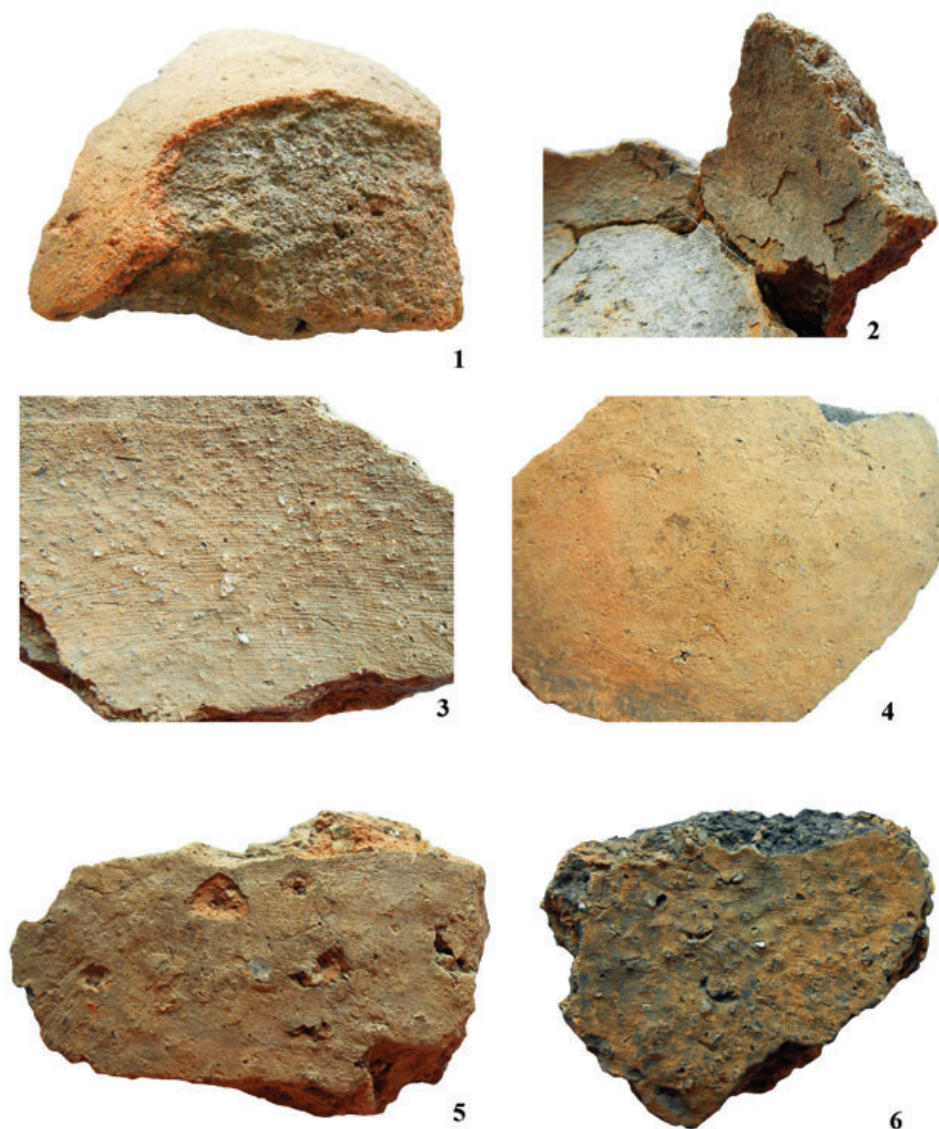
Tabela 8. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Zasięg obtaczania górnych części naczyń w obiektach wczesnośredniowiecznych

Table 8. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. The scope of rolling top parts of vessels in early-medieval features

zewewnętrznych dominują liczebnie ułamki o kremowej i brunatnej barwie, przy marginalnym udziale szarych i czarnych. Udział tych ostatnich zwiększa się istotnie po wewnętrznej stronie naczyń, co można tłumaczyć ustawieniem pojemników dnem skierowanym do góry, utrudniającym dostęp powietrza (atmosfera redukcyjna).

Analiza cech odnoszących się do głównych etapów produkcji, której efekty przedstawiono wyżej, doprowadziła do wydzielenia dwóch podstawowych kategorii naczyń określanych, jako *a* i *b*. Opis obu przytoczę z wcześniejszej publikacji poświęconej materiałom ze starszych faz wczesnego średniowiecza ze stanowiska 26 w Markowicach, gm. Kleszczewo: „Pierwszą z nich charakteryzuje bardzo duża ilość domieszki, głównie grubego tłucznia, dalej mało zwarta struktura tworzywa garncarskiego oraz stosunkowo słaby wypał. Drugą kategorię wyróżnia natomiast odpowiednia selekcja elementu schudającego, ograniczonego wyłącznie do drobnoziarnistego tłucznia oraz piasku, użytych zwykle

Ryc. 18. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Przykłady powierzchni naczyń pokrytych angobą. Fot. E. Pawlak

Fig. 18. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Examples of surface of vessels covered with slipware. Photo E. Pawlak

w średniej i małej, rzadziej dużej ilości” (Pawlak, Pawlak 2008a, 51). Zastosowanie masy garncarskiej „lepszej jakości” daje efekt nie tylko w postaci zwartej struktury przełamów, ale i możliwości starannego opracowania naczynia i uzyskania w miarę gładkiej jego powierzchni. Zdecydowaną większość stanowią ułamki i naczynia zaklasyfikowane do kategorii *a*. W jej ramach wydzielono podgrupę określoną, jako *all*, do której włączono pojemniki wykonane z masy garncarskiej o niewielkiej domieszce gruboziarnistego tłucznia, którego rozmiary przekraczają 3, a niekiedy 5 mm, wystającego ponad powierzchnię ścianek. Jej udział w starszej i młodszej fazie wynosił odpowiednio 6,66% i 8,45%. Do kategorii *b* włączono 9 okazów ze starszej fazy (5,62% wszystkich ułamków tak datowanych) i 40 z młodszej (8,45%), notowanych wyłącznie w ramach odmian form naczyń określonych jako D, E, F, H, L, M i N (por. analiza formalna niżej), (Ryc. 22-23). Wysoka jakość wykonania odnosi się zwłaszcza do ostatnich trzech – wprawdzie

jedno z naczyń wazowatych odmiany L z obiektu 1 (Ryc. 30: 1) i misę z obiektu 3 (Ryc. 32: 10) włączono do kategorii *a*, jednak w obu przypadkach widoczne jest starannejsze wykonanie (selekcjonowana domieszka o granulacie do 1 mm, twarde wygładzone powierzchnie). Do kategorii *b* należy również dno niewielkiego naczynia (średnica 6,5 cm) z odciskiem osi koła (Ryc. 29: 1) i fragment nóżki pucharka (Ryc. 32: 2).

Kwestię morfologii zasadniczo odniesiemy do ukształtowania górnych części naczyń i całych form, a w mniejszym stopniu do den. W przypadku tych ostatnich niemal wyłącznie mamy do czynienia z dnami płaskimi, niewyodrębnionymi, a jedyne wyjątki w tym względzie stanowią egzemplarze pochodzące z obiektu 3, uformowane lekko wklęsłe (w efekcie użycia nakładki na koło?; Ryc. 35: 8) i z wyodrębnioną częścią przydenną (Ryc. 35: 1), nóżka pucharka z obiektu 2 (Ryc. 32: 2) i naczynie z obiektu 1B (Ryc. 30: 1). Pod względem ukształtowania wylewy uszeregowano w 13 typów

	Powierzchnia zewnętrzna						Powierzchnia wewnętrzna						Przekrój			
	kremowa	ceglasta	brunatna	szara	czarna	nieokreślona	kremowa	ceglasta	brunatna	szara	czarna	nieokreślona	jednobarwny	dwubarwny	trójbarwny	nieokreślony
N	303	139	257	43	17	56	203	77	265	94	129	47	250	286	200	79
%	37,18	17,05	31,53	5,27	2,05	6,87	24,9	9,45	32,51	11,53	15,83	5,77	30,67	35,09	24,54	9,69

Tabela 9. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Zestawienia barw powierzchni naczyń wczesnośredniowiecznych

Table 9. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Specification of colours of surface of early-medieval vessels

(I-XIII), przy czym analiza była możliwa dla 113 okazów (Ryc. 20).

Typ I – to okazy z brzegiem ścienionym i łagodnie wychylonym na zewnątrz (6 sztuk, 5,3%);

Typ II – 10,67% stanowią wylewy z krótkim brzegiem, wygiętym lekko na zewnątrz lub ustawionym pionowo; w wariancie II1 krawędź jest ścięta ukośnie (8 sztuk), w wariancie II2 – zaokrąglona (4 sztuki);

Typ III – wylewy z brzegiem pogrubionym dwustronnie (3 sztuki, 2,65%);

Typ IV – to zdecydowanie najliczniejsza grupa naczyń (26 sztuk, 23%) o esowatym przekroju, w obrębie której wydzielono 3 podtypy: IV1 obejmuje okazy z brzegiem nieposzerzonym i ściętym ukośnie od zewnątrz (12 sztuk), IV2 – z brzegiem ścienionym i ściętym od zewnątrz (6) i IV3 – z brzegiem nieznacznie pogrubionym od zewnątrz lub w pojedynczym przypadku obustronnie (10 sztuk);

Typ V – 2 przykłady wylewów łagodnie profilowanych, wychylonych nieznacznie na zewnątrz, z lekko pogrubionym brzegiem (1,77%);

Typ VI – są to wylewy uformowane niemal pionowo bądź diagonalnie, dwustronnie ścienione, z krawędzią ściętą płasko – poziomo, sporadycznie ukośnie (11 sztuk; 9,73%);

Typ VIII – cechą wspólną wylewów tego typu (14 sztuk, 12,39%), charakterystycznego dla naczyń całkowicie ręcznie lepionych (6 spośród 8), jest wyraźnie (ostro) zaznaczony załom szyjki od strony wewnętrznej. Podtyp VIII1 obejmuje okazy z krótkim, ściętym od zewnątrz, rzadziej zaokrąglonym brzegiem (8), VIII2 – z brzegiem wydłużonym i ściętym od zewnątrz (8 sztuk; 7,1%);

Typ IX – 2 formy o silnie zaznaczonej profilacji, wychylone na zewnątrz, uformowane ukośnie w stosunku do szyjki, w przybliżeniu pod kątem 45°. Krawędź jest ścieniona, bądź zgrubiona od strony wewnętrznej (2 sztuki; 1,77%);

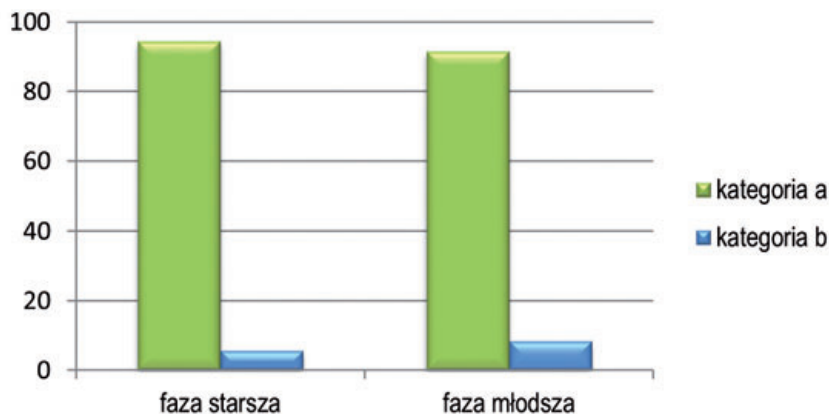
Typ X – charakteryzuje się brzegiem poszerzonym od zewnątrz, ściętym prosto lub lekko ukośnie od zewnątrz; wylew z reguły jest wychylony, sporadycznie ustawiony pionowo (10 sztuk);

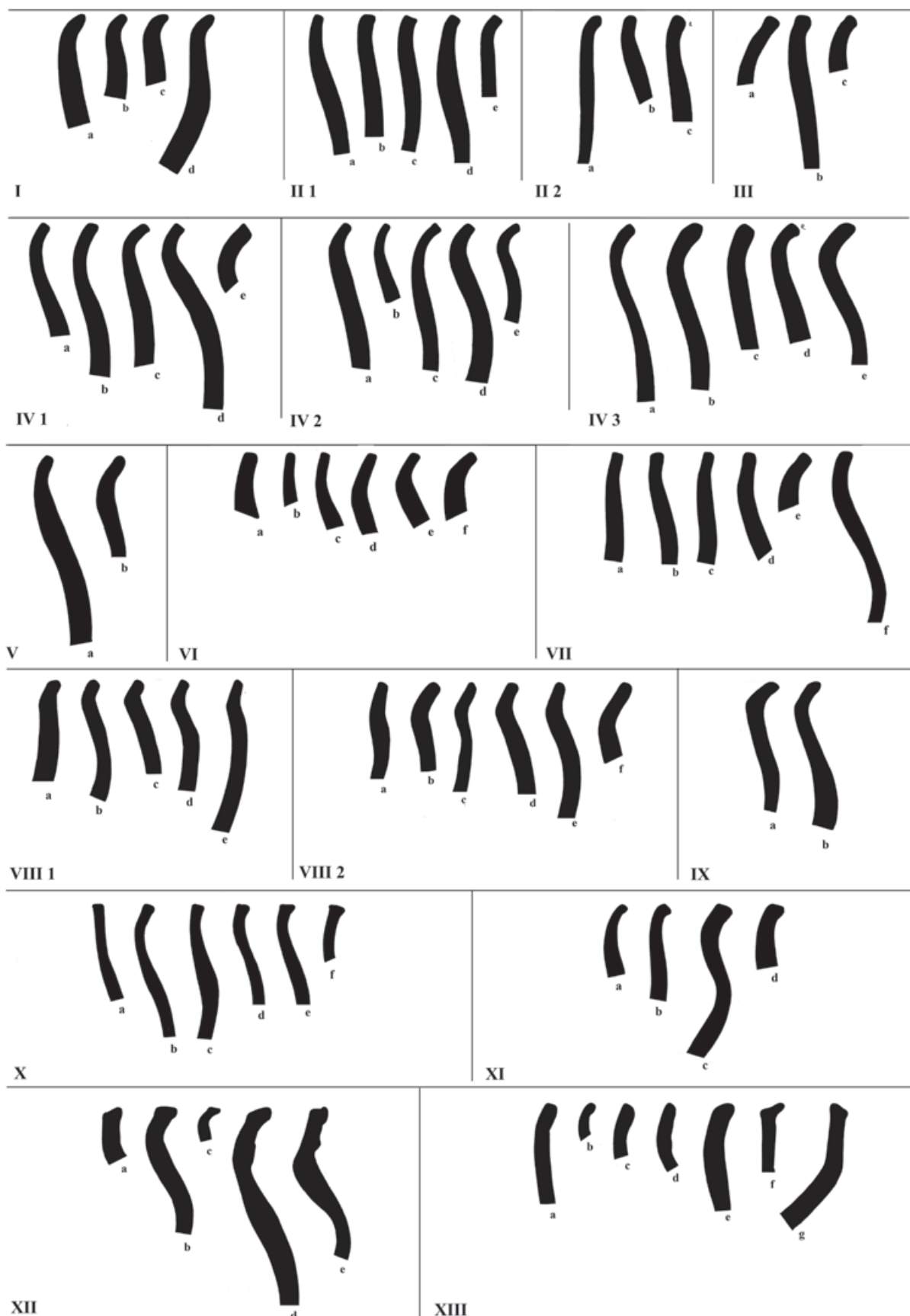
Typ XI – są to formy ukształtowane pionowo, z krawędzią wydatnie poszerzoną od strony zewnętrznej i uformowaną w charakterystyczny występ (5 sztuk; 4,42%);

Typ XII – okazy silnie profilowane, wychylone na zewnątrz bądź pionowe, z krawędzią poszerzoną

Ryc. 19. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Udział ceramiki kategorii a i b w zespołach naczyń ze starszej i młodszej fazy

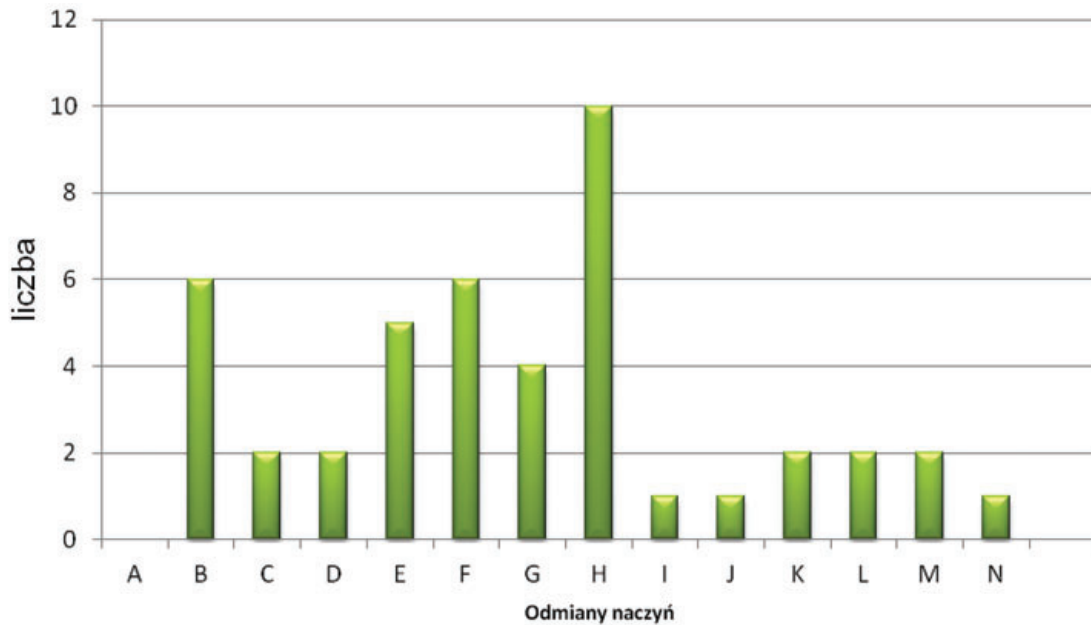
Fig. 19. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. The amount of ceramics of a and b category in sets of vessels from an older and younger phase

Ryc. 20. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Typologia wylewów naczyń wczesnośredniowiecznych.
Oprac. E. Pawlak, P. Pawlak

Fig. 20. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Typology of spouts early-medieval vessels.
By E. Pawlak, P. Pawlak

Ryc. 21. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Udział poszczególnych odmian naczyń wczesnośredniowiecznych

Fig. 21. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. The amount of particular types of early-medieval vessels

przeważnie dwustronnie, rzadziej jednostronnie, ściętą poziomo bądź ukośnie do środka, bądź wklęsłą (5 sztuk; 4,42%);

Typ XIII – obejmuje grupę 7 różnych wylewów niemających swoich odpowiedników; przykłady a-e pochodzą z garnków, natomiast f-g być może z mis (Ryc. 20).

Analizę formalną naczyń przeprowadzono dla 52 okazów (w pozostałych przypadkach była niemożliwa ze względu na stan zachowania), wyróżniając 13 odmian od A do M.

Odmiana A – formy słabo profilowane, z krótkim, nieznacznie wychylnym na zewnątrz pogrubionym brzegiem, przechodzącym od razu w łagodnie zaokrąglony brzusec; rzadziej występują formy ze ścienionym i ustawionym niemal pionowo brzegiem. Są to naczynia niewielkich rozmiarów o średnicach zasadniczo nieprzekraczających 19 cm, z obtaczaniem sięgającym szyjki lub nieznacznie niżej. Przyporządkowano tu 9 naczyń (Ryc. 27: 6; 29: 7, 14; 32: 6, 8; 33: 2; 34: 3; 39: 8). Odpowiada on typowi A wydzielonymi dla materiałów z Markowic (Pawlak, Pawlak 2008a, 58, tabl. 5; ryc. 47: 3).

Odmiana B – to formy bardzo zbliżone do poprzednich, a odmienną cechą stanowi wyraźnie dłuższy, niepogrubiony wylew oraz słabo zaznaczony i wysoko umieszczony załom brzuśca. W grupie tej znajdują się dwa okazy całkowicie ręcznie lepione, w pozostałych obtaczanie sięga maksymalnie załomu brzuśca (w przypadku tych naczyń jest to pas szerokości do 4 cm). Sześć

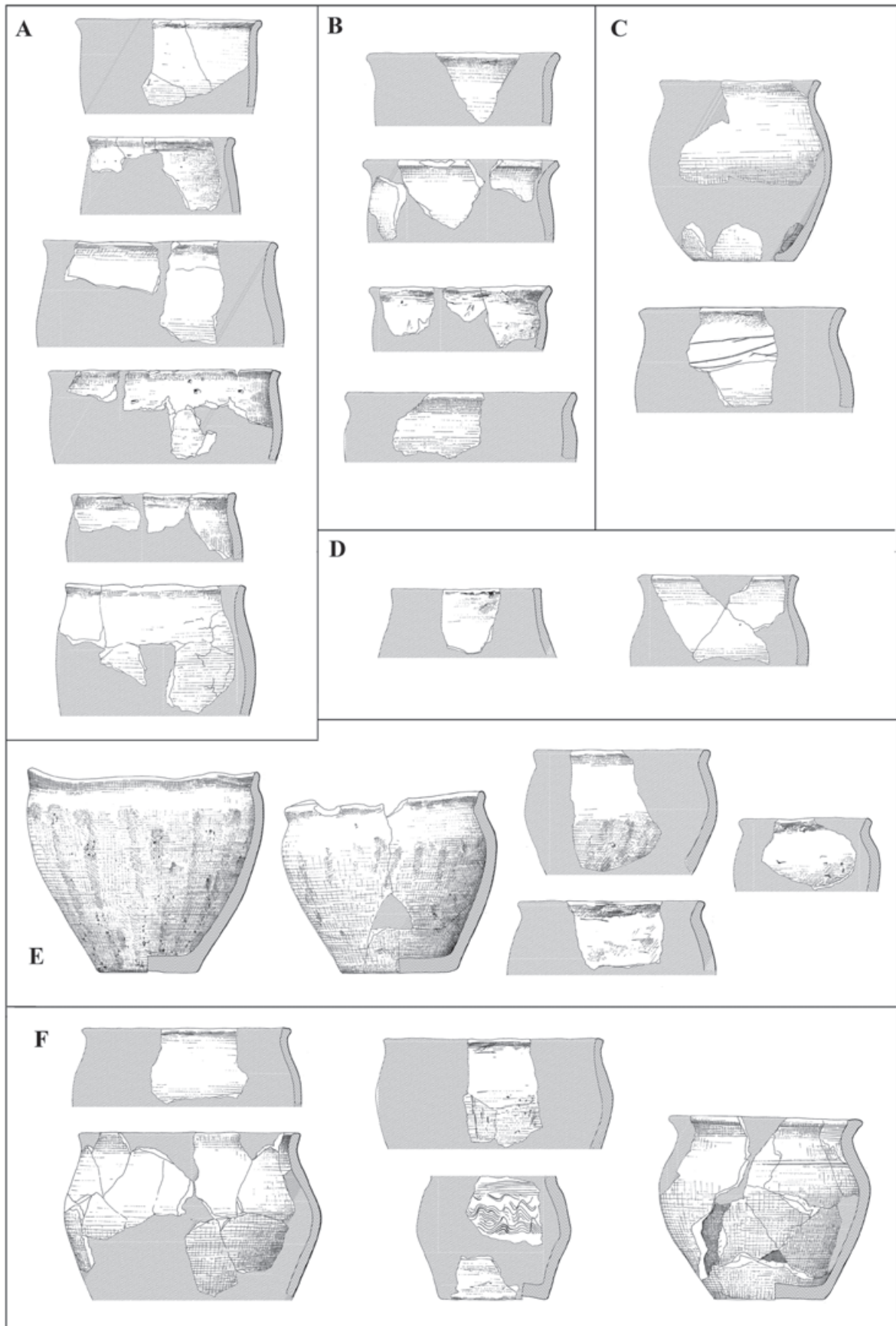
okazów (Ryc. 27: 5, 8; 29: 8; 31: 2; 38: 12; 39: 6) zakwalifikowanych do tej odmiany ma liczne analogie w Kijewie, gm. Środa Wielkopolska, stan. 4 (Pawlak, Pawlak 2008b, ryc. 45: 4; 47: 6; 48: 7; 49: 7, 11; 51: 2) i Sławie, gm. *loco* (Nowakowski 2008, ryc. 5:a).

Odmiana C – należą do niej 2 naczynia esowate, o łagodnie zaokrąglonym brzuścu, którego załom znajduje się nieco powyżej połowy wysokości. Są to okazy średnich rozmiarów, o maksymalnej średnicy brzuśca nieznacznie przekraczającej średnicę wylewu (Ryc. 28: 5; 33: 4). Nawiązują one do naczyń typu D wydzielonego w Markowicach (Pawlak 2008a, 58, tabl. 5).

Odmiana D – naczynia średnich rozmiarów, z szyjką ustawioną pionowo lub lekko wychyloną na zewnątrz. Obejmuje okazy zarówno całkowicie ręcznie lepione, jak i obtaczane do strefy 2/3 (Ryc. 34: 4; 35: 12).

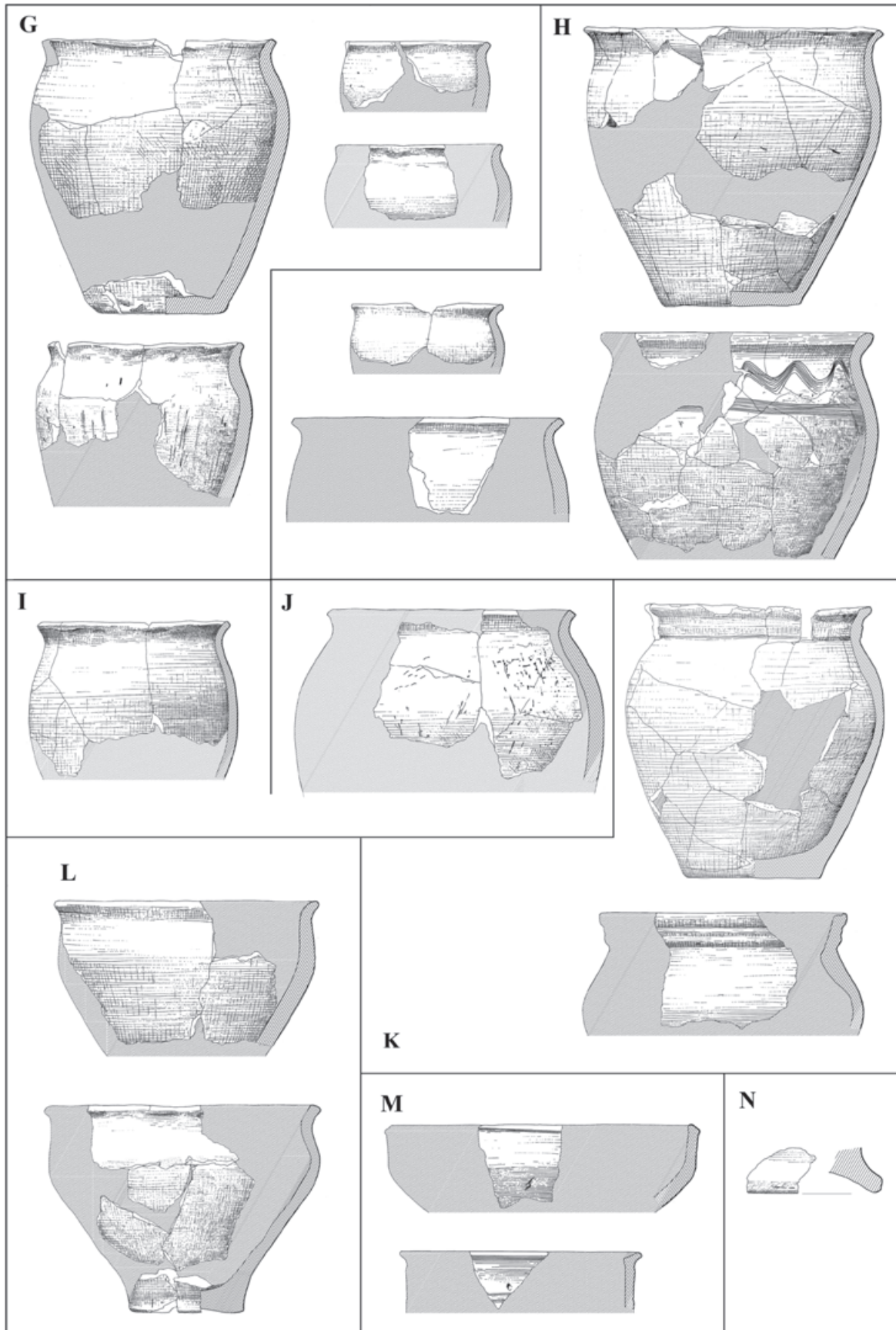
Odmiana E – należy do niej 5 okazów o brzegu uformowanym podobnie do tych z odmiany A, jednak o silniej zaznaczonej profilacji (Ryc. 28: 1, 2; 34: 1; 38: 10). W zrekonstruowanych w całości naczyniach odkrytych w obiektach 1 i 3, załom znajduje się w 3/4 wysokości. Podobieństwo owych naczyń i kolejnego, pochodzącego z obiektu 3 (Ryc. 35: 9) dotyczące formy, ukształtowania wylewu i sposobu opracowania powierzchni (widoczne od strefy przydennej do załomu brzuśca pionowe ciągi pozostałe po wyrównywaniu powierzchni) wskazują na wykonanie przez jedną osobę. Za wyjątkiem jednego pojemnika z obiektu 3 cały zbiór wykonany jest bez użycia koła garncarskiego. Nawiązuje do typu C z Markowic (Pawlak, Pawlak 2008a, 56).

Odmiana F – obejmuje naczynia dwustożkowate o wyraźnie zaznaczonym załomie brzuśca, obtaczane przynajmniej do strefy 3/4, a w jednym przypadku do załomu brzuśca (Ryc. 29: 9; 31: 3, 4; 32: 9; 35: 3, 8;

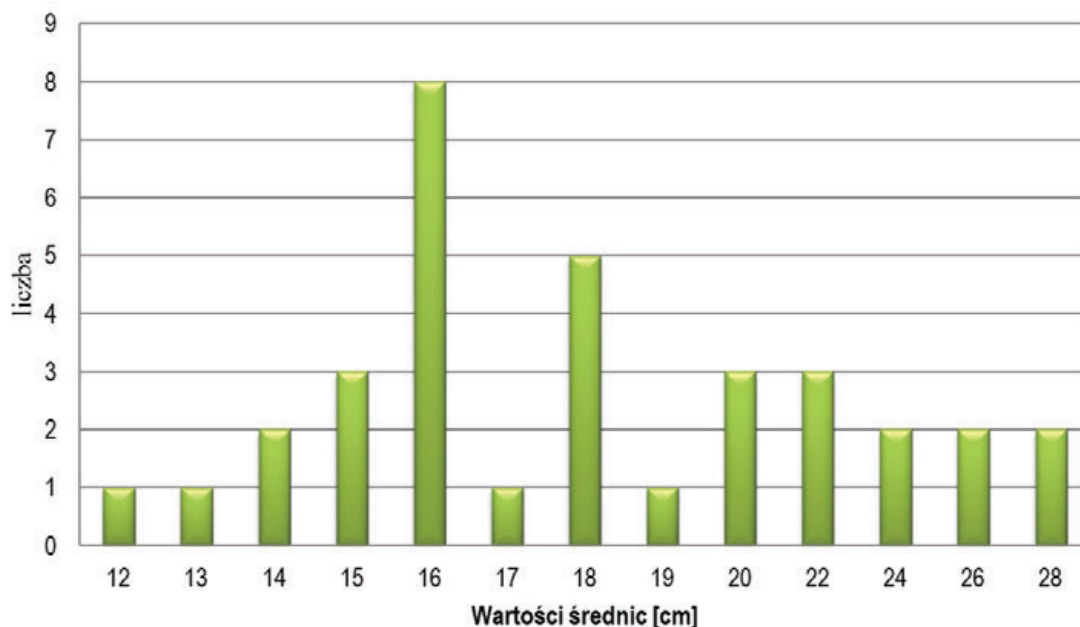
Ryc. 22. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Typologia form naczyń wczesnośredniowiecznych (typy A-F).
Oprac. E. Pawlak, P. Pawlak

Fig. 22. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Typology of the forms of early-medieval vessels (types A-F). By E. Pawlak, P. Pawlak

Ryc. 23. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Typologia form naczyń wczesnośredniowiecznych (typy G-N).
Oprac. E. Pawlak, P. Pawlak

Fig. 23. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Typology of the forms of early-medieval vessels (types G-N) by E. Pawlak, P. Pawlak

Ryc. 24. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wartości średnic wylewów naczyń wczesnośredniowiecznych

Fig. 24. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Values of diameters of spouts early-medieval vessels

37: 2). Jedyny w całości zrekonstruowany garnek tej odmiany ma średnicę wylewu (16 cm) większą od wysokości i niemal dwukrotnie większą od średnicy dna. Do grupy tej należy również niewielkie, przysadziste naczynie z obiektu 3, o zachowanej wysokości 10 cm (pierwotnie zapewne nieznacznie większej), zdobione powyżej załomu brzuśca aż do szyjki kilkoma pasmami linii falistych i poziomymi żłobkami wykonanymi grzebieniem.

Odmiana G – należą do niej cztery garnki esowate z załomem zaznaczonym w górnej części naczynia, obtaczane do strefy 2/3. Wychylone na zewnątrz wylewy mają ścieniony brzeg (Ryc. 27: 2, 7; 30: 3; 32: 9). Odpowiadają typowi D z Markowic (Pawlak, Pawlak 2008a, 57).

Odmiana H – do najliczniejszej grupy, liczącej 10 egzemplarzy, należą okazy esowate z załomem brzuśca umieszczonym w górnej części naczynia, z brzegami niepogrubionymi lub pogrubionymi nieznacznie (Ryc. 27: 1, 5; 28: 6; 29: 6; 31: 1; 32: 5; 33: 5; 36: 6; 37: 3; 38: 13). Za wyjątkiem jednego, są to naczynia obtaczane maksymalnie do strefy 2/3. Aż trzykrotnie odnotowano tu ornament ryty w postaci wielokrotnych linii rytych falistych.

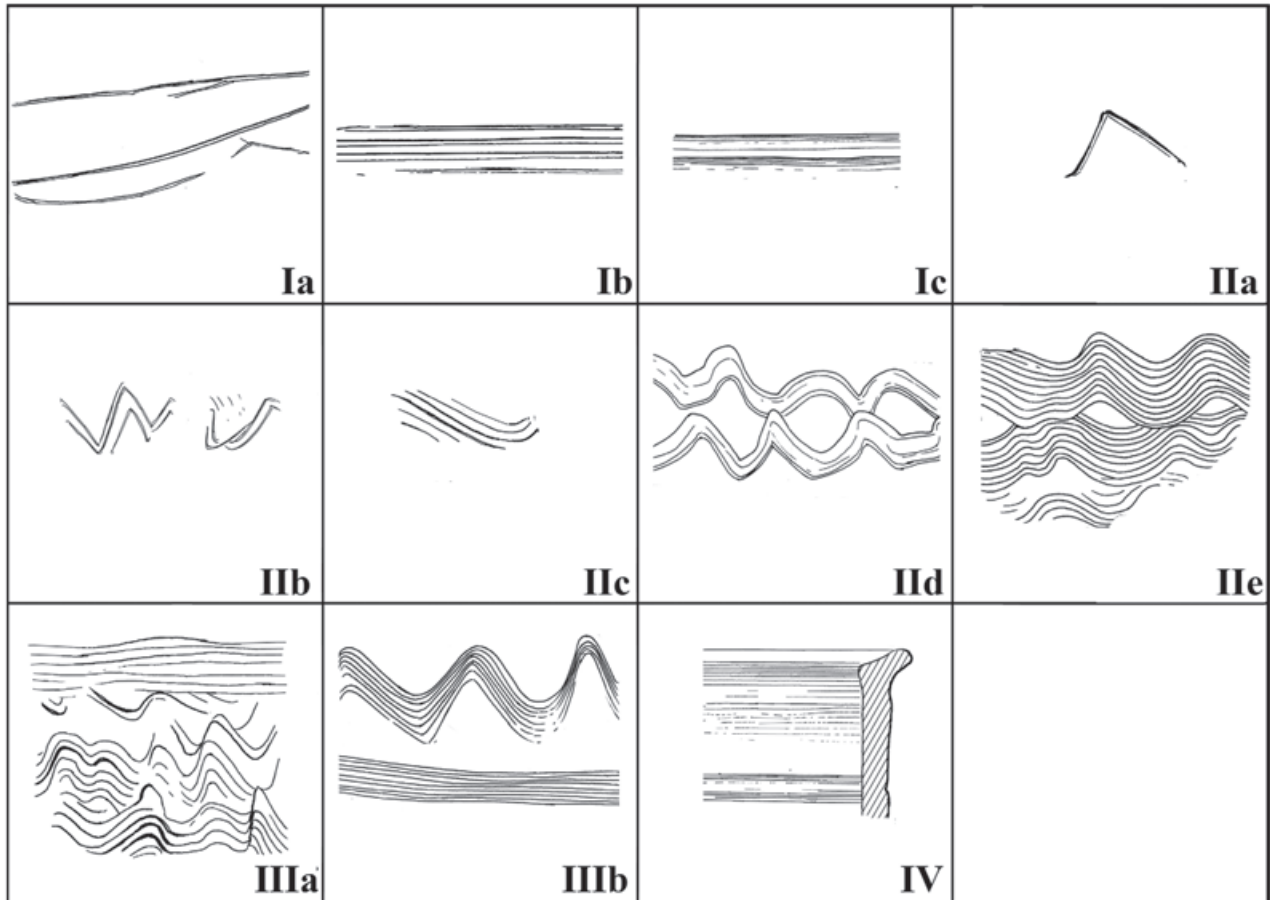
Odmiana I – stanowi ją esowaty garnek, z załomem brzuśca zaznaczonym łagodniej i umieszczonym niżej niż w poprzedniej odmianie, wykonany bez użycia koła (Ryc. 36: 7). Zaliczono go do kategorii *a*, zwraca jednak uwagę dobra jakość masy garncarskiej i opracowania powierzchni.

Odmiana J – pojedynczy przykład naczynia z krótkim, wychylonym na zewnątrz wylewem przechodzącym od razu w baniasty brzusec. Średnica wylewu jest niemal równa największej średnicy brzuśca, a obtaczanie sięga nieco poniżej szyjki (Ryc. 30: 5).

Odmiana K – należą do niej dwa naczynia z obiektu 1; są to pojemniki szerokootworowe z cylindrycznym, silnie profilowanym wylewem i z załomem stosunkowo szerokiego brzuśca umieszczonym w 3/4 wysokości. Jeden należy do kategorii *b* (Ryc. 29: 6), drugi, zrekonstruowany w całości do kategorii *a*. Jest to naczynie dużych rozmiarów (średnica wylewu – 22 cm, średnica dna – 13, wysokość – 26 cm), wykonane przy użyciu koła garncarskiego, obtaczane do załomu brzuśca, z dnem na podsypce z gruboziarnistego piasku i tłuczni, na którym widoczny jest odcisk osi koła (Ryc. 27: 4). Bardzo podobne naczynie pochodzi z Bruszczewa, gm. Śmigiel, zaliczone zostało przez Michała Brzostowicza do IV Rodziny Typów (Brzostowicz 2002, ryc. 15: 5).

Odmiana L – są to naczynia wazowate reprezentowane przez dwa egzemplarze pochodzące z obiektu 1 (Ryc. 30: 3; 31: 7). Wyraźnie zaznaczony załom znajdował się w 3/4 wysokości a obtaczanie w obydwu przypadkach sięgało strefy 2/3. Pierwsze ze zrekonstruowanych naczyń miało średnicę wylewu 22 cm, dna – 10 cm i wysokość 17 cm, a średnica wylewu drugiego wynosiła 19 cm.

Odmiana M – są to fragmenty dwóch mis (?) odkryte w obiektach 2 i 3, o pionowo uformowanej górnej części, w jednym przypadku z brzegiem ukośnie ściętym od wewnątrz i nieznacznie wychylonym, w drugim – z brzegiem ukośnie ściętym od zewnątrz (Ryc. 32: 10; 35: 2). Naczynie z obiektu 3 zaliczono do kategorii *b*, natomiast

Ryc. 25. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Ornamentyka wczesnośredniowiecznych naczyń. Oprac. E. Pawlak

Fig. 25. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Ornaments of early-medieval vessels. By E. Pawlak

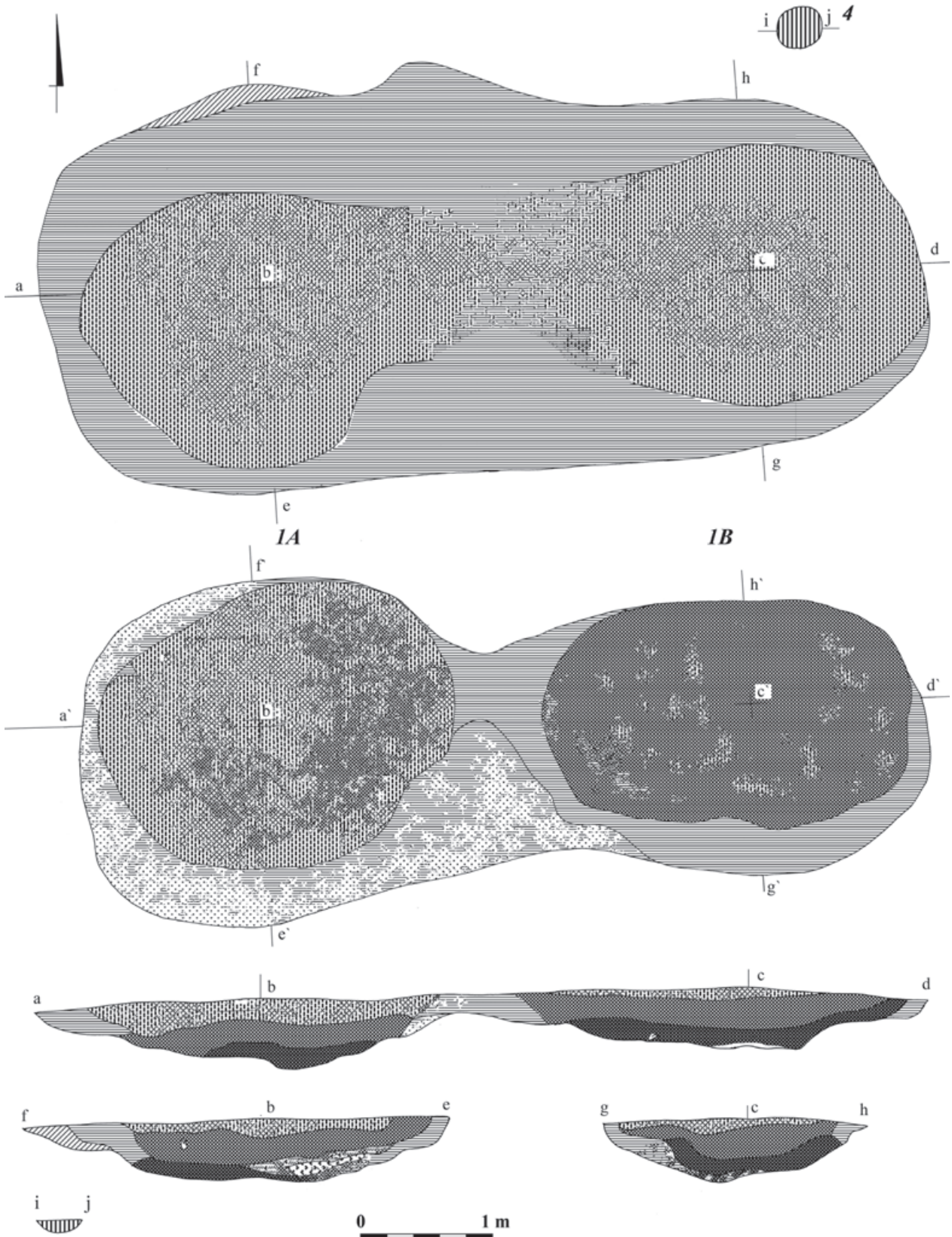
misa z obiektu 2, choć włączono ją do grupy *a*, charakteryzowała się bardzo starannym wykonaniem (twarda, wygładzona powierzchnia).

Odmiana N – zachowany w niewielkim stopniu fragment nóżki pucharka (Ryc. 32: 2).

Kwestię ornamentu możemy odnieść do całego zbioru 922 ułamków, łącznie z przepalonymi egzemplarzami z obiektu 3. Zdobienia, występujące niemal wyłącznie w postaci linii rytej (pojedynczej lub wielokrotnej, poziomej lub falistej; typ I; Ryc. 25), odnotowano jedynie na 11 fragmentach, co stanowi 1,2% zbioru. Poziome, niestarannie wykonane linie ryte pokrywają górną część brzuśca naczynia odkrytego w obiekcie 3 (Ryc. 35: 4), a dwa równoległe, głębokie żłobki widoczne są na fragmencie szyjki z obiektu 32 (Ryc. 36: 3). Można sądzić, że ornamentowi wykonanemu wielozębnym narzędziem, który w niewielkim jedynie zakresie widoczny jest tuż powyżej załomu brzuśca z obiektu 3 (Ryc. 35: 10), towarzyszyła linia falista – wydaje się, że jako samodzielna dekoracja zajmowałby wyższą partię

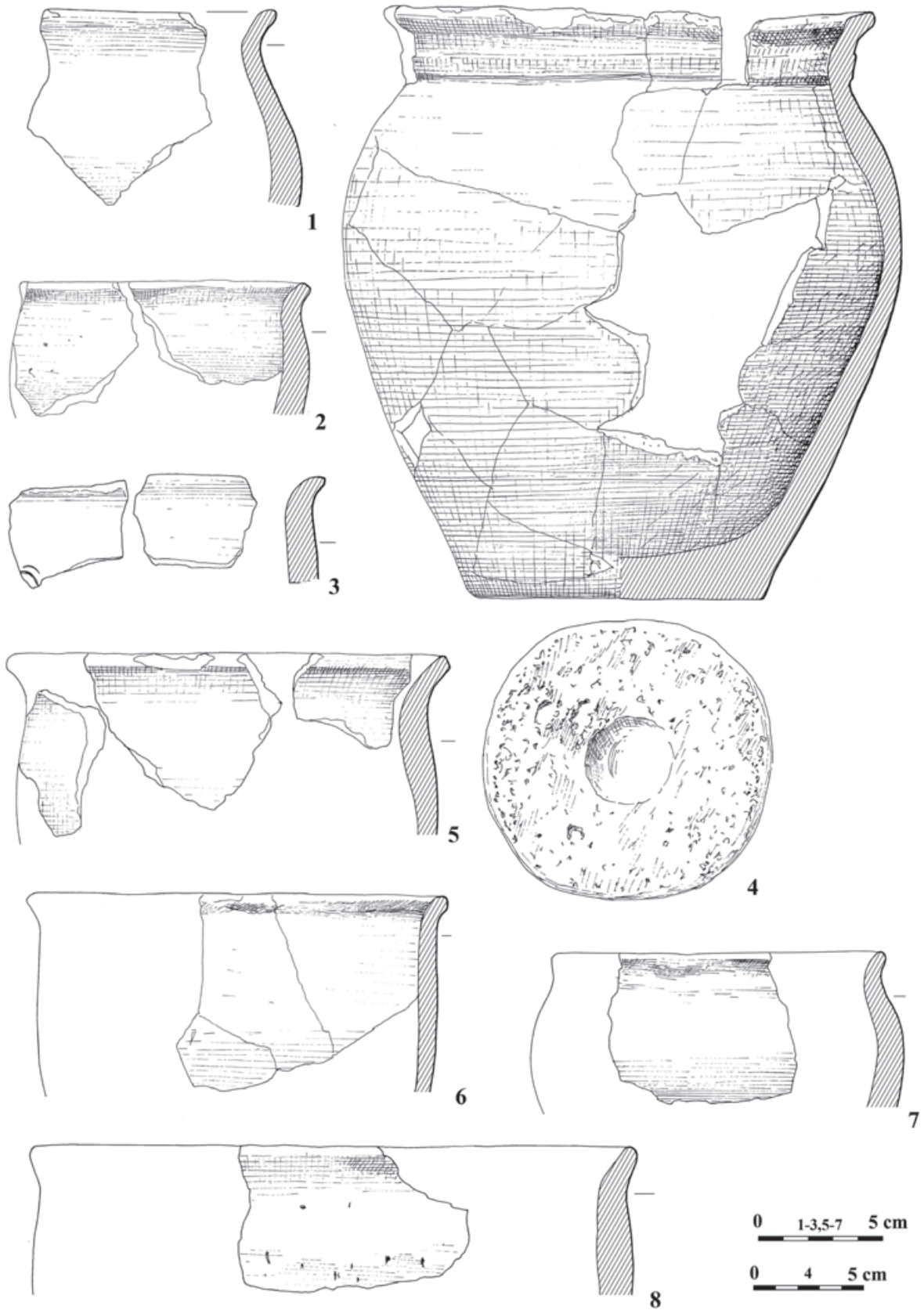
naczynia (strefa 2/3). Samodzielna linia falista (typ II) pokrywała fragmenty brzuśców z obiektów 1A (pojedyncze i podwójne pasmo linii falistych wykonane wielozębnym narzędziem; Ryc. 28: 4; 29: 6), 1B (niestarannie wykonane pojedyncze pasmo linii falistych wykonane trój- i czterozębnym narzędziem; Ryc. 30: 4), 3 (Ryc. 34: 5) i 50 (przynajmniej trzy szerokie pasma wykonane wielozębnym narzędziem; Ryc. 37: 11). Nieokreślona linia falista znajduje się na niewielkim ułamku z obiektu 3 (Ryc. 35: 11). Kombinacje linii poziomej i falistej w różnych wariantach (typ IIIa i IIIb) zdobią naczynia z obiektów 3 (Ryc. 35: 8) i 32 (Ryc. 36: 6). Odmienne typ (IV) stanowią żłobki/wałki umieszczone na brzuścu naczynia kategorii B z obiektu 3, zarejestrowane tylko w tym jednym przypadku (Ryc. 35: 2). Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy dwa płytkie żłobki widoczne na części naczynia z obiektu 1B miały walor dekoracyjny, czy jedynie stanowią pozostałość procesów technologicznych (obtaczania, którego zasięg kończy się na owych żłobkach; Ryc. 31: 4). Dekorowanie naczyń glinianych, obecne w zbiorze bnińskim jedynie w bardzo małym stopniu, stosowano w podobnych proporcjach zarówno w starszej i młodszej fazie; w pierwszej okazy ornamentowane odkryto w obiektach 32 (2 fragmenty) i 50 (1), natomiast w drugiej we wszystkich obiektach (1A/ B – 3 i 3 – 5). Udział procentowy ułamków

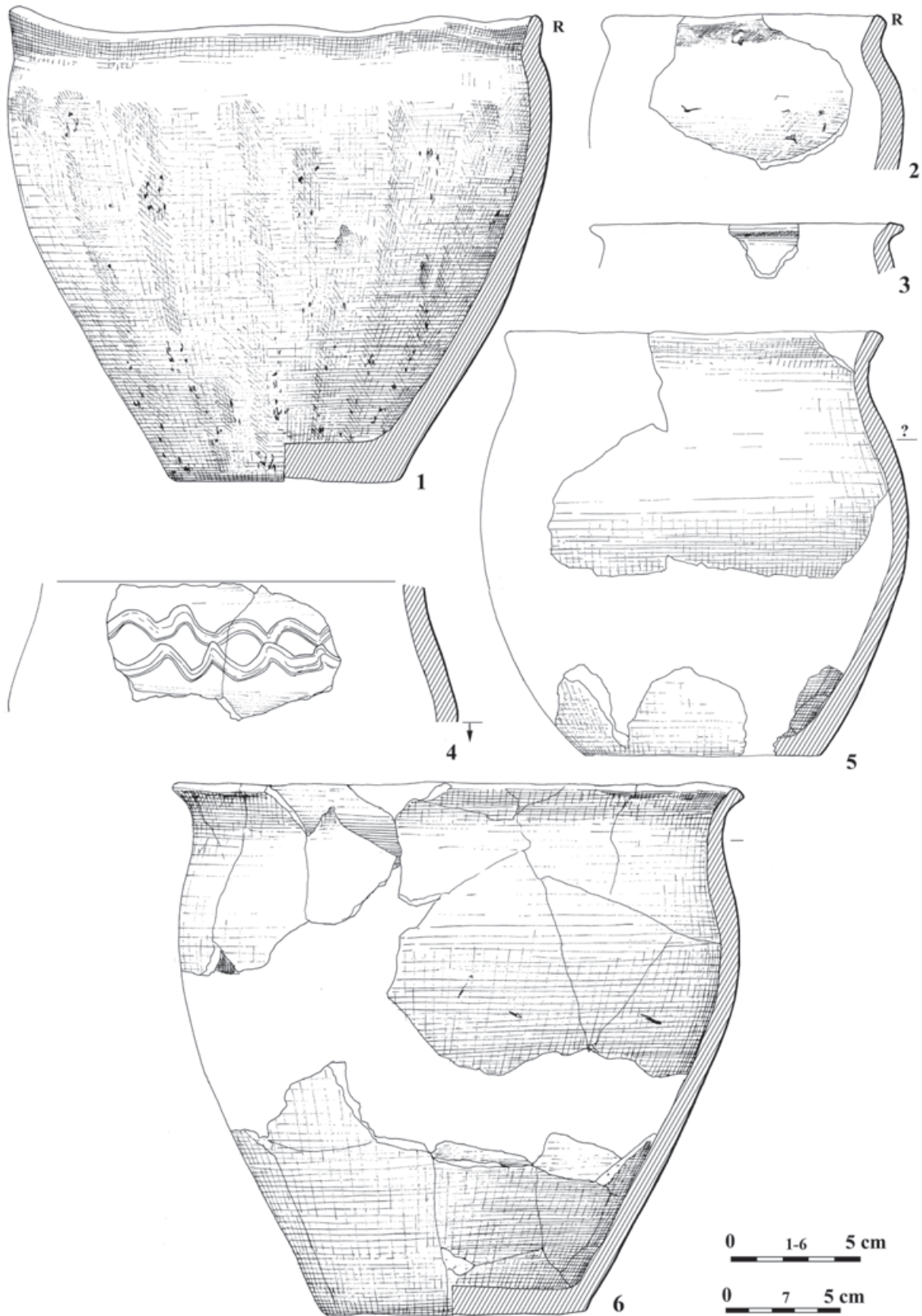
Ryc. 26. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 1 – przekroje poziome i pionowe.
Rys. E. Pawlak

Fig. 26. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Horizontal and vertical sections of feature 1.
Fig. E. Pawlak

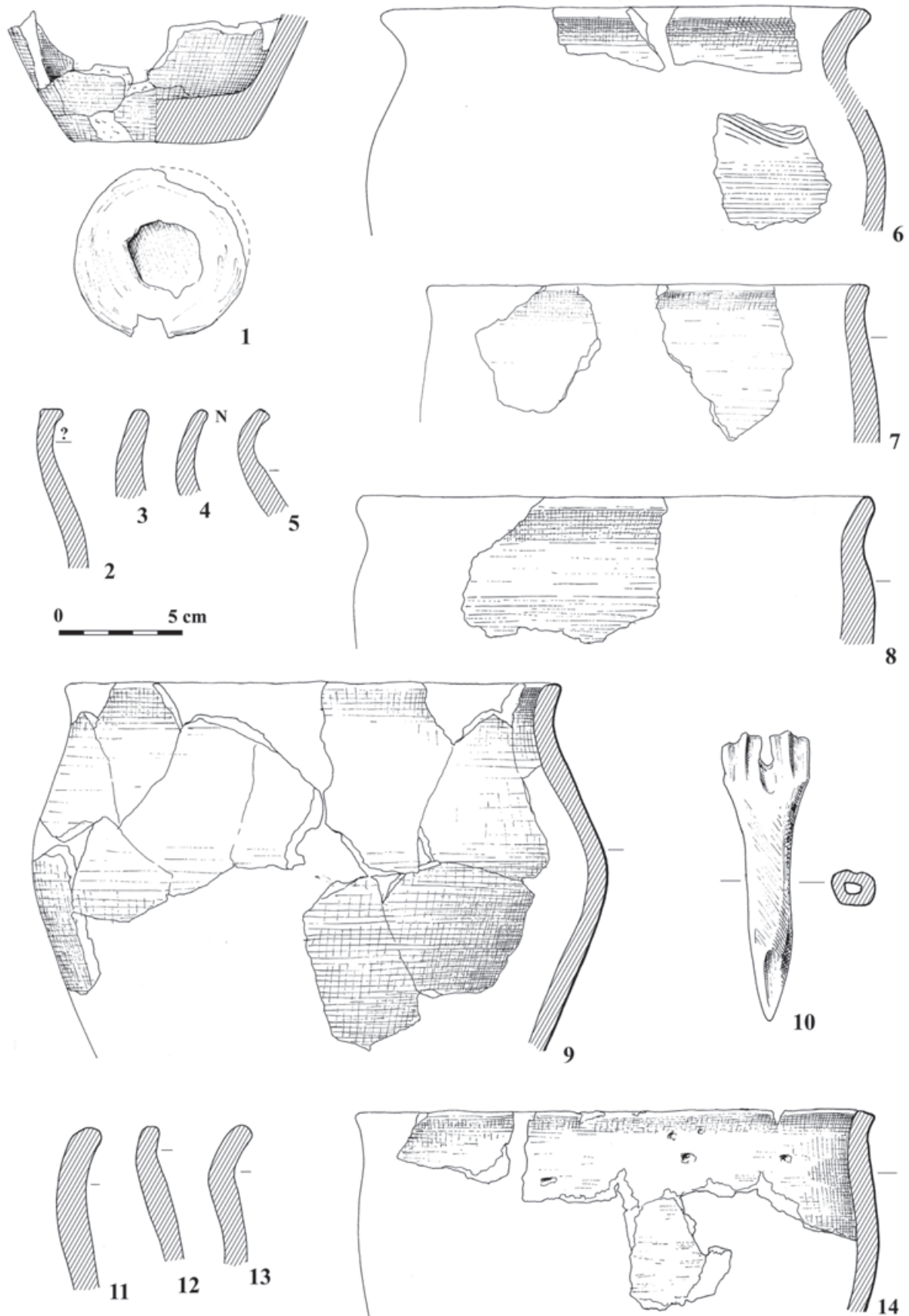
Ryc. 27. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 1 – wybór ceramiki z wypełniska (część A). Rys. E. Pawlak

Fig. 27. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 1A. Fig. E. Pawlak

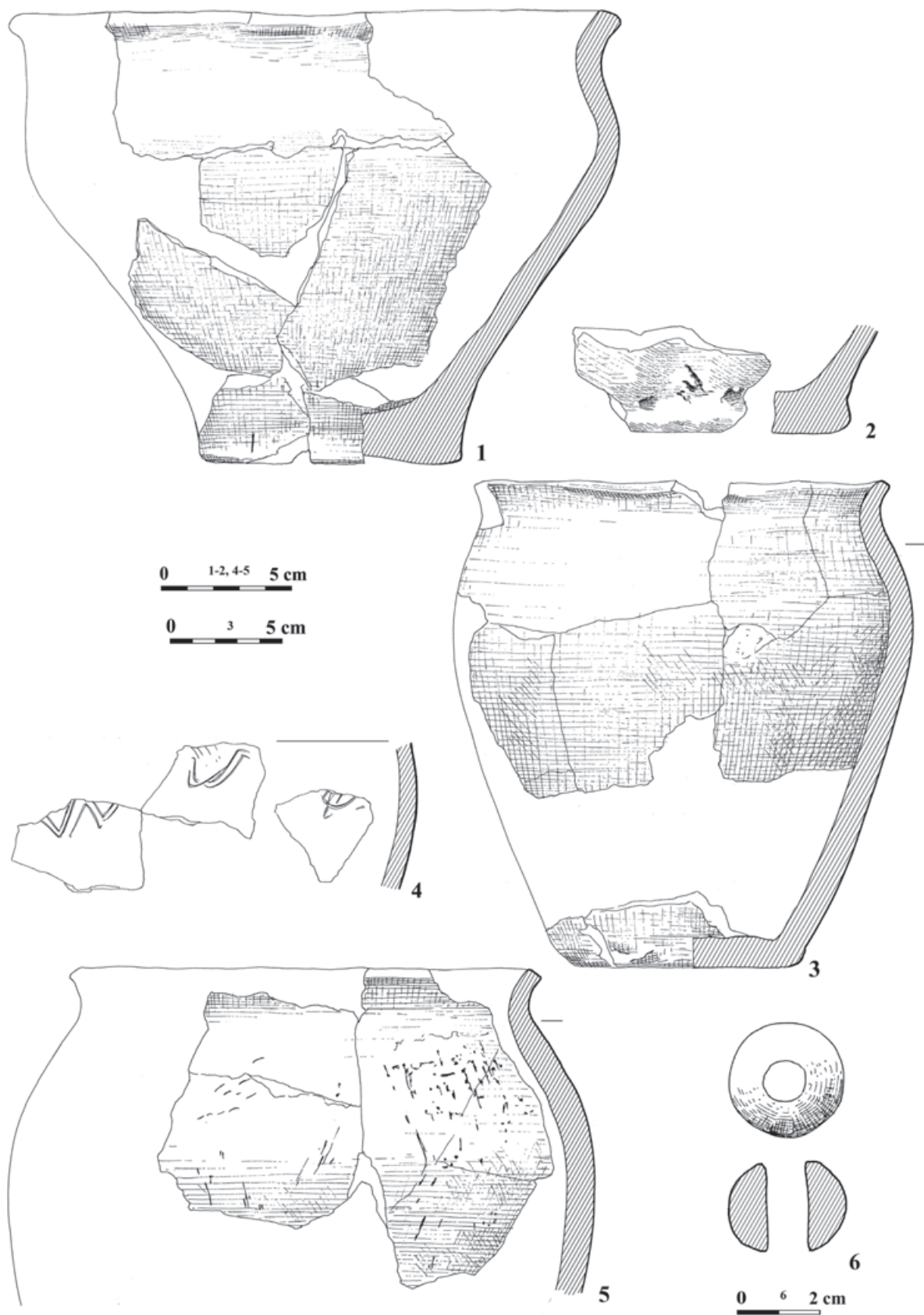
Ryc. 28. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 1 – wybór ceramiki z wypełniska (część A). Rys. E. Pawlak

Fig. 28. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 1A. Fig. E. Pawlak

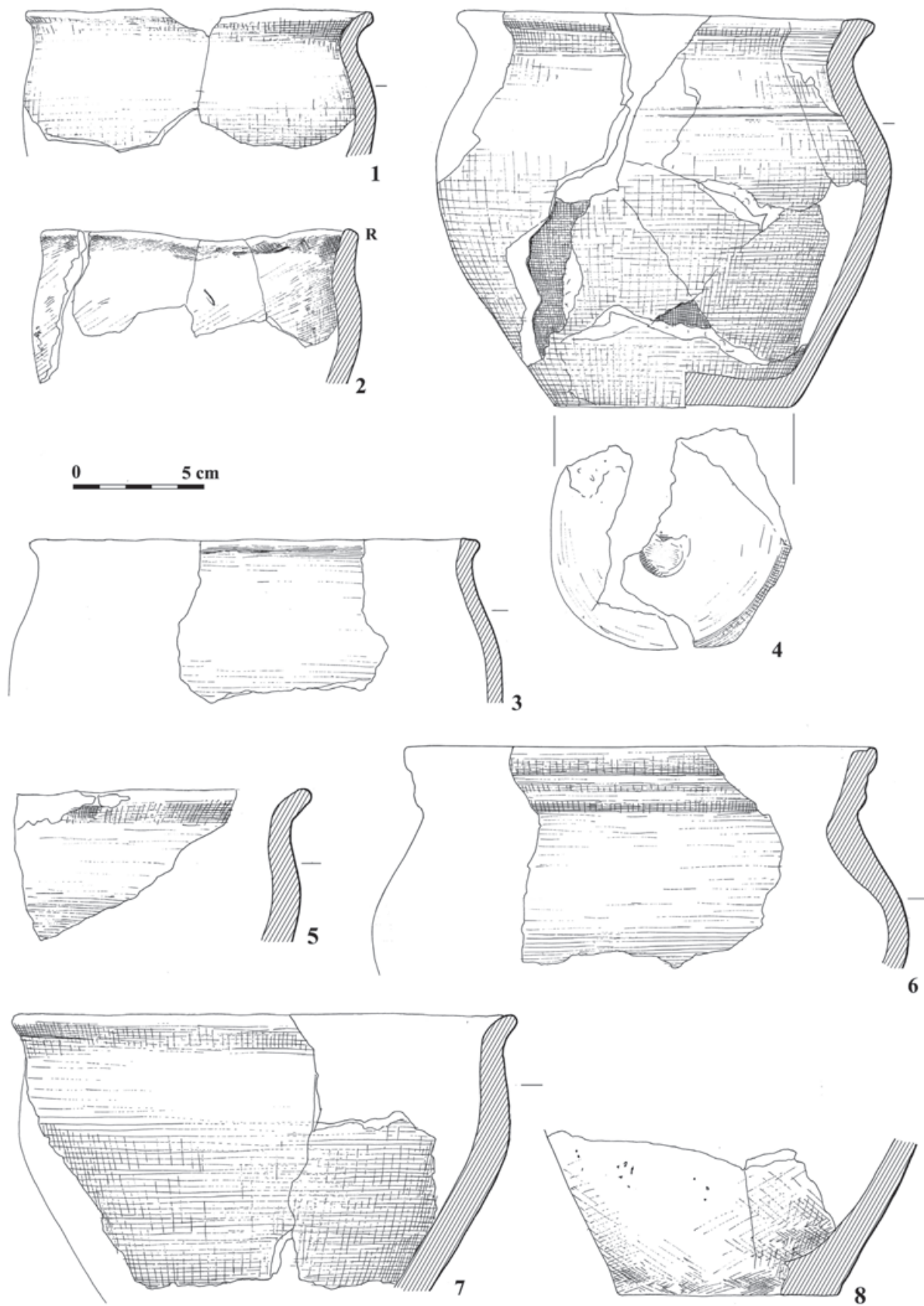
Ryc. 29. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 1 – wybór ceramiki z wypełniska (część A). Rys. E. Pawlak

Fig. 29. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 1A. Fig. E. Pawlak

Ryc. 30. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 1 – wybór ceramiki z wypełniska (część B). Rys. E. Pawlak

Fig. 30. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 1B. Fig. E. Pawlak

Ryc. 31. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 1 – wybór ceramiki (część A – 1, część B – 2-5). Rys. E. Pawlak

Fig. 31. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 1 (part A – 1, Part B – 2-5). Fig. E. Pawlak

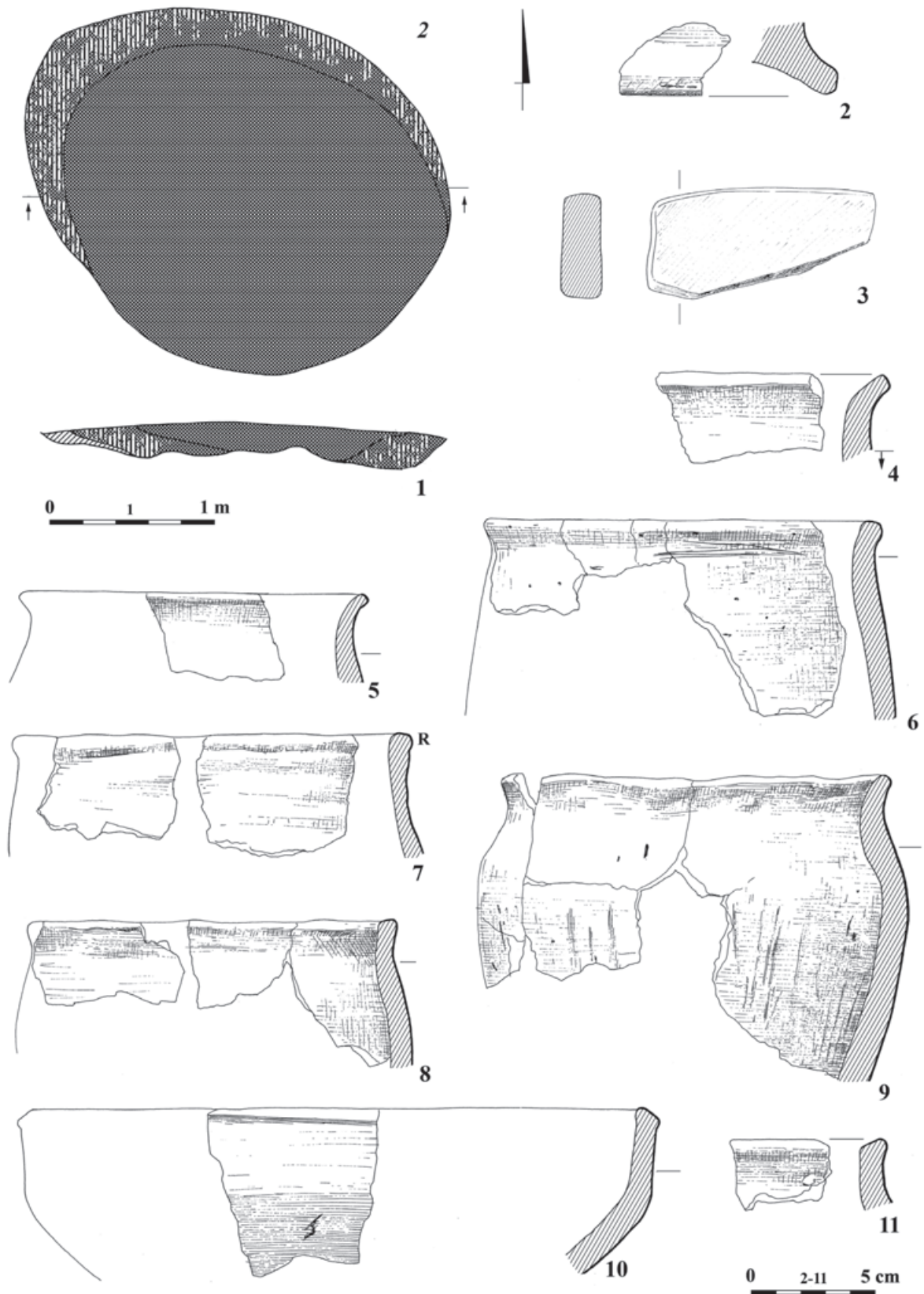
zdobionych (traktowany jako wyznacznik chronologiczny) w zbiorach z poszczególnych faz może być mylący, wynosi bowiem odpowiednio 1,87 % i 0,96%; istotniejsze wydaje się, że odkryto je w dwóch spośród 7 obiektów starszych i w dwóch spośród trzech młodszych.

Prócz ceramiki z wypełnisk obiektów wczesnośredniowiecznych pochodzą z przeszliki z obiektów 1B i 50. Pierwszy ma kształt kulisty i niestarannie opracowaną powierzchnię z widocznymi śladami ugniatań; średnica wynosi 2,8 cm a wysokość 2,15 cm (Ryc. 30: 6). Drugi przeszlik pochodzi z obiektu 50, ze starszej fazy. Ma kształt dwustożkowaty, z niesymetrycznie umieszczonym otworem, który wykonano w zagłębieniach znajdujących się po obu stronach przedmiotu (Ryc. 38: 2); jego średnica wynosi 2,5 cm, a wysokość 1,45 cm. Z młodszej fazy pochodzi przekłuwacz (Ryc. 29: 10), wykonany z kości śródstopia owcy (Osypińska w *tym tomie*) odkryty w spągowej części obiektu 1A.

Osobną grupę stanowią prąznice, których fragmenty odkryto w 5 obiektach: 1, 3, 32, 49 i 60 (Ryc. 34: 6; 39: 9). W obiekcie 3 znaleziono 391 ułamków jednej lub dwu prąznic (niemal 90% całego zbioru). Zalegały one w odległości około 0,35 m od wschodniej granicy jamy, w zwartym skupisku o rozmiarach 1 × 0,8 m, co pozwala sądzić, że mamy do czynienia z relikami przedmiotu (przedmiotów) znajdującymi się w miejscu pierwotnego położenia (Ryc. 40: 3). Podane rozmiary skupiska odpowiadają w przybliżeniu gabarytom prąznic notowanych na innych stanowiskach – te są dość zróżnicowane, zasadniczo jednak nie przekraczają 1 m. Dla porównania prąznica z stan. 12 w Bruszczewie, gm. Splawie miała wymiary 52 × 47 cm i 70 × 64 cm (Brzostowicz 2002, 84), a długość jednego z boków częściowo zrekonstruowanego pojemnika z Brońska, gm. Śmigiel, stan. 1 wynosiła 0,48 m (Pawlak, Pawlak 2004, tabl. 11). Na stan. 78 w Międzyrzeczu wymiary prąznicy wynosiły 0,32 × >0,5 m (Krzyszowski 2006, 27, ryc. 33: 3), na stan. 9 w Żukowicach, gm. Głogów 1 × 0,6 m (Parczewski 1989, tabl. 16); długość boków kwadratowej prąznicy ze stan. 2 w Nowińcu, gm. Lubsko wynosiła 0,92, 0,9, 0,95 i 0,96 m (Dziedzic, Gruszka 2004, 230), a podobnie ukształtowana prąznica z Klučov, okr. Český Brod miała wymiary około 1 × 1 m (Leciejewicz 1989, tabl. 40). Pewnych informacji w tej kwestii dostarczają destrukty prąznic odkryte na stan. 1 w Bytkowie, gm. Rokietnica – w obiekcie 604 ułamki zalegały na przestrzeni 0,48 × maksymalnie 0,7 m, a w obiekcie 858 maksymalne ich wymiary nie mogły przekraczać 0,74 × 0,85 m. Zdecydowana większość ułamków została wykonana z gliny z dużą domieszką szezki, której negatywy widoczne były również na powierzchniach

zewewnętrznych. Część fragmentów wykonana była w sposób tak odbiegający od opisanego wyżej (wygładzone powierzchnie, brak widocznych na powierzchni negatywów domieszki organicznej), że wydaje się niemożliwe uznanie, że mamy do czynienia z pozostałościami tego samego pojemnika.

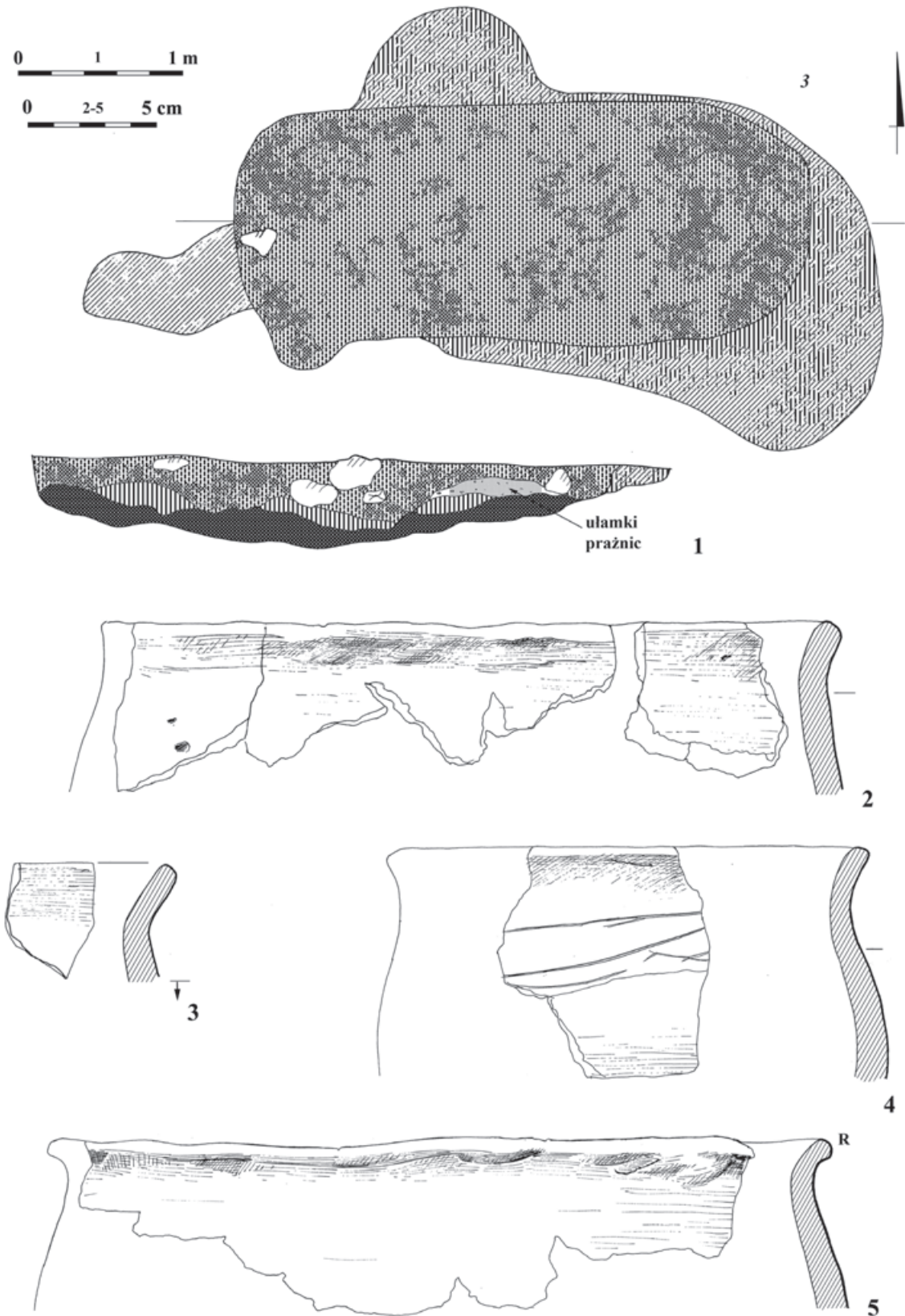
Jak zaznaczyliśmy, na osadzie w Bninie wydzielono dwie fazy użytkowania. Podstawą tego ustalenia były zarówno odmienny sposób zabudowy obu osad, odmienne, regularne zarysy budynków w młodszej fazie, jak i wyniki analizy ceramiki. Początki pierwszej z wczesnośredniowiecznych osad odnosimy do schyłku VII, koniec – do początków VIII w. Podstawą takiego datowania jest duży udział naczyń całkowicie ręcznie lepionych, wynoszący 30,76% oraz niewielki zasięg obtaczania, obejmujący górną część pojemników maksymalnie do przejścia szyjki w brzusic. Ciekawą cechą części naczyń całkowicie ręcznie lepionych jest podkreślana już duża dbałość zarówno o przygotowanie masy garncarskiej, jak i opracowanie powierzchni – są to pojemniki stosunkowo cienkościennie, o zróżnicowanym przekroju, z silnie zaakcentowanym, wychylonym wylewem, zdecydowanie odbiegające od „standardowych” naczyń wykonanych bez użycia koła. Zwraca również uwagę obecność rozbudowanych dekoracji pokrywających duże partie naczyń, zwłaszcza fragmentu pochodzącego z obiektu 50. Wykluczamy jego wtórny charakter, np. ze względu na sąsiedztwo młodszych obiektów 1-3 – wypełniko miało charakter jednolitej warstwy, a zdecydowaną większość ułamków pozyskano z partii spągowej. Obiekt 50, wyróżniający się udziałem naczyń tego rodzaju, wskazuje na zróżnicowanie stosowanych równocześnie i w obrębie jednej osady tradycji garncarskich. Wydaje się, że egalitarność kultury wczesnośredniowiecznej odnoszona jest często do identycznego zestawu wytworów, zarówno pod względem technologicznym, formalnym, jak i stosowanej ornamentyki we wszystkich użytkowanych równocześnie domostwach/obiekciech, a wszelkie odstępstwa od tej zasady interpretowane są, jako przejaw zachodzących w czasie zmian. Przypuszczać możemy, że współistniały ze sobą różne tradycje, zwłaszcza, że nie mamy do czynienia z rzemiosłem, a wytwórczością domową i spore znaczenie mogły mieć tradycje rodzinne (pomijając kwestię umiejętności poszczególnych wytwórców), które ulegały z czasem ogólniejszym zmianom. Zróżnicowaniu temu przypisać również należy użytkowanie w młodszej fazie słabo profilowanych naczyń wykonanych całkowicie ręcznie, które w innym kontekście odnieść by można do najstarszych stadiów wczesnego średniowiecza (Ryc.

Ryc. 32. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 2 – przekroje poziome i pionowe (1) i wybór ceramiki (2-5). Rys. E. Pawlak

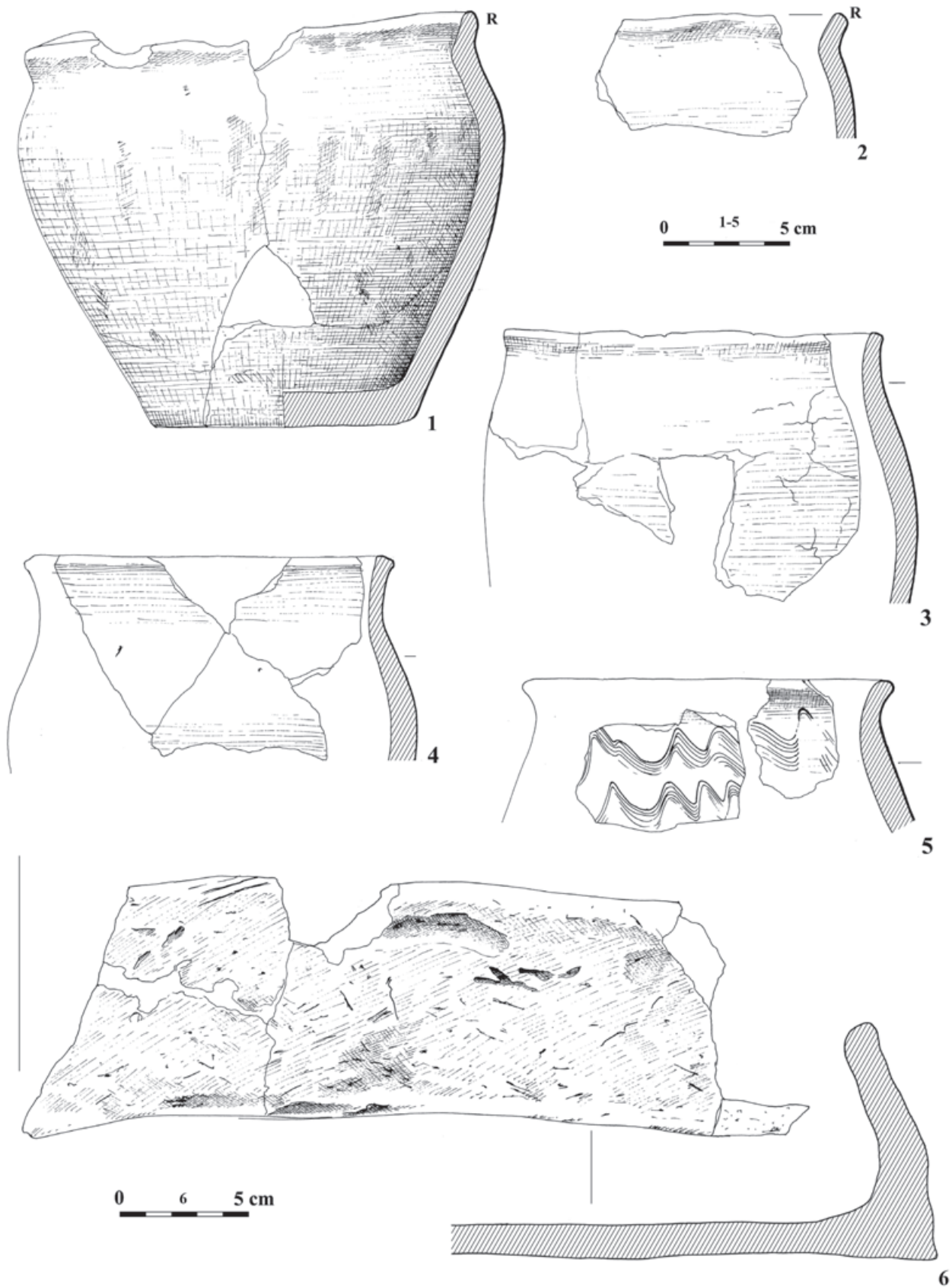
Fig. 32. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 2 – horizontal and vertical sections (1) and selection of ceramics (2-5). Fig. E. Pawlak

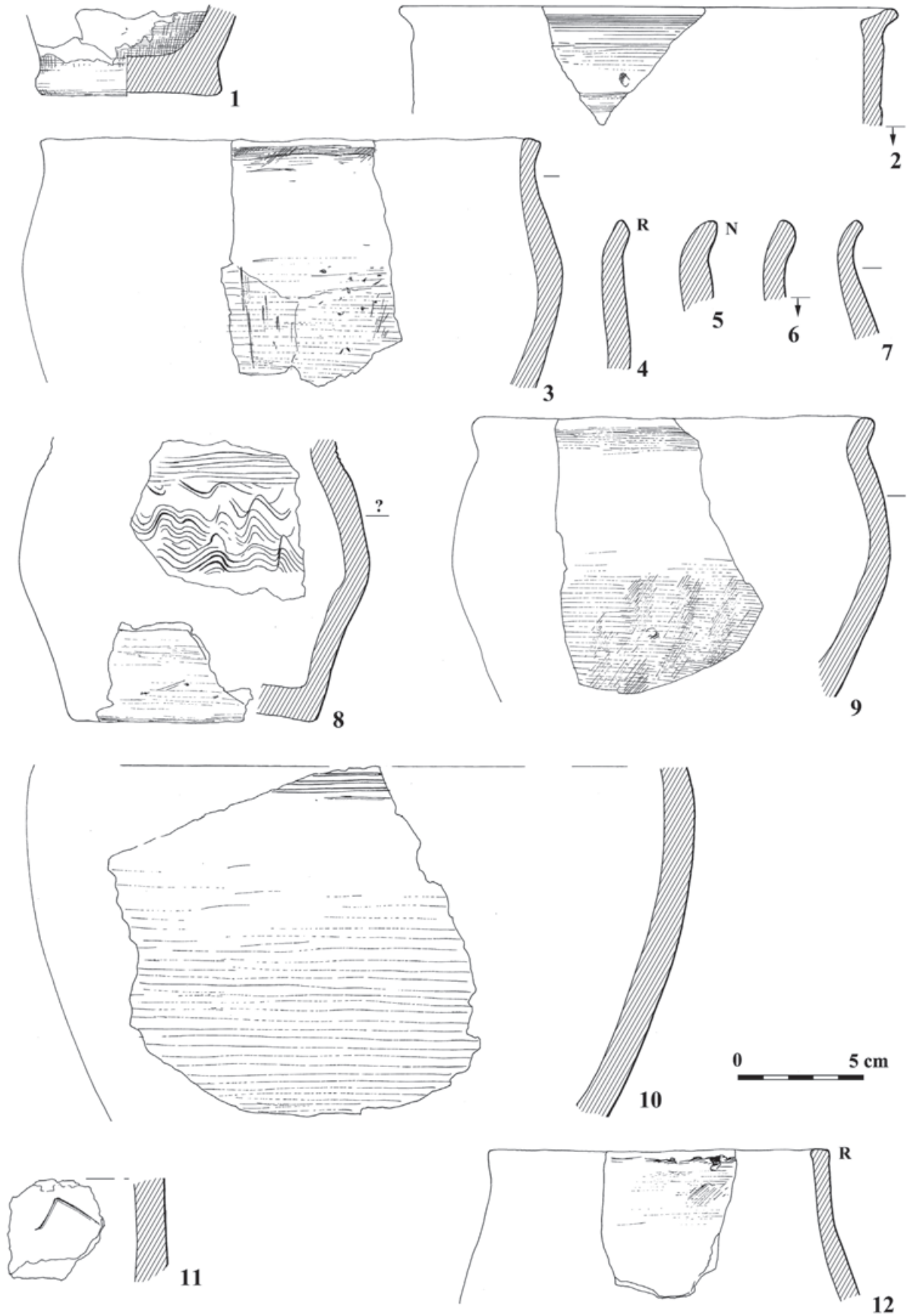

Ryc. 33. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 3 – przekroje poziome i pionowe (1) i wybór ceramiki (2-11). Rys. E. Pawlak

Fig. 33. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 3 – horizontal and vertical sections (1) and selection of ceramics (2-11). Fig. E. Pawlak

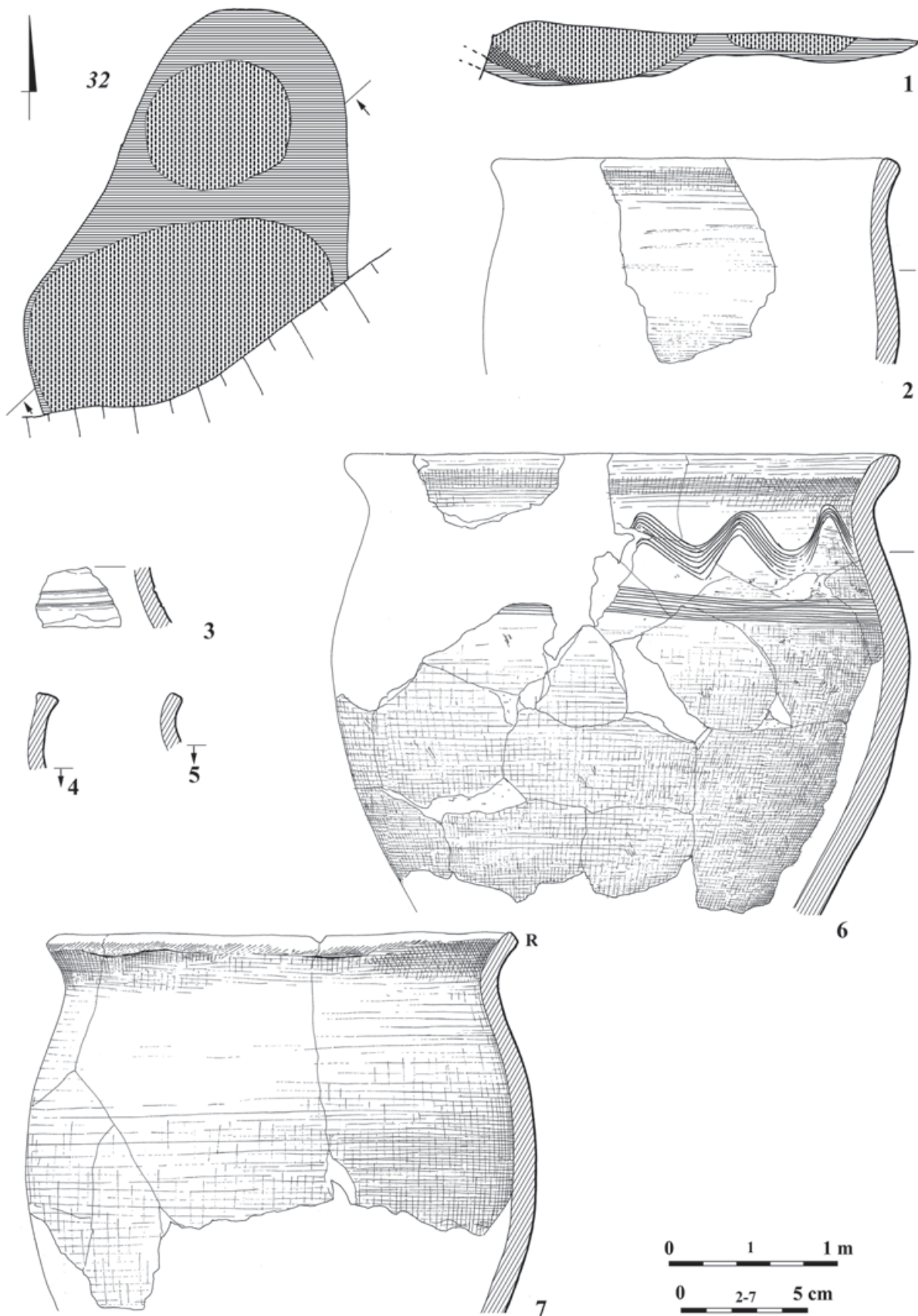

Ryc. 34. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 3 – wybór ceramiki. Rys. E. Pawlak
Fig. 34. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 3. Fig. E. Pawlak

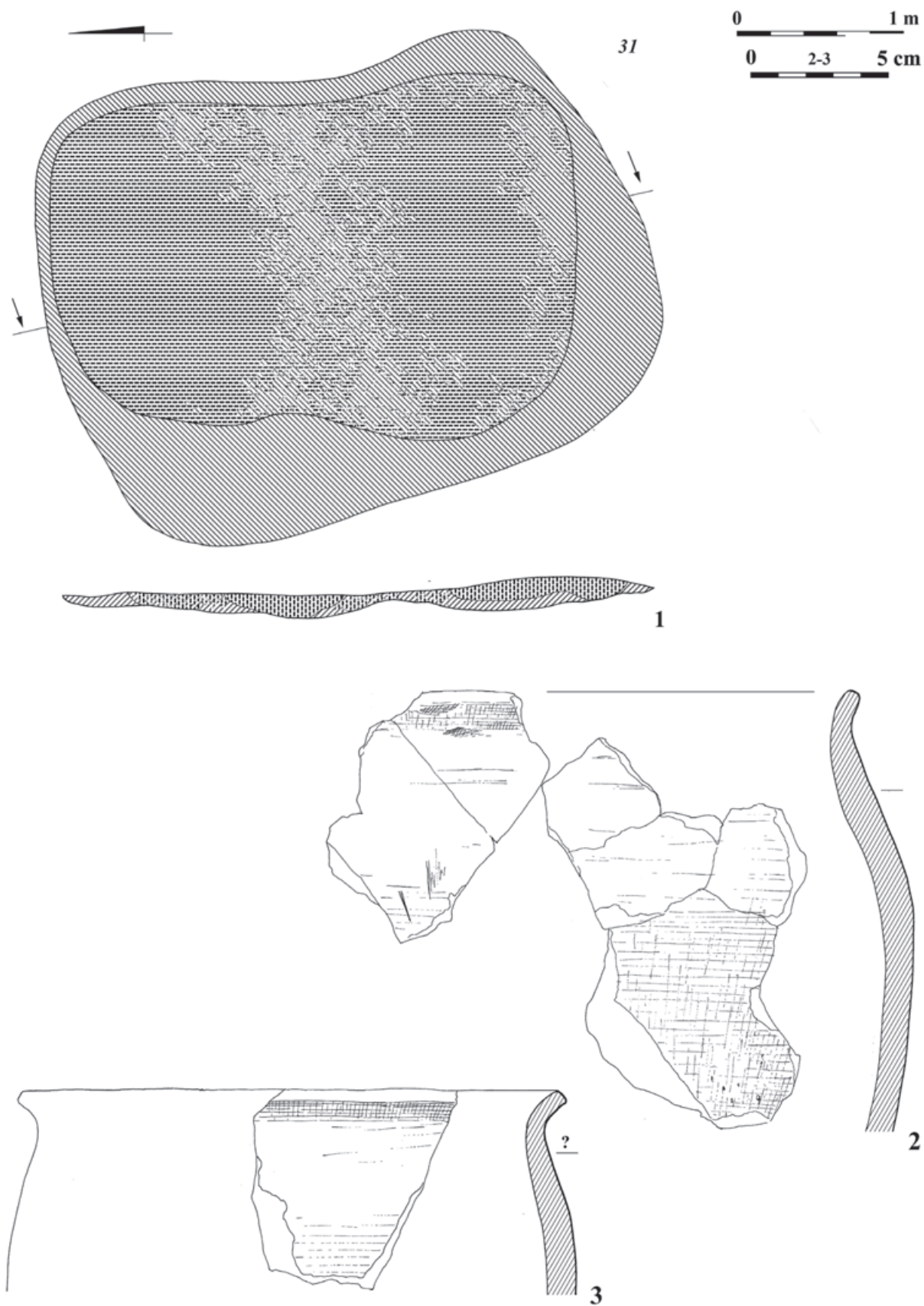
Ryc. 35. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 3 – wybór ceramiki. Rys. E. Pawlak

Fig. 35. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Selection of ceramics from feature 3. Fig. E. Pawlak

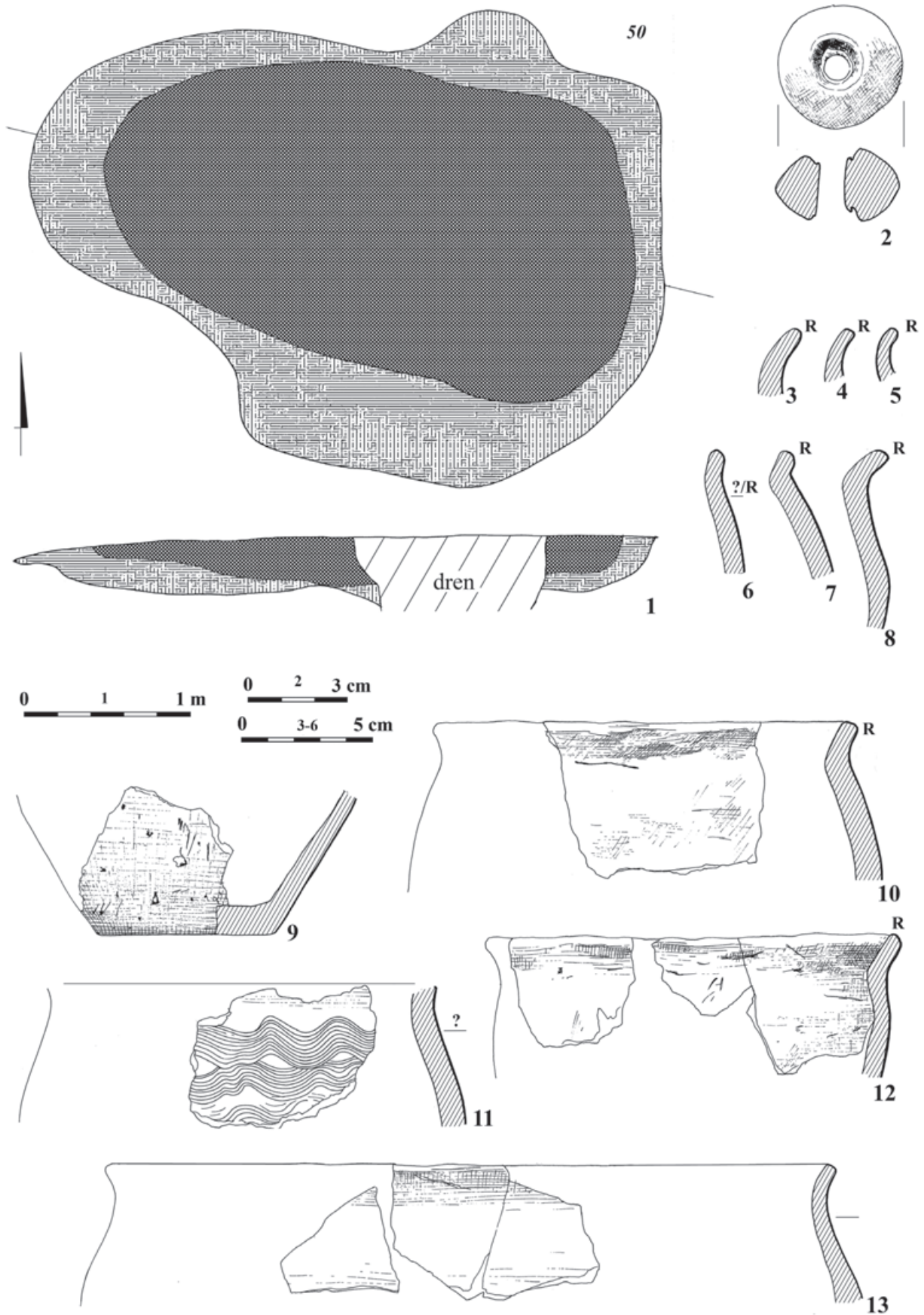
Ryc. 36. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 32 – przekroje poziome i pionowe (1) i wybór ceramiki (2-7). Rys. E. Pawlak

Fig. 36. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 32 – horizontal and vertical sections (1) and selection of ceramics (2-7). Fig. E. Pawlak

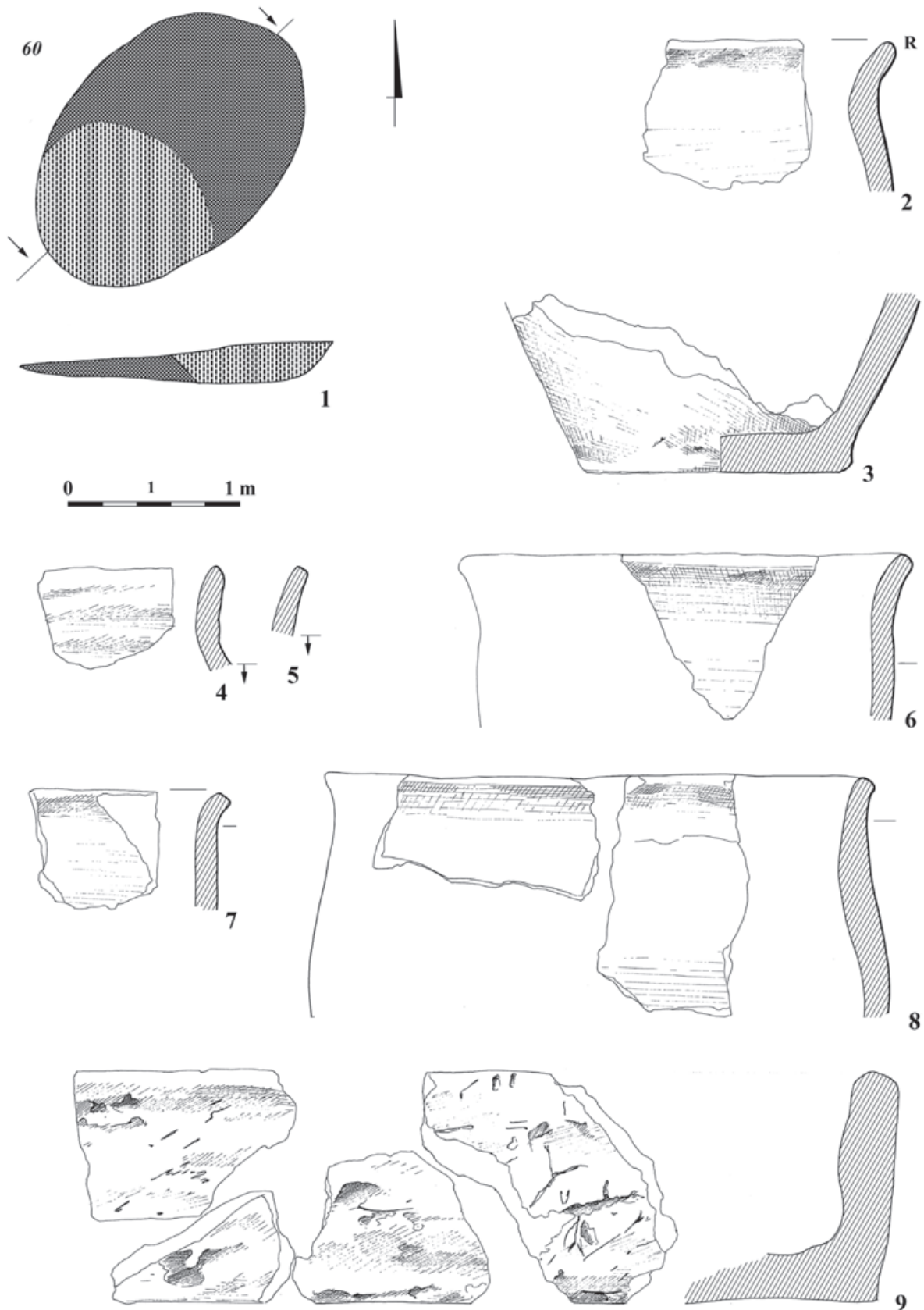
Ryc. 37. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Przekroje poziome i pionowe wczesnośredniowiecznego obiektu 31 (1) i wybór ceramiki z obiektu 51. Rys. E. Pawlak

Fig. 37. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Horizontal and vertical sections of feature 31 (1) and selection of ceramics from feature 51. Fig. E. Pawlak

Ryc. 38. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 50 – przekroje poziome i pionowe (1) i wybór ceramiki (2-13). Rys. E. Pawlak

Fig. 38. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 50 - horizontal and vertical sections (1) and selection of ceramics (2-13). Fig. E. Pawlak

Ryc. 39. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Wczesnośredniowieczny obiekt 60 – przekroje poziome i pionowe (1) i wybór ceramiki (2-9). Rys. E. Pawlak

Fig. 39. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Feature 60 – horizontal and vertical sections (1) and selection of ceramics (2-9). Fig. E. Pawlak

1

2

3

Ryc. 40. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Obiekty wczesnośredniowieczne: 1 (1) i 3 (2-3). Fot. E. Pawlak

Fig. 40. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Early-medieval features: 1 (1) and 3 (2-3). Photo E. Pawlak

28: 1; 32: 9; 34: 3) wraz z naczyniami częściowo obtaczanymi, o silnie profilowanych wylewach (Ryc. 27: 4; 31: 4, 6).

Ceramika ze starszej fazy jest zasadniczo niezdobiona – jedynie w dwóch obiektach odkryto fragmenty naczyń dekorowanych w górnej części brzuśca linią falistą i poziomymi żłobkami, występującymi samodzielnie lub w kombinacji (łącznie 1,87%). Na nieodległym stanowisku 26 w Markowicach, gm. Kleszczewo (położonym 7,5 km na północny wschód od Bnina), datowanym na okres od poł. VII do poł. VIII w., odsetek naczyń ornamentowanych wynosił 0,87 % (Pawlak, Pawlak 2008a, 62), a w Kijewie, stan. 4, gm. Środa Wielkopolska (9 km na wschód), datowanym ogólnie na fazę B wczesnego średniowiecza w Wielkopolsce (VII-VIII w.) – zaledwie 0,34% (Pawlak, Pawlak 2008b, 233). Warto podkreślić, że w przypadku obiektu 32 (Ryc. 36: 6), a zwłaszcza obiektu 50 (Ryc. 37: 11) mamy do czynienia z rozbudowanymi wątkami, które często przypisywane są młodszym fazom wczesnego średniowiecza.

Trudno wskazać kiedy starsza osada została porzucana, choć tradycyjnie przyjmuje się półwiecze za okres, przez który stan budynków mieszkalnych umożliwiał ich użytkowanie. Bliższe przyjrzenie się temu zagadnieniu pozwala jednak na ostrożniejsze traktowanie tego założenia. W źródłach pisanych, które odnoszą się wprawdzie do czasów nowożytnych i dotyczą budownictwa wiejskiego (chłopskiego i folwarcznego), jest mowa o okresie dwukrotnie krótszym, wynoszącym około 20-25 lat (Pawlak 2007, 55). Należy pamiętać, że w przypadku wczesnego średniowiecza mamy do czynienia z zabudową wziemną, z dachem być może wspartym na ziemi, narażoną zatem na znacznie intensywniejsze oddziaływanie czynników środowiskowych, niż to ma miejsce w budownictwie naziemnym. Przyjąć więc można, że okres użytkowania budynków mieszkalnych (przynajmniej w stosunku do odkrytej części osady) odnosił się w przybliżeniu do jednego pokolenia.

Na podstawie występowania naczyń odmian K, M i N oraz wylewów typu XII i XIII, kolejną fazę zasiedlenia wyznaczono na 2 poł. VIII – 1 poł. IX w. Garnki odmiany K nawiązują do typu 5, IV Rodziny Typów w klasyfikacji dokonanej przez Michała Brzostowicza dla ceramiki bruszczewskiej (Brzostowicz 2002, 34, ryc. 15: 5) i charakterystyczne są dla fazy C wczesnego

Nr obiektu	stalowoszara			ceglasta				kamionka			razem	cegła	kafel
	strefa naczynia			strefa naczynia				strefa naczynia					
	wylew	brzusiec	dno	wylew	brzusiec	dno	nóżka	wylew	brzusiec	dno			
Na złożu wtórnym	1B		2										
	3		2										
	30						2						
	32	1	4			1	2					1	
	36					1							
	57					1							
Na złożu pierwotnym	7	1	2		3	7		1		2	16		
razem		1	7		3	12	2	1		2	28		

Tabela 10. Bnin stan. 20, gm. Kórnik, woj. wielkopolskie. Ceramika związana z osadnictwem nowożytnym

Table 10. Bnin site 20, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship. Ceramics related to modern settlement

średniowiecza w Wielkopolsce. Zdecydowanie wyższy w młodszej fazie jest odsetek naczyń obracanych do strefy 2/3 (23,8% w obiektach młodszych i 15% w starszych) oraz wyłączne występowanie obtaczania sięgającego załomu brzuśca. Cechą charakterystyczną ceramiki pozyskanej z wypełnisk obiektów 1-3 jest niski odsetek naczyń zdobionych, wynoszący 0,92% - sądzimy, że jest to efekt lokalnej tradycji i nie można mu przypisywać waloru datującego.

Datowanie uzyskane metodą ^{14}C w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym przez prof. Tomasza Gosłara potwierdza częściowo nasze ustalenia. Do badań laboratoryjnych przekazano kości pochodzące ze starszego obiektu 51 i młodsze 1A, w obydwu przypadkach uzyskując bardzo zbieżne wyniki. Datowanie pierwszego z prawdopodobieństwem 89,2% odniesiono do lat 671-783 AD i z prawdopodobieństwem 57,6% do lat 691-751 AD (symbol próby S47/13). Datowanie obiektu 1A ustalono na lata 661-780 AD z prawdopodobieństwem 94,2% i 680-723 AD z prawdopodobieństwem 39,6% (symbol próby S10/13). O ile zatem zaprezentowane wyniki badań radiowęglowych, przynajmniej częściowo, są zgodne z wcześniejszymi ustaleniami, o tyle pewien problem sprawia ich niemal idealna zbieżność. Z przedstawionych wyżej względów

wykluczamy, aby wszystkie obiekty odsłonięte w czasie badań w 2013 r. użytkowane były w jednym czasie. Wyznaczony pierwotnie na podstawie analizy ceramiki schyłek użytkowania obiektów związanych z drugą fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego, przypadający maksymalnie na połowę IX w., uwzględniając wyniki badań radiowęglowych należałoby „zamknąć” w wieku VIII. Pamiętać jednocześnie należy o niedokładności samej metody; porównania wyników uzyskanych metodą dendrochronologiczną i na zawartość izotopu ^{14}C , wykazują niekiedy dość istotne „postarzenie” badanych materiałów przez tę drugą (Dulnicz 2001, 35-36; Marchelak 2011, 88; Gruszka *et al.* 2013, 112).

■ OKRES NOWOŻYTNY

Z najmłodszym horyzontem osadniczym związane są jedynie dwa obiekty: 6 i 7, położone w północnej części wykopu. Liczne ułamki naczyń i kafi odkryte w wypełnisku drugiego z nich (Tabela 10) wskazują, że został wtórnie wykorzystany jako jama odpadkowa, natomiast pierwotne przeznaczenie jest nieznane. Pomimo braku materiału datującego w sąsiednim obiekcie 6, niewielka odległość oraz tożsame wypełnisko wskazują na jednoczasowe użytkowanie obu jam. Ze względu na sporą odległość dzielącą miejsce naszych prac od Kórnika, Bnina i Biernatek, można wykluczyć związek obu obiektów z tymi miejscowościami. Przyjąć niemal za pewne można, że powstały one na zapleczu pobliskiego folwarku Prowent (odległość dzieląca miejsce naszych

badania od istniejącej zabudowy dworskiej wynosi około 200 m), którego początki sięgają XVIII w., a który do 1934 r. stanowił niezależną jednostkę administracyjną. Materiał zabytkowy pozwala odnieść ich datowanie do okresu nie starszego niż XIX wiek.

Badania archeologiczne przeprowadzone w 2013 r. w Bninie w istotny sposób zmieniły dotychczasową wiedzę nie tylko na temat samego stanowiska 20, ale i osadnictwa rozwijającego się na wschód od Jeziora Kórnickiego. Zasięg stanowiska, dotychczas funkcjonującego jako ślady osadnictwa kultury łużyckiej i przeworskiej, a także z okresu późnego średniowiecza i okresu

nowożytnego, należy poszerzyć, choć ze względu na zaawansowaną zabudowę trudno stwierdzić w jakim stopniu. Ukształtowanie terenu oraz lokalizacja pobliskich stanowisk nakazują rozważyć możliwość istnienia wielu osad, datowanych począwszy od neolitu po wczesne średniowiecze, po obydwu stronach Kanału Dębieckiego oraz u podnóża stoku, równoległe do linii brzegowej jeziora, powyżej podmokłych łąk. Materiały z późnego średniowiecza i nowożytności należy wiązać wyłącznie z działalnością gospodarczą mieszkańców Bnina lub Biernatek, ponieważ zmianę lokalizacji jednej lub drugiej miejscowości można wykluczyć.

Bibliografia

- Biermann F. 2001. Der Brunnebau des 7./8. Bis 11./12. Jahrhunderts bei den nördlichen Westslawen (Polen und Ostdeutschland), *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 2, 211-305.
- Brzostowicz M. 2002. *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań.
- Dulinicz M. 2001. *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Studium archeologiczne*. Warszawa.
- Dzieduszycki W., Makiewicz T., Sobucki A. 1998. Nowa Wieś, st. 1 i 12, gmina Bledzew, GAZ nr 43/43a, AZP 51-12: 7 i 55. W: R. Mazurowski (red.), *Ziemia Lubuska (=Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego 1)*. Poznań, 117-181.
- Dziedzic P. 2012. Analiza obiektów nieruchomości odkrytych na stan. 2. w Nowińcu, gm. Lubsko, woj. lubuskie. W: B. Gruszka (red.), *Nowiniec, stan. 2. Wczesnośredniowieczny gród na pograniczu śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*. Zielona Góra, 29-45.
- Dziedzic P., Gruszka B. 2004. Nowiniec stanowisko nr 2 – ponownie odkryte grodzisko (?) w strefie Tornow-Klenia. W: *Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza. II polskoniemieckie spotkania archeologiczne. Odra – przeszkoda czy pomost w ekspansji kulturowej? Dychów 29 kwietnia – 1 maja 2004 r.*, Zielona Góra, 229-250.
- Gruszka B., Pawlak E., Pawlak P. 2013. Zespoły ceramiczne ze starszych faz wczesnego średniowiecza na wybranych stanowiskach Środkowego Nadodrza w świetle najnowszych badań przyrodniczych. *Archeologia Polski* 58, 105-132.
- Gunia P. 2012. Wyniki badań petrograficznych zabytków ceramicznych z wczesnośredniowiecznego grodziska w Nowińcu, sta. 2, gm. Lubsko, woj. Lubuskie. W: B. Gruszka (red.), *Wczesnośredniowieczny gród na pograniczu śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*. Zielona Góra, 235-361.
- Gunia P. 2013. Badania petrograficzne wczesnośredniowiecznej ceramiki ze stanowiska 10 w Sulechowie (Aneks 1) W: B. Gruszka, A. Jaszewska, S. Kałagate (red.), *Obwodnica Sulechowa, woj. lubuskie. Tom 1. Badania archeologiczne na stanowiskach 10, 25, 26, 28*. Zielona Góra, 191-269.
- Gunia P. 2014. Wyniki badań petrograficznych ceramiki ze stanowiska 1 w Zawadzie, gm. Zielona Góra. W: B. Gruszka (red.), *Wczesnośredniowieczna osada z Zawadzie, stan. 1, gm. Zielona Góra. Studia interdyscyplinarne*. Zielona Góra, 299-353.
- Jaszewska A., Łaszkiewicz T. 1994. *Wola Piekarska 2 – z badań nad ceramiką siwą w Wielkopolsce*. W: J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura Przeworska: materiały z konferencji*. Lublin, 263-280.
- Kabaciński J., Krause E., Szamalek K., Winiarska-Kabacińska M. 1998. Żółwin, st. 29, gmina Międzyrzecz, GAZ nr 63, AZP 51-15:120. W: R. Mazurowski (red.), *Ziemia Lubuska (=Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego 1)*. Poznań, 313-359.
- Kaczmarek M. 2002. *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*. Poznań.
- Kara M. 2009. *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*. Poznań.
- Kobyliński Z. 1988. *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*. Wrocław.
- Krzyszowski A. 2009. Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Niepruszewie (stan. 49), gm. Buk, w powiecie poznańskim. *Fontes Archaeologici Posnanienses*, 45, 165-226
- Leciejewicz L. 1989 *Słowianie Zachodni. Z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Lodowski J. 1980. *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI-X w.)*. Podstawy osadnicze i gospodarcze. Wrocław.
- Makiewicz T. 1997. *Badania ratownicze stanowiska wielokulturowego w Łaszczyńcu koło Rawicza w województwie leszczyńskim. Fontes Archaeologici Posnanienses* 38, 73-95.

- Marchelak I. 2011. Badania ratownicze na stanowisku 3 w Ludwinowie, pow. wrocławski, woj. kujawsko-pomorskie, w latach 2004-2006. W: S. Kadrow (red.), Raport 2005-2006. Warszawa, 69-90.
- Michałowski A. 2011. *Budownictwo kultury przeworskiej*. Poznań
- Moszyński K. 2010. *Kultura ludowa Słowian. Część I. Kultura materialna*. Warszawa.
- Nowakowski D. 2008. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Sławie (stan. 21), pow. wschowski, w świetle badań archeologicznych w 2004 roku. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 44, 129-141.
- Okoński J. 2011. *Wczesnośredniowieczna wieś na stanowisku 3 w Żyrakowie, pow. dębicki*. W: S. Czopek (red.), *Autostrada w przeszłość. Katalog wystawy*. Rzeszów, 109-130.
- Parczewski M. 1989. *Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza*. Głogów.
- Pawlak E. 2007. Osadnictwo średniowieczne i nowożytnie. W: E. Pawlak, P. Pawlak (red.), *Żerniki, gm. Kórnik, stan. 25. Osadnictwo pradziejowe, wieś średniowieczna i folwark nowożytny*. Poznań, 29-59.
- Pawlak E. 2011. Osadnictwo wczesnośredniowieczne. W: *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku nr 1 w Bytkowie (AZP 50-26), pow. poznański, gm. Rokietnica, woj. wielkopolskie*. Poznań (maszynopis w archiwum WUOZ w Poznaniu).
- Pawlak E., Pawlak P. 2008a. *Osiedla wczesnośredniowieczne w Markowicach pod Poznaniem wraz z pozostałościami osadnictwa pradziejowego*. Poznań.
- Pawlak E., Pawlak P. 2008b. Osada wczesnośredniowieczna oraz relikty z okresu nowożytnego. W: E. Pawlak, P. Pawlak, J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka, L. Czerniak, D. Prinke, P. Silska, H. Machajewski, A. Rewekant, A. Sikorski, Kijewo, stanowisko 4, pow. średzki. Materiały do badań nad osadnictwem pradziejowym i średniowiecznym. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 44, 185-345.
- Pawlak E., Pawlak P. 2013. Osadnictwo wczesnośredniowieczne na stanowisku 10 w Sulechowie. W: B. Gruszka, A. Jaszewska, S. Kałagate (red.), *Obwodnica Sulechowa, woj. Lubuskie. Tom 1. Badania archeologiczne na stanowiskach 10, 25, 26, 28*. Zielona Góra, 33-168.
- Podgórska-Czopek J. 2009. *Grodzisko Dolne, stanowisko 22 – wielokulturowe stanowisko nad Dolnym Wisłokiem 2*. Rzeszów.
- Poleska P., Bober J. 1996. Wczesnosłowiańska półziemianka ze stanowiska 5B (Wyciąże) w Krakowie-Nowej Hucie. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 19, 101-135.
- Szamałek K. 1992. Zmiany w technologii i stylu ceramiki z osad kultury lużyckiej w świetle badań materiałów nadgoplańskich. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 37, 5-21.
- Tabaka A., Zamelska-Monczak K. 2011. Wczesne średniowiecze. W: J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka (red.), *Materiały do wczesnych pradziejów zachodniej Wielkopolski. Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Lubrzy*. Poznań, 443-716.
- Wojenka M. 2010. Wczesnośredniowieczna osada otwarta w Wojniczu, pow. tarnowski, stan. 48. W: Chochorowski (red.), *Wojnicz 18 i 48, powiat Tarnów – osady z epoki brązu, żelaza i średniowiecza (=Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*. Kraków, 117-176.
- Wojenka M., Nawrot K. 2012. Wczesnośredniowieczna osada otwarta w Gosławicach, pow. Tarnów, stan. 5. W: M. Dziegielewska, K. Dziegielewski, K. Nawrot, M. Wojenka, *Gosławice, pow. Tarnów, stan. 5. Wyniki badań wykopaliskowych 1*. Kraków (maszynopis w archiwum Generalnej Dyrekcji Dróg i Autostrad, Oddział w Krakowie).

Summary

Ewa Pawlak

Results of archaeological field survey conducted in 2013 in a multi-cultural settlement on site 20 in Bnin, commune Kórnik, the Wielkopolskie Voivodeship

Archaeological field survey conducted in 2013 in Bnin significantly changed the previous knowledge not only about site 20 itself, but also the settlement developing east of the Kórnickie Lake. The range of the site so far functioning as traces of colonisation of the Lusatian culture and the Przeworsk culture as well as from late Middle Ages and the Modern period, should

be expanded, though owing to the advanced contemporary development it is difficult to state to what extent. Land shape and location of the nearby sites require considering the possibility of existence of many settlements, dated starting from the Neolithic period to early Middle Ages, on both sides of the Dębiecki Channel and at the foot of the slope, parallelly to the bank of lake, above waterlogged meadows. Materials from late Middle Ages and the modern times should be associated only with business activity of the inhabitants of Bnin, or Biernatki, because change in the location of one or the second town can be excluded.